

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİMDALI**

Nisa YILMAZ

**IZGARA TASARLI KENT GELİŞİMİ ve ANADOLU
ÖRNEKLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Y.Doç.Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU**

ERZURUM-2006

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu alışma, Arkeoloji Anabilim Dalında jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

(İMZA)

Y.Doç.Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU
Danışman/Jüri Üyesi

(İMZA)

Prof.Dr. Cevat BAŞARAN
Jüri Üyesi

(İMZA)

Doç.Dr. Ahmet Ali BAYHAN
Jüri Üyesi

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 20 / 03 / 2006

(İMZA)

Prof.Dr. Vahdettin BAŐCI
Enstitü Müdür V.

İÇİNDEKİLER

	SAYFA NO
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VII
BÖLÜM I	
1. Giriş.....	1
1.1. Amaç.....	2
1.2. Kapsam.....	3
1.3. Yöntem.....	4
1.4. Araştırmalar.....	5
BÖLÜM II	
2. Kentleşme Süreci.....	7
2.1. İklim ve Bitki Örtüsünün Kentlerin Kuruluş Yerlerine Etkisi.....	7
2.2. Jeomorfolojik Yapının Kent Devamlılığına Etkisi.....	9
2.3. Grid.....	12
2.4. Düzenli Planlı Şehirciliğin Gelişimi.....	14
2.5. Antik Çağ Mimarları ve Kent.....	27
BÖLÜM III	
3. Anadolu'da Izgara Tasarlı Kent Modelleri.....	33
3.1. Anadolu'da Kentleşme Süreci.....	33
3.2. Geometrik ve Arkaik Dönem.....	35
3.2.1. Gölüdağ.....	35
3.2.2. Smyrna.....	36
3.2.3. Miletos.....	39
3.2.4. Zernaki Tepe.....	42
3.3. Klasik Dönem.....	44
3.3.1. Olinthos.....	44

3.3.2. Priene	45
3.3.3. Herakleia	48
3.3.4. Magnesia	50
3.3.5. Klazomenai	52
3.3.6. Knidos	54
3.3.7. Labranda	55
3.4. Hellenistik Dönem	56
3.4.1. Ephesos	56
3.4.2. Antakya	56
3.4.3. Stratonikeia	58
3.4.4. Kremna	59
3.4.5. Sagalassos	60
3.4.6. Perge	61
3.4.7. İznik	62
3.5. Kentsel Mekanlar	63

BÖLÜM IV

4. Izgara Tasarım Anadolu'da Uygulanış Biçimine

Genel Bir Bakış	69
-----------------------	----

V. SONUÇ	79
----------------	----

VI. KISALTMALAR VE KAYNAKÇA	82
-----------------------------------	----

VII. LEVHALAR	91
---------------------	----

VIII. ÖZGEÇMİŞ	156
----------------------	-----

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

IZGARA TASARLI KENT GELİŞİMİ VE ANADOLU
ÖRNEKLERİ

Nisa YILMAZ

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU
2006-Sayfa: 156Jüri: Yrd. Doç. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU
Prof. Dr. Cevat BAŞARAN
Doç. Dr. Ahmet Ali BAYHAN

Mağara yerleşimlerinden başlayarak günümüze kadar gelen kentleşme sürecine insanlar, avcılık ve toplayıcılıkla başlamış ve tarım yapılmasının yaygınlaşmasıyla yerleşik düzene geçip kentleri kurmaya başlamışlardır. Daha sonra ticaret yapmaya başladıklarında, diğer bölgelerde olduğu gibi, Anadolu'da da etkileşimler yaşanmış ve bu durum kentlerin gelişmesine zemin hazırlamıştır. M.Ö. 3000'in biraz öncesinde Nil vadisinde ve Mezopotamya'da doğmuş olan ilk kentler daha sonra, Filistin, Suriye, Anadolu, İran, Orta Asya ve İndus Vadisi'ne yayılmıştır. Anadolu'da ilk kentler Bronz Çağı'nda kent-devleti örgütlenmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Henüz o dönemde para olmadığından, ticaret, mal değişimi esaslarına göre yapılmaktadır. Demir Çağı'nda ise değişen teknolojinin sağladığı olanaklarla ve Anadolu'da göç gibi dış etmenlerle üretim ve ticaret hızlı bir dönüşüm içine girmiş ve bundan sonraki dönemlerde önemli değişimler yaşanmıştır.

Bu gibi değişmelerin kentlerin gelişimine olan etkisi, kent planlama prensipleri ve kentsel mekan kurgulanması erken dönemlerden başlanarak Anadolu ve Anadolu dışındaki örneklerle incelenmiştir. Oluşturulan kent modelleri çerçevesinde ızgara planlı kentlerin genel oluşumu hakkında fikir yürütülebilmektedir.

Yukarıda anlatılan kapsamda hazırlanan tezin birinci bölümünde; amacı, kapsamı ve nasıl bir yöntem izlenerek çalışıldığı anlatılmaktadır. İkinci bölümde; Anadolu'daki kentleşme süreci ele alınmış ve bir kentin oluşumunda önemli olan iklim, bitki örtüsü ve coğrafi durum gibi etkenler farklı başlıklar altında incelenmiştir. Bu etkenlerden iklim, bitki örtüsü ve jeomorfolojik yapının kentlerin kuruluş yerlerine, kentlerin devamlılığına ve gelişmesine etkisine değinilmiştir. Üçüncü bölümde; düzenli, planlı şehirciliğin gelişimi incelenmiş, Anadolu ve Anadolu dışındaki örneklerde düzenli ve düzensiz plan arasındaki fark belirtilmiştir. Ayrıca ızgara tasarlı kentin tasarımcısı olarak bilinen ve hatta bazı kaynaklarda "Hippodamos Kent Planı" olarak da geçen mimar ve kent tasarımcısı Hippodamos'a ve bu planın temelini oluşturan "grid" sözcüğünün kökenine değinilmiştir. Dördüncü bölümde; Izgara plan görülen Anadolu yerleşimleri Arkaik, Klasik, Hellenistik ve Roma Dönemi olmak üzere sınıflandırılmış ve kentler ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

ABSTRACT**MASTER THESIS****THE DEVELOPMENT OF THE CITY WHICH PLANNED GRIDAL
PLAN AND SAMPLES OF ANATOLIA****Nisa YILMAZ****Supervisor: Assist.Prof. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU
2006-Page:156****Jury : Assist.Prof. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU
Professor.Dr. Cevat BAŞARAN
Assoc.Prof.Dr. Ahmet Ali BAYHAN**

From cave inhabitation to present, human urbanization process started with hunting and harvesting, upon the wide spread of farming humans adopted settled life and begin establishing cities. Later on, with the start of trading human societies in Anatolia influenced each other, just like in other places; this prepared groundwork for the improvement of the towns and cities. The cities that emerged little before 3000 BC in the Nile Valley and Mesopotamia spread all the way to Palestine, Syria, Anatolia, Iran, Central Asia and Indus Valley. Early cities in Anatolia during Bronze Age appear as self governed cities, so called City States. Since monetary system had not been known back then, the trade was realized in the form of bartering. After the Bronze Age during Iron Age by the virtue of improvement in technology and external influences, the production and the trade in Anatolian cities went through fast and significant changes.

The effects of these changes on the progress of cities, city planning, urban locations, since early periods, have been investigated in Anatolia as well as elsewhere with examples. In the frame work of the created models some ideas will be generated about the general birth and growth of the grid structured cities.

The purpose, the scope and the implemented methods of the thesis, which was prepared by the outlines given above, were explained in the First Chapter. In the Second Chapter, the urbanization period in Anatolia has been covered. Important factors of the establishment of a city have been studied under different sub titles. Under the sub titles “The effect of the climate and the plantation on the location of the city establishment” and “The effect of the Geomorphologic structure on the lasting life of the cities” the important relationships between influences on the city foundation and the progress and survival of the cities have been observed. In the Third Chapter the development of well planned urbanization has been studied. The difference between the well planned and not well planned cities in Anatolia and elsewhere are demonstrated. In addition, Hippodamos who introduced the grid structured city idea, in some references grid structured city is also called as Hippodamos city planning, and the root of the word “grid” have been included in this context. In the fourth chapter grid structured Anatolian cities were classified as Archaic, Classic, Hellenistic and Roman era. And these cities were studied in detail.

ÖNSÖZ

İnsanoğlunun yerleşik hayata geçerek kentler kurması ve bir arada olma isteği kentlerin kurulmasına ve belli bir plan dahilinde yapılmasına neden olmuştur. Çabuk ve kolay olması nedeniyle tercih edilen ızgara plan yani kentleri dama tahtası şeklinde bölme yöntemi, hem Anadolu'da hem de Anadolu dışında en çok kullanılan yöntem olmuştur.

Anadolu tarih çağları boyunca bulunduğu konum nedeniyle önemini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Bu konum nedeniyle bin yıllar boyunca farklı nedenlerle doğudan batıya batıdan doğuya göç eden toplulukların yol kavşağı olmuştur. Bu nedenle farklı kültür sentezleri görülen Anadolu'da gelip geçen bu topluluklar kimi zaman yerleşerek kentler kurmuşlardır. Anadolu'nun sahip olduğu bu zengin kültür sentezinin kentlerin kuruluşuna etkileri, kentlerin kurulurken en çok uygulanan yöntem olan ızgara planının kullanım şekli ve yöntemi Anadolu ve Anadolu dışındaki örneklerle incelenmesi tezin amaçlarındandır.

Çalışma sırasında ve yüksek lisansa başladığım günden beri bölümde beni yabancı görmeyen ve alışmamı sağlayan, her zaman sabırlı davranan ve destekleyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Ali Yalçın TAVUKÇU'ya, bölüm başkanımız değerli hocam Prof. Dr. Cevat BAŞARAN'a, bölümde ve kazısına katıldığım da bilgilerine başvurduğum ve hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen Doç. Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU'na, kütüphanesini kullanmama izin veren ve destek olan Dr. Birol CAN'a ve kütüphane araştırmalarım sırasında saatlerce benimle kütüphanede kalan kardeşim Mustafa YILMAZ'a, beni her zaman destekleyen anneme, babama, ağabeyime ve arkeoloji bölümüne alışmamı sağlayan herkese ve iş arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışmanın bundan sonra yapılacak olan araştırmalara rehberlik etmesi dileğiyle.

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

Tarih, süreklilik ve değişim ilkelerinin karşılıklı etkileşimlerinin bir ürünüdür. Anadolu, tarihin farklı dönemlerinde kendi iç dinamikleri ile değil, daha çok dış etmenlerle, önemli kültürel ve morfolojik dönüşüm süreçleri yaşamış ve her seferinde dışarıdan gelen kültürel etkiler, Anadolu kentinin yerel kültürüne karışmış ve sentezler oluşmasına neden olmuştur¹.

Diğer bölgelerde olduğu gibi Anadolu'da da kent ve kentleşme tarihinin birinci evresini pazar ekonomisinin öncesindeki evre oluşturmaktadır. Anadolu'da ilk kentler, Bronz Çağ'da kent-devleti örgütlenmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Henüz o dönemde para olmadığından, ticaret mal değişimi esaslarına göre yapılmaktadır. Demir Çağı'nda ise değişen teknolojinin sağladığı olanaklarla ve Anadolu'da dış etmenlerle üretim ve ticaret hızlı bir dönüşüm içine girmiş, Anadolu önemli değişimler yaşamıştır.

Anadolu'da ilk kentlerin ortaya çıkışını, tarih içinde kentler sisteminin ve kentlerin mekansal yapılarının oluşumunu ve değişimini etkileyen etmenlerin başında, Anadolu'nun Doğu Akdeniz havzasında sahip olduğu çok özel konum gelmektedir. Bu konum nedeniyle Anadolu, bin yıllar boyu, farklı nedenlerle, batıdan doğuya, doğudan batıya göç eden insan toplulukları için bir yol kavşağı olmuştur².

M.Ö. 2. binin başlarında ve M.Ö. 2. binin sonlarında olmak üzere batıdan gelen ilkel kavimler tarafından Anadolu'ya iki göç dalgası olmuştur. İlk göç dalgası ile gelenlerin bir kısmı kent devletlere yerleşerek siyasal bir örgütlenme ile Büyük Hitit İmparatorluğu'nu kurmuşlar, bir kısmı da kendilerinden önce kurulmuş olan kentleri yıkıp M.Ö. 15. yüzyıldan başlayarak Batı Anadolu kıyılarına ve Ege adalarına yerleşmişlerdir. İlk göçler sırasında kurulan imparatorluk ikinci Ege göçleri ile Anadolu'ya gelen kavimler tarafından M.Ö. 1200' lerde yıkılmıştır.³

Arkeolojik kazılardan elde edilen verilere göre, Batı Anadolu kıyılarına yerleşen bu halklar, M.Ö. 10. yüzyıldan sonra kendi kent devletlerini kurmuşlar

¹ Llyod, 1997, 6; Naumann, 1998, 1; Aktüre, 2004, 5.

² Llyod, 1997, 7-8; Aktüre, 2004, 4.

³ Llyod, 1997, 16; Mansel, 1999, 18.

ve daha sonra Akdeniz, Marmara ve Karadeniz kıyılarına yayılmışlardır⁴. Böylece kurulan yeni kent sistemiyle Anadolu, pazar ekonomisinin egemen olduğu yeni bir evreye girmiştir⁵. Bu dönemden yaklaşık iki bin yıl sonra, bu kez doğudan gelen Müslüman gruplar Anadolu’da kültürel dönüşüm sürecini başlatmışlardır. Yaklaşık iki bin yıl önce Hellenleşme, Romalılaşıma ve Hristiyanlaşma dönemi yaşayan Anadolu, son olarak Türkleşme-İslamlaşma Dönemi yaşamaya başlamıştır. 19. yüzyılda ise yine bir dış etken Anadolu’daki sosyo-ekonomik yapıyı etkilemiş⁶ ve Anadolu, hızla endüstrileşen ülkelerin mal pazarı haline gelmiştir. 19. yüzyıl sonunda Anadolu’da merkez alanında ve konut dokusunda ortaya çıkan yapılaşma bu dönüşüm sürecinin bir sonucudur ve bugün yaşadığımız kentlerde izlediğimiz çok hızlı mekansal yapı değişiminin başlangıç noktası olarak alınabilir.

1.1. Amaç

Bu çalışma kapsamında Anadolu’da kurulmuş olan ızgara tasarlı antik yerleşimlerin nasıl kurgulandıklarının Anadolu ve Anadolu dışındaki örneklerle karşılaştırılarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Farklı dönemlerde karşılaştığımız ızgara tasarlı kentlerin oluşumlarının nedenleri, nasıl tasarlandıkları, hangi amaçlarla kurulduklarının bulunması bu tezin önemli amaçlarından biridir.

Bu kapsamda kentlerin kuruluşlarında etkili olan faktörlerin belirlenmesi; Anadolu’daki kentleşme süreci, Anadolu ve Anadolu dışındaki kentler arasındaki kültürel etkileşimler, bunların kente yansımaları araştırmanın bir diğer amacı olmuştur.

Antik Dünya’da farklı dönemlerdeki ızgara planlı kent modelleri, bunların nasıl uygulandığı, kent gelişimlerini nasıl etkilediği, Geometrik, Arkaik, Klasik, Hellenistik ve Roma Dönemleri’ndeki uygulamaları tezdeki önemli noktaları oluşturmaktadır.

---

⁴ Llyod, 1997, 16; Mansel, 1999, 19.

⁵ Aktüre, 2004, 4. -

⁶ Aktüre, 2004, 5.

1.2. Kapsam

Izgara tasarımı ilk kez nerede ortaya çıktığı, nerelerde kullanıldığı ve nasıl gelişerek yayıldığı sorusunu irdeleyen bu çalışma kapsamındaki kentlerin, Anadolu'da Erken dönemlerden beri kullanılan ızgara planlı kentlerin gelişim evreleri, kullanımını Geometrik ve Arkaik Dönem'den başlayarak Roma Dönemi sonuna kadar incelenmiştir.

İlk adımlarının Mezopotamya'da atılmış olduğu kentleşmenin, Anadolu ve Yunan adalarına buradan yayılım gösterdiği düşünülmektedir. Eski ticaret yolları boyunca ve ticari değeri olan liman bölgelerinde olması kentlerin yer seçiminde genel olarak aranan kriterlerin başında gelmiştir. Toplumlar bir araya gelerek, kentleri oluşturmuşlar, daha sonra çabuk ve kolay yerleşebilmek için kent planları oluşturmaya başlamışlar ve ızgara planda en çok kullanılan tip olmuştur.

İlk örneklerini çoğunlukla Anadolu dışında gördüğümüz ızgara planlı kentler, toplumun belli bir gelişme göstermesinden sonra ortaya çıkmıştır. Mısır'daki Giza gibi ilk işçi köylerinde uygulamalarını gördüğümüz ızgara plan kolay ve çabuk kurulabilen yerleşimlerin incelenmesi çalışma kapsamına dahil edilmiştir. Klasik Dönem'den önce, M.Ö.2000'lerde Babil⁷ (Levha-II, Çizim.1) ve M.Ö.1500'lerde Mohenjo Daro ve Harappa⁸ kentlerinde rastladığımız ızgara plan daha sonra, kolay uygulanabildiğinden ve birçok kentte görüldüğünden araştırılmıştır. M.Ö. 1000'lere tarihlenen Vastuvidya şehir planlayıcılığı ile ilgili yazılarda Hint şehirleri ile ilgili planlama bilgileri bulunmaktadır. Yine tarihi tam belli olmayan ve M.Ö. 915 ile M.Ö. 732 yıllarına tarihlenen Megiddo II kentinde de grid planlaması görmekteyiz. Grekler M.Ö. 7. yüzyılda kolonizasyon hareketleri ile ızgara planı uygulamaya başlamışlardır. Izgara planının tam olarak uygulanması ünlü şehir plancısı Hippodamos ile olmuştur. Hippodamos ızgara planı yeniden keşfetmemiştir, sadece ızgara planı sosyal bir teoriyle birleştirmiş ve bunu kentlere ustaca uygulamıştır. Gerek düz araziye gerekse yamaçta bulunan şehirlere ustaca uygulaması özellikle yamaca uygulanan bir örnek olan Priene kentindeki başarısı Hippodamos'un ününe ün katmış ve aranan bir kent plancısı olmuştur, şeklindeki genel bilgiler burada tekrar irdelenerek daha sağlıklı sonuçlara ulaşılmıştır.

⁷ Kostof, 1991, 105.

⁸ Kostof, 1991, 104.

Kentlerin bu şekildeki gelişimi, kent planlama prensipleri ve kentsel mekan kurgulanması, bu tez kapsamında erken dönemlerden başlanarak Anadolu örnekleriyle incelenmiş; Anadolu dışındaki örneklere paragraflar içerisinde gelişimlerine göre değinilmiştir.

1.3. Yöntem

Izgara planlı kentler ve Anadolu'daki uygulamalarının araştırması gerek bu konuda yapılmış olan yayınların taranmasıyla, gerekse yerine gidip arazide yapılan incelemelerle başlamıştır.

Yayınların taranması, günümüze kadar bu konuda yazılmış olan kitap, makale, kazı raporları ve araştırmaların toplanması şeklinde gerçekleştirilmiştir. Kazılarla ilgili olan yayınların bulunmasında İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi ve Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi'nden yararlanılmıştır. Diğer yayınların taranması amacıyla ODTÜ Genel Kütüphanesi, Bilkent Üniversitesi Genel Kütüphanesi ve Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi ile Ankara Milli Kütüphane'den faydalanılmıştır. Ayrıca tez kapsamında internet taranmış çeşitli resimler, haberler ve makaleler toplanmıştır.

Arazi çalışmalarında antik kentler gezilmiş Milet, Priene ve Labranda kentlerinde ayrıntılı çalışılmış, bu kentlerin ızgara tasarlı sokakları, konut yerleşimleri, kentsel mekanları incelenerek, antik kentlerin buluntularının sergilendiği müzeler gezilmiştir. İncelenen kentlerin planları çıkarılmış, daha önceki denemelere çeşitli eklemeler yapılmış ve ilgili kentlerin bazı bölümlerinin resimleri konuyu desteklemek üzere "Levhalar" kısmında kullanılmıştır.

Kaynakların elde edilmesinden sonra tüm dönemlerdeki kentsel mekan kurgulanması, ızgara planlı kentler incelenmiştir. Kentlerin gelişimini etkileyen faktörler, sosyal ve siyasal örgütlenmeler incelenmiş ve bu örgütlenmenin kent planlamasında ne derecede etkili olduğu saptanmaya çalışılmıştır. Sonuçta ızgara tasarlı kentlerin ortaya çıkışı, gelişimi ile Anadolu uygulamalarının derinlemesine irdelenmesi yoluyla belirli sonuçlara ulaşılmıştır.

1.4. Araştırmalar

İnsanoğlunun bir arada yaşamaya başladığından beri içgüdüsel olarak gelişen belli bir düzen içinde yaşama isteği, kentlerin planlanmasını da beraberinde getirmiştir. Kentleşmeye doğru ilk adımlar atılırken kentler düzenli plan, düzensiz plan, araziye bağlı kalan şehircilik vb. şeklinde planlanmış yerleşimler ortaya çıkmıştır.

Kent planlamada antik dönemlerde olduğu kadar günümüzde de mimarların rolü oldukça fazladır. Mimar Le Corbusier'in şehircilik hakkındaki 1924 tarihli eserinde bahsettiği "Pack Donkey (Yük Eşeği) Metodu" bugün bütün Avrupa için geçerlidir⁹. Son bölümde "organik" modellerden bahsedilen eserde, Pack Donkey başboş dolaşır, daha büyük taşlardan sakınmak için ya da tırmanmayı kolaylaştırmak için ya da biraz daha gölge elde edebilmek için zikzaklar çizer; en az direnç göstermesi gereken hattı takip eder. Bu, insanların kullandığı bir yöntem olmamalıdır. İnsanlar bir hedefi olduğundan ve nereye gittiğini bildiğinden düz hattı takip ederler. Lawrence'in¹⁰ aktardığına göre Britanyalı mimar Sir William Chambers, iki yüz yıl önce aynı şeyleri söylemiştir. Chambers'in "Doğru bir hat üzerinde hareket edebilecekleri, engellerin olmadığı düz bir yerde, insanların virajlı bir hat üzerinde gitmeleri beklenemez." şeklindeki düşünceleri, şehirlerin kuruluş ve gelişimine getirdiği yaklaşımı ve bakış açısını özetlemektedir. İnsanoğlunun düz bir hat üzerinde hareket etme isteği ve ihtiyacı olduğu zaman dik açılarla yolunun kesilmesi, çapraz yolların sıklığına kendisinin karar vermesi gibi unsurlar kent planlama için temel oluşturmuştur.

Anadolu'da kent planlama konusunda bilgi almak için ilk bakılması gereken kaynak Akarca'nın "şehir ve Savunması"¹¹ adlı eserdir. Kitapta Anadolu ve Anadolu dışındaki kentler, gelişimlerine göre incelenmiştir. Ayrıca Wycherley¹²,in kentlerin kuruluş yerleri, kent elemanlarının kent içindeki konumlanması ve kent planları hakkında fikir veren "Antik ağda Kentler Nasıl Kuruldu?" adlı kitabı, Rich¹³,in "Geç Antik ağda Kent" adlı kitabı;

⁹ Lawrence, 1996, 95.

¹⁰ Lawrence, 1996, 95.

¹¹ Akarca, 1987.

¹² Wycherley, 1949, 1993.

¹³ Rich, 1991,1999.

Vitruvius'un¹⁴ “Mimarlık Üzerine On Kitap” adlı Antik Dönemdeki mimari hakkında önemli bilgilere ulaşabileceğimiz kaynağı; Akurgal¹⁵,ın Anadolu'daki kentleri geniş kapsamlı olarak irdelediği “Anadolu Uygarlıkları” kitabı ve İzmir kentinin kuruluşundan başlayarak incelenen “Eski Çağda Ege ve İzmir” eseri; Naumann¹⁶,ın erken dönemlerden beri Anadolu'da kurulan kentlerin gelişim sürecini işlediği “Eski Anadolu Mimarlığı” adlı kitabı; Friedell¹⁷,in “Antik Yunan Kültür Tarihi” adlı yayını; Fritz¹⁸,in dönemin mimari eserleri hakkında fikir veren “Antik Roma'da Mimarlık ve Mühendislik” çalışması; Aktüre'nin¹⁹ Anadolu'da ki kent gelişimini inceleyen “Anadolu'da Demir Çağı Kentleri” ve “Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri” yayınları; Çevik²⁰,in “Arkeolojik Kalıntılar Işığında Tarihte İlk Kentler ve Kentleşme Süreci” adlı çalışması bu konuda başvurulması gereken türkçe kaynaklardır.

Ayrıca kent planlama konusunda geniş bilgiler alabileceğimiz Haverfield²¹,in Antik Çağ'da kent planlamanın ve gelişimini anlatan “Ancient Town Planning” adlı kitabı, Hiorns²²,un “Town Building in History” adlı yayını, Sjoberg²³,in “The Preindustrial City” başlıklı değerlendirmesi, Gallion²⁴,un kent planlama, planlamada dikkat edilecek hususlarla ilgili “The Urban Pattern, City Planning and Design” adlı eseri, Boardman-Fuchs-Hirmer²⁵ 'in kentlerin planları ve mimari ile ilgili “The Art and Architecture of Ancient Greece” adlı çalışması, bu konudaki önemli yabancı yayınlardır.

---

¹⁴ Vitruvius, 1993

¹⁵ Akurgal, 1993, 2000.

¹⁶ Naumann, 1998

¹⁷ Friedell, 1999.

¹⁸ Fritz, 2000.

¹⁹ Aktüre, 2003, 2004.

²⁰ Çevik, 2005.

²¹ Haverfield, 1913.

²² Hiorns, 1956.

²³ Sjoberg, 1960.

²⁴ Gallion, 1993.

²⁵ Boardman-Fuchs-Hirmer, 1998.

BÖLÜM II

2. KENTLEŞME SÜRECİ

2.1. İklim ve Bitki Örtüsündeki Doğal Değişimin Kentleşme Sürecine Etkileri

En eski çağlardan beri yerleşmelerin yer seçimi ve dokularının oluşumunda, coğrafya ve iklim belirleyici ve etken öge olmuştur. Dönemlerinin en önemli yerleşmeleri olan ve bu özelliklerini günümüzde de sürdüren kentler, iklim nedeni ile su kaynaklarından yararlanacak şekilde yer seçimi yapmışlardır. Bir yandan su kaynaklarından yararlanma amacı, diğer yandan savunma faktörü nedeniyle, yerleşmeler çoğunlukla kıyıya hakim tepe platolarında kurulmuştur. Zaman içerisinde gelişen teknoloji ile birlikte suya dayalı taşımacılığın ticari amaçla kullanımının artması, suyollarının önemini arttırmış ve yerleşmeler tepelerden kıyılara doğru taşınmışlardır²⁶.

Kentleşme sürecinin başlamasının en büyük adımı, ilkel toplulukların toplayıcılık ve avcılık yaparak geçirdikleri göçebe hayatlarını, tarım yapmayı öğrenip yerleşik hayata geçmesidir. Tarıma geçişin en önemli etkeni olan iklim koşulları, buzulların erimesine neden olarak tarım yapılabilmesi için elverişli ortamlar sunmuştur²⁷.

Bu bağlamda yeni yaşam koşulları ortaya çıkmaya başlamıştır. İnsanlar bitkileri yetiştirmeyi öğrenmeye, ekim yaptıkları arazilerin yakın çevrelerini iskan etmeye başlamışlar ve yerleşik hayata geçmişlerdir. Dolayısıyla ilk yerleşimler nehir kenarlarında kurulmuştur. Mısır'da yönetim merkezi niteliğine sahip kentlerin yer seçiminde de hep Nil Nehri dikkate alınmıştır. Nil Nehri Mısır Medeniyeti'ne sulu tarım ve taşımacılık olanaklarını sunmuştur²⁸.

Anadolu'ya bakıldığında, durum Mezopotamya veya Mısır'daki gibi değildir. Anadolu'daki nehirlerin Nil Nehri'nde olduğu gibi debisi sürekli aynı değildir. Debileri sürekli değişkenlik gösteren bu nehirler, taşımacılıkta fazla yarar sağlayamamıştır. Bu nedenle Anadolu yerleşimlerinde ticaret olgusu Mezopotamya'daki hıza erişememiştir. Anadolu'da uzmanlaşmış üretime ve pazar

---

²⁶ Kahraman-Kılıç, 1996, 259; Mansel, 1999, 3.

²⁷ Aktüre, 2004, 115.

²⁸ Tanaç, 2000, 33.

ilişkilerine ancak M.Ö. 8. yüzyılda geçilebilmiştir. O dönemde ise deniz aşırı ticaret gelişmeye başlamış ve yerleşimler kıyılara kaymaya başlamışlardır²⁹.

Anadolu'da Neolitik Dönem'in önemli yerleşimleri olan Çatalhöyük, Hacılar, Can Hasan, Çayönü gibi yerleşimler Anadolu Yarımadası'nın güney yarısında bulunmaktadır. Bunun nedenini anlamak için Anadolu'nun M.Ö.8000 yıllarındaki genel bitki örtüsünü incelemek gerekir³⁰. Anadolu o dönemlerde şimdikinden daha nemli ve yağışlı olduğundan ormanlık alanlar oldukça fazladır. Bu ormanlık alan avcılığı kolaylaştırdığından Neolitik Dönemde avcılık devam etmiş ve özellikle avlanmak için kullanılan obsidyen üretimi uzmanlık düzeyine ulaşmış, tarım fazla gelişmemiştir³¹.

Anadolu insanının bir araya gelerek bir arada olma gereksinmelerine baktığımızda; bunun ortak düşmana karşı kendini koruma isteği, ender rastlanan su kaynaklarını birlikte kullanma zorunluluğu, besin üretimi için mevcut tarım toprağının ortaklaşa kullanımı gibi nedenlerden kaynaklandığını görmekteyiz³². Anadolu'daki akarsu düzlüklerinin sayısının sınırlı olmasından dolayı aynı yerleşim yerleri farklı dönemlerde tekrar iskan edilmiş, aynı yerlerde, sürekli olarak, yeni yerleşmeler kurulmuştur³³. Her yeni katman bir öncekinin üzerine kurulduğundan, bin yıllar boyu üst üste biriken bu katmanlar, sonunda "höyük" lerin oluşmasına neden olmuşlardır³⁴.

İklim ve bitki örtüsünün doğal değişimi sonucunda ortaya çıkan tarım sayesinde gelişen ekonomik seviye, toplumun artık ürün elde etmesi, kentleşme sürecinin başlamasını hızlandıran temel etmen olmuştur³⁵.

Ülkemizde günümüzde de iklim ve bitki örtüsündeki değişikliklerin mekanlara ve dolayısıyla kentlere yansımaları rahatlıkla görebilmekteyiz. Karadeniz Bölgesi'nin iklim özellikleri bağlamında kuzey bölgelerde yapıların zeminle ilişkilerinin kesilmesi, yapıların bitişik değil hava sirkülasyonunu sağlayacak biçimde aralıklı yapılması, kuzey yamaçlara yerleşmekten kaçınılması, sert rüzgarlardan ve rutubetten korunma çabası iklim ve bitki örtüsünün

²⁹ Aktüre, 1994, 66; Kahraman-Kılıç, 1996, 260.

³⁰ Kahraman-Kılıç, 1996, 260; Mansel, 1999, 3; Aktüre, 2004, 62.

³¹ Tanaç, 2000, 34; Aktüre, 2004, 64.

³² Aktüre, 1994, 67; Kahraman-Kılıç, 1996, 262.

³³ Mansel, 1999, 5; Uçankuş, 2000, 211; Aktüre, 2004, 66.

³⁴ Tanaç, 2000, 35-36; Aktüre, 2004, 67.

³⁵ Maisles, 1999, 222; Tanaç, 2000, 34.

etkilerinden kaynaklanmaktadır. Güney ve Güneydoğu'daki dar sokaklar, avlulu binalar, yapıların birbirlerine sırt vermesi de, yine iklimin olumsuz özelliklerinden korunmak, sıcağa karşı gölge mekanlarını arttırma çabasından kaynaklanmaktadır. Bu iki örnekte, kentlerin yer seçiminde ve şehir dokusunun oluşumunda, temel belirleyicilerin iklim ve coğrafya olduğunu ortaya koymaktadır³⁶.

2.2. Jeomorfolojik Yapının, Kentlerin Devamlılığına Etkileri

Batı Anadolu'nun (Levha-I, Harita 1) coğrafi durumu kentlerin yer seçimini etkilemiştir. Buna paralel olarak da, yerleşmelerin birbirleriyle olan ilişkileri, birbirleriyle ne ölçüde ticaret yapabildikleri ve birbirlerinden ne ölçüde bilgi ve teknoloji transfer edebildikleri ile çok yakından ilgilidir. Batı Anadolu'nun jeomorfolojik özellikleri, bu bölgenin Neolitik Çağ'da birçok yerleşmenin beşiği olmasına neden olmuştur³⁷. Sıradağların denize dik konumu araziye parçalamış ve araziye korunaklı küçük alanlar haline dönüştürmüştür. Irmakların karadan denize, sıradağlar boyunca konumlanmaları, her yerleşimin su kaynağına yakın olmasını sağlamıştır. Bu nedenle Batı Anadolu yerleşimleri hem korunaklı, hem de sulak olma avantajını kullanarak, tarım ve ticaretle uğraşarak, erken dönemlerden bu yana yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu özelliklerinden ötürü Batı Anadolu kıyıları tarih boyunca çok göç almıştır³⁸. Dağların arasında Gediz, Küçük ve Büyük Menderes Nehirleri ile sulanan verimli tarım arazilerinin bulunması³⁹ ve ulaşımın deniz yolu ile yapılmasından dolayı kendi bölgelerinin pazaryeri işlevlerini gören Batı Anadolu yerleşimleri, yer seçimi olarak Ege Denizi'nin kıyı çizgisi boyunca yoğunlaşmışlardır⁴⁰.

Batı Anadolu kıyıları, coğrafi özellikleri nedeniyle, Ege Denizi'ne açılan vadilere ve düzlüklere de sahiplerdir; dolayısıyla Yunanistan'a göre bir takım yüksek kültürlerin beşiği olmuştur⁴¹. Kavimlerin, bir bölgeden ötekine geçmesine olanak sağlayan doğal bir yol olan Ege Bölgesi'ndeki vadiler ve düzlükler; aradaki dağların denize dik uzanması nedeniyle, birbirlerinden kopuktur.

³⁶ Kahraman-Kılıç, 1996, 260; Aran, 2000, 48.

³⁷ Glotz, 1965, 283; Mansel, 1999, 3.

³⁸ Mansel, 1999, 4; Tanaç, 2000, 34.

³⁹ Pounds, 1969, 67; Doxiadis, 2000, 16.

⁴⁰ Pounds, 1969, 67; Aktüre, 1994, 69.

⁴¹ Aktüre, 1994, 69; Mansel, 1999, 2; Doxiadis, 2000, 16.

Aralarındaki uzaklıkları 400 km. yi aşmayan Ege kıyılarındaki yerleşimler, ticaret yolu olarak, nehir debileri düzenli olmadığından, Ege kıyılarının çok girintili ve çıkıntılı olmasından, iyi korunmuş sayısız koylara ve limanlara sahip olmasından ve denize doğru uzanan sıra dağların arasında verimli vadilerin yer almasından dolayı⁴², karayolu yapımının gelişimine kadar geçen süreçte birbirleriyle olan ulaşım sorununu deniz ulaşımı ile çözümlenmişlerdir⁴³.

Bu bölgenin sıradağları, birbirine paralel olarak batı kıyılarından içlere doğru uzanmaktadır. Aralarında Menderes gibi büyük ırmaklarla sulanan ve kıyılara kadar uzanan geniş vadilerde⁴⁴ ve kıyı ovalarında tarımın gelişmiş olduğu gözlemlenirken, dik yamaçlar, burunlar ve yarımadasalar ormanlarla kaplıdır⁴⁵. Nüfus arttıkça ve tarım teknolojisi geliştikçe ormanlık alanlar daha içlere çekilmişlerdir. Zamanla tarla, zeytinlik ve meyvelik gibi kullanımlar için ormanlardan arazi kullanılmış; ilk çağ kent devletleri, gemi yapımı ve diğer kereste gereksinimleri için ormanların tüketimini hızlandırmıştır⁴⁶. Ayrıca yangınlarda ormanların azalmasına neden olan bir diğer ve önemli etmendir⁴⁷. Peloponessos Yarımadası Messenia Bölgesindeki çamların azalması ve M.Ö.2000 yıllarında Miken yerleşimlerinde izlenmesi bu durumun bir belgesidir⁴⁸.

Jeomorfolojik değişimler bu bağlamda toprağın aşırı derecede kullanılmasına bağımlı olarak doğmaktadır. Doğal bitki örtüsünün değişiminin ardından erozyon gerçekleşmiş ve bu doğal felaket sonucu, yerleşimler başka bölgelere taşınmak zorunda kalmıştır. M.Ö. 8. yüzyıldan başlayarak yavaş yavaş ortaya çıkan ve ekonomileri bölgede yetişen zeytin ve çam ormanlarına bağlı olan kent devletleri, Ege bölgesinin jeomorfolojik yapısından dolayı, birbirlerinden bağımsız bir yaşam sürmüşlerdir⁴⁹.

M.Ö.5. yüzyılda Batı Anadolu'ya baktığımızda; o dönemin teknolojik koşullarında nüfus ile ekilebilir tarım toprağı ve diğer doğal kaynaklar arasında kurulmuş olan dengenin, Perslerin istilasından sonra bozulmuş olduğunu görürüz.

⁴² Mansel, 1999, 3; Tanaç, 2000, 34.

⁴³ Pounds, 1969, 68; Aktüre, 1994, 69.

⁴⁴ Mansel, 1999, 3.

⁴⁵ Glotz, 1965, 283; Pounds, 1969, 68; Mansel, 1999, 3.

⁴⁶ Mansel, 1999, 4; Tanaç, 2000, 34.

⁴⁷ Glotz, 1965, 283; Mansel, 1999, 4; Doxiadis, 2000, 18.

⁴⁸ Mansel, 1999, 4.

⁴⁹ Aktüre, 1994, 70.

Ege şehir devletleri, bu ortak düşmana karşı örgütlenmişler, Atina'dan yardım olarak M.Ö. 478 yılında bir antlaşma (Atika-Delos Deniz Birliği) yaparak, bunun karşılığında Atina'ya bir miktar vergi vermeğe karar vermişlerdir. Yaklaşık 340 kent devletinden oluşan bu antlaşmada, Batı Anadolu kent devletleri vergilerini ödeyebilmek için tarım alanlarını genişletip, ormanlık alanlarda tarım arazileri açmışlardır. Bu süreç doğal dengenin bozulmasına ve büyük bir erozyonun meydana gelmesine yol açmıştır⁵⁰.

Jeomorfolojik değişime sebep olan en iyi örneklerden biri, Küçük Menderes (Maiandros) Nehri'dir. Nehrin getirdiği alüvyonlar nedeniyle kıyı çizgisi 450 yılda yaklaşık 1 km. kadar kayma göstermiştir. M.Ö.300 yıllarında Batı Anadolu'nun en önemli liman kentlerinden biri olan Ephesos kenti, Menderes Nehri'nin kıyı şeridini değiştirmesi ve yukarıda anlatılan nedenlerden ötürü gerçekleşen erozyonun sonucunda zaman içinde dolan körfez nedeniyle eski önemini yitirmiş bir merkezdir. M.Ö. 100 yıllarında körfez iyiden iyiye alüvyonlarla dolmuştur⁵¹.

Priene kenti de bir başka örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. M.Ö.1. yüzyılda Priene, Menderes Nehri'nin getirdiği alüvyonlar nedeniyle, denizden yaklaşık 7 km. kadar içeride kalmıştır⁵².

Smyrna⁵³ kenti incelendiğinde, M.Ö.7. yüzyıldaki kıyı şeridi ile günümüz kıyı şeridi arasında çok büyük farklar olduğu görülür. Bir yarımada üzerine ızgara planının uygulandığı kentin konumu deniz ulaşımını kolaylaştıran bir unsurdur. Zaman içerisinde körfeze akan nehirlerin taşıdığı alüvyonlar, körfezin dolmasına sebep olmuş ve yarımada özelliği taşıyan kara parçası bu özelliğini kaybetmiş; bunun üzerine kent bugünkü Bayraklı tepesine taşınmıştır⁵⁴.

Tarih içerisinde kentlerin kurgulandıkları alanlar jeomorfolojik açıdan hızlı değişimler geçirdikleri için, Batı Anadolu'daki liman kentlerinin bazıları zaman içerisinde önemlerini yitirmişlerdir. Bu kentler yerine başkaları önem kazanmaya başlarken, bazı yerleşmeler ise tümüyle terk edilmişlerdir⁵⁵.

⁵⁰ Glotz, 1965, 283; Aktüre, 1994, 70.

⁵¹ Aktüre, 1994, 70-71.

⁵² Akurgal, 2000, 354.

⁵³ Akurgal, 1993, 20; Gül, 1998, 7.

⁵⁴ Pounds, 1969, 68; Doxiadis, 2000, 18; Aktüre, 2004, 74.

⁵⁵ Akurgal, 2000, XV.

2.3. Grid

Geometri, boşluk hakkında ve boşluktaki şekiller hakkında bir teoridir. Bu teori çizgiler ve açıların düzenidir ve şehir planlamacılığında düzen oluşturmadaki en basit yöntem, bir biri ile orthogonal ilişkisi olan dikey ve yatay koordinatlara sahip olmaktır. Fakat Grekçe “anemtria” dan gelen geometri, sözlük anlamıyla ‘yeryüzünün ölçümü’ anlamına gelmektedir. Bu sebeple grid ülke ve şehirlere, arazi ve sokaklara uygulanan ve en temel birim olarak anlam taşımayan bir toprak parçasını düzgün, ölçülmüş noktalara bölmektir⁵⁶.

Campbell’e⁵⁷ göre tarihçi Rykwert, “nywt” olarak tanımlanan Mısır hiyeroglifi “⊕” işaretinin şehir için orijinal işaretlerden biri olduğuna inanmaktadır. İçerisinde artı işareti olan bir çember olarak gösterilen bu hiyeroglif, şehircilik işaretlerinden en çok bilinenlerden iki basit işareti göstermektedir. Çember, tek bölünmemiş bir çizgidir ve çevrelenmiş şehir meydanı gibi bir alanı veya şehir duvarını simgelemektedir. Bu çevrelenmiş alan içerisinde hayat gelişmektedir. Ayrı birleşmiş çizgilerin en basit şekli olan artı işareti; çevrenin büyüklüğünü belirleyen sınırları tarif eden çemberin tersi olarak, çevresel gelişmenin belki de en eski nesnesidir. Kesişmiş çizgiler, grid oluşturarak bir sınır içerisinde yol yapmanın en basit yöntemini temsil etmektedir.

Babililer ve Mısırlılar, inşaat yapmak için, düzenli, birbirini tekrar eden arazi blokları oluşturacak şekilde, dik açılarla kesişen düz yollar planlayarak şehirler inşa etmişlerdir⁵⁸. Hippodamos, klasik anlamda, bu gridlerden kültür simgesi olarak yararlanan ilk şehir plancısı olarak bilinmektedir. Onun inancına göre grid uygar hayatın mantığını simgelemektedir⁵⁹.

İlk Grek kolonilerinde bütün vatandaşlara eşit bir şekilde arazinin paylaşılabilmesine imkan vermek için, demokratik bir araç olarak geliştirilen grid, ilk yerleşenlerden gelen toprak sahibi sınıfın imtiyazlarının devam ettirilebilmesi ve bölgesel aristokrasinin kuvvetlendirilebilmesi için bir araçtı⁶⁰. Siteye ilk yerleşenlere şehir surlarının içindeki ve dışındaki toprağı eşit biçimde bölme hakkı verilmişti. Yalnızca miras yoluyla geçen bu malların satın

⁵⁶ Kostof, 1991, 103.

⁵⁷ Campbell, 2003, 125.

⁵⁸ Campbell, 2003, 126.

⁵⁹ Kostof, 1991, 104; Campbell, 2003, 126–127.

⁶⁰ Sevin, 2001, 5.

alınmaması için yönetim bu sınıfı toprak alış verişinden vazgeçirmiştir. Araziler, bazı aileler için, 2½ acre (=1 hektar) a varan büyüklüklerde ve daha sonra bu topraklar mirasçıları tarafından bölünmüştür. Şehir içindeki, özel alanlar ise sadece barınma için kullanılmıştır⁶¹.

Grid – gridiron ya da "checkerboard (dama tahtası)", tarihteki planlı şehirlerin şimdiye kadar uyguladıkları en yaygın modeldir. Hem coğrafi, hem de kronolojik olarak (tarih boyunca kullanımı sürekli olmasa da) evrenseldir. Arazinin kolayca parsellenebilmesine ve gayri menkullerin satılabilmesine imkan verdiği için tercih edilen bir plan olan gridal planda, savunma için düz sıralanmış caddelerin sağlamış olduğu avantajlar Aristoteles'den beri bilinmektedir ve doğrusal cadde modeline huzursuz bir nüfusu gözlem altında tutmak için de başvurulmuştur⁶². Gridlerden askeri düzenlemelerde (Romalı Castra), dini akitlerde, ticari kapitalizmde (demiryolu kasabaları) ve endüstriyel planlamada faydalanılmıştır⁶³.

Grid iki ana amaca hizmet etmiştir: Birincisi geniş anlamda düzenli olarak yerleşimi ve kolonileşmeyi kolaylaştırmaktır. Bu hem - Sicilya'da Greklerin, Yeni Dünya'da İspanya'nın yaptığı gibi – uzak bölgelerin, hem de 1800 yılından sonra Amerika'nın Orta batısı ile İspanyol Yarımadası'nda olduğu gibi, geri alınan ya da yeni kurulan yerleşim yerlerine daha çabuk yerleşebilmek için kullanılan bir planlama olmuştur⁶⁴.

Diğer grid uygulamaları bir modernleşme aracı olmuştur. Romalılar bu yolla İber ya da Alman yerleşimini düzenlemişlerdir. Rönesans'ta prensler, örnek bir şekilde grid düzenine sokulmuş meydanlarla, ortaçağ şehirlerinin yapılarını genişletmişlerdir. Finlandiya'da var olan bütün şehirlerin gridlerle yeniden şekillendirildiği ve böyle "daha iyi düzene" sokuldukları ve bütün kasabaların aynı kalıpta yapılması gerektiğine dair 1628 yılında bir kraliyet emri çıkarılmıştır⁶⁵.

Gridler de herhangi bir tasarım gibi, belirli toplulukların, onlara ne anlam yüklediğine göre şekil almaktadır. Romalılar gridi duygusal yüklü bir tasarım

⁶¹ Lawrence, 1996, 98.

⁶² Lawrence, 1996, 96.

⁶³ Hiorns, 1956, 19; Lawrence, 1996, 102.

⁶⁴ Lawrence, 1996, 101–102.

⁶⁵ Hiorns, 1956, 19; Lawrence, 1996, 102.

olarak görmüşler, Amerikalılar onu, doğada var olan farklılık ve karmaşıklılığı inkar etmek için kullanmışlardır. Modern zamanlarda ise grid, doğayı tarafsızlaştırmak için kullanılan bir plan olmuştur⁶⁶.

2.4. Düzenli Planlı Şehircilik Gelişimi

Düzenli planlı şehircilikten bahsetmeden önce kentleşmeden bahsetmek gerekmektedir. Toplumlar, Nil Vadisi'nde, Dicle ve Fırat Nehirleri arasında, İndus Irmağı kıyısında, topografya, jeoloji, astronomi, kimya, zooloji ve botanik gibi bilimsel verilerle; tarım ve mimarlık gibi alanlarda bilgi birikimleri yapmışlar ve bunları da ticaret vb. yollarla yaymışlardır. Böylece yerel grupların ayrıcalığı giderilmiş, toplumsal örgütlenmelerin katılımı yumuşatılmış ve kendine yeten topluluklar ekonomik bağımsızlıklarını yitirmişlerdir⁶⁷. Buralardaki verimli topraklar da nüfusun bu bölgelerde artmasını sağlamıştır. Bu bölgelere yerleşen toplumlar kendilerine gerekli olan hammaddeyi sağlayabilmek için takas sistemini kullanmışlar ve ticaret yapmışlardır⁶⁸. Verimli araziler ve nehirlerin varlığı ile rahatça yapılan ticaretin gelişmesine paralel olarak oluşan ekonomik yapı, toplumsal yapıyı da etkilemiş ve toplumda tabakalaşmayı doğurmuştur. Bu aşamalardan sonra toplumların belirli bir refah seviyesinde yaşayabilmeleri için aynı çatı altında bir araya gelebilmeleri ve belirli bir düzen içinde yaşamaya başlamaları gerektiğinden küçük köy yerleşimleri kentleşme adımını atarak ilk kentleri oluşturmuşlardır⁶⁹. Bir yerleşmenin kent olup olmadığının belirlenmesi tarih boyunca bilim adamlarının farklı görüşler üretmesine neden olmuştur. Örneğin; Filistin'deki Jericho'da (M.Ö. 8000) (Levha-XXII, Resim 2)bu tür bir görüş ayrılığı görülmektedir⁷⁰. 1956'da Jericho'daki kazıları yürüten Kenyon, uzmanların "Aseramik Neolitik" diye tanımladığı tabaka (8. bin yılın ilk yarısı) için kent tanımını uygun görmüştür. Aseramik Neolitik Dönem'de, Filistin'in suyu bol, ayrıcalıklı bir noktasında yüzölçümü, Kenyon'a göre⁷¹, 3 hektara varan, başka bir deyişle önceki yerleşim yerinin 10–15 katı bir alana yayılan bir yerleşim

⁶⁶ Mumford, 1959, 300; Campbell, 2003, 126- 127.

⁶⁷ Tanaç, 2000, 7.

⁶⁸ Aktüre, 1994, 4; Özdoğan, 1996, 21.

⁶⁹ Childe, 1978, 146; Özdoğan, 1996, 21.

⁷⁰ Hout-Thalman-Valbelle, 2000, 27.

⁷¹ Kenyon, 1971, 28; Hout-Thalman-Valbelle, 2000, 27.

merkezi gelişmiştir. Yerleşim alanı, kerpiçten inşa edilmiş, yarıya kadar yere gömülü evlerden oluşmaktadır. Kent, savunma amaçlı olup olmadığı belirlenemeyen bir taş duvarla çevrilmiş gibidir. Kenyon, “Dönemin Jericho sakinleri bir köyde değil, kentte yaşamaktaydılar” satırını yazmış sonrasında da, Hout, Thalman, Valbelle⁷²,nin bildirdiğine göre İngiliz Arkeolog Wheeler kentten “Dünyanın bilinen en eski kenti” olarak söz etmiştir. Çatalhöyük ve Jericho örneklerinde olduğu gibi bazı bilim adamları bir yerleşimin kent olabilmesi için gereken kriterler için sosyal mekanlar vb. alanları gerekli görürken, bazı bilim adamları da nüfus yoğunluğu ve yüzölçümünün büyüklüğünün kent olma kriteri için yeteceği görüşündedirler. Aynı türden bir örnek ileride “Anadolu’da Kentleşme Süreci” başlığı altında da değinilen Çatalhöyük yerleşmesinde de görülmektedir.

Kentleşme, toplumsal örgütlenmesi köylerinkinden daha karmaşık bir durum alan yapıların yoğunlaşmasıdır. Bu karmaşıklık Neolitik Dönemde görülmez. Bu çağın yerleşim yerlerindeki ne konut dokusunda ne de sosyal statüde bir hiyerarşiye rastlanmamaktadır. Bu yerleşim yerlerinde köylerdeki eşitlikçi yapı görülmektedir. Yani bu yerleşimler ne dünyadaki ilk kentlerdir ne de dünyanın ilk sitelerinden biridir⁷³.

Bir yerleşimin kent olduğunun kabul edilmesinden sonra insanların bir arada belli bir düzen içerisinde yaşayabilmeleri için planlanması ve belli işlevler için bölgelere bölünmesi zorunlu hale gelmiştir. Morfolojik özelliklerine göre bir yerleşim bölgesini bölebilmek için çok sayıda yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemlerden ilki doğal olarak büyüyüp büyümemesine, ya da planlı olup olmamasına dayanmaktadır. Statik yerleşim yerleri aynı özelliklerini korurken, dinamik olanlar başlangıçta planlı bile olsalar, çok geçmeden planlı ve plansız parçaların yeni bir tür oluşturduğu, karma bir yerleşim yeri, karmaşık bir organizma haline gelebilmektedir.⁷⁴

Doğal yerleşim yerlerinin iki ana özelliği bulunmaktadır: Birincisi, bir plan olmadan yavaş yavaş büyümesidir. Bu tip yerleşim yerlerinde bütün insanlar yerleşimin başladığı ve pek çok insani faaliyetlerin odak noktası olan çekirdeğe

⁷² Hout-Thalman-Valbelle, 2000, 27.

⁷³ Özdoğan, 1996, 23; Hout-Thalman-Valbelle, 2000, 36.

⁷⁴ Doxiadis, 2001, 347.

yakın olmak isterler. İkinci özelliği ise, bu tip yerleşmelerin genel planı radyal ve gridal biçimlerine yaklaşık karma bir biçime sahip olmasıdır. Plan olmadan büyüdüklerinden düz yollara az rastlanmaktadır ve dikdörtgen meydanlar geometrik arsalar olarak tanımlanmaktadır. “Doğal” yerleşimlerin aksine, planlı olan yerleşimlerde neredeyse tamamında başlangıçta bir tasarım bulunmaktadır⁷⁵.

Bu açıklamalar ışığında şehircilik yönünden yerleşim yerleri düzenli ve düzensiz planlı şehirler olarak ikiye ayrılmaktadır. Düzensiz planlı şehirler köylerin tabii gelişmesi ile meydana gelmişlerdir. Şehirlerin kuruluşu ve gelişimi insanlara bırakılmıştır. Şehre karakterini veren temel özellik, evlerin arazi üzerindeki dağılışı şeklindedir. Bunlar genellikle iç içe geçmiş ve karışık kümeler halindedir⁷⁶.

Düzenli plan, toplumun fikren gelişmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Arazi halka dağıtılmadan önce, bir otorite tarafından belirli bir düşünceye göre bölünmüştür. Böyle bir plan, çok nüfuslu bölgelerden ayrılarak yeni şehirler kurma şeklinde de uygulanabilir. Ya da savaş ve doğal afetler sonunda kısa zamanda yeniden yerleşmeyi sağlamak için de uygulanmış olabilir. Düzen ve sürat plana sert ve geometrik bir yapı vermektedir. Özellikle bu, sokakların arazi şekline uyulmadan çizilmesinde kendini göstermektedir⁷⁷ (Levha-I, Çizim 1).

Mısırlılar, tek sosyal amaçlı, tek türlü (homojen) topluluk yaratmak için en iyi ve en çabuk yöntem olması sebebiyle, Giza gibi eski krallığın işçi köylerinin ilkel gridlerini geliştirmişlerdir⁷⁸. Her selden sonra yeniden oluşturulan bu gridal planlama, arazi ayırt edilebilir özellikler taşımadığı için, Nil’in iki tarafındaki toprağın arazi bölümlenmesi haline gelmiştir. Nehir, kuzey-güney istikamette büyük bir çizgisel eksen oluşturmakta ve her şey onun kıyı uzantıları boyunca veya güneşin doğuş ve batışına göre ona dik düzenlenmiştir.

Şehircilikte kullanılan grid eski dünyada, Klasik Çağ’dan önce de görülmektedir. Her ne kadar ortaya çıkarılan yol yapıları M.Ö. 6. yüzyıllara (Nebuchadnezzar Dönemi’ne) kadar uzanıyorsa da Babil’de (Levha-II, Çizim 1; Levha-II, Çizim 2) grid yapılanması M.Ö.2000 yılları civarına, Hamurabi

⁷⁵ Mumford, 1959, 299; Doxiadis, 2001, 347.

⁷⁶ Akarca, 1987, 29.

⁷⁷ Tanaç, 2000, 39.

⁷⁸ Kostof, 1991, 103.

zamanına kadar uzanmaktadır. Kostof⁷⁹,un aktardığına göre Heredot, Babil'i "Nehre doğru bazıları dik, bazıları paralel düz yollarla bölünmüş" olarak tarif etmektedir. Günümüzdeki adı Hirbet ed-Diniye olan küçük Haradum kasabası, Irak'ta Fırat kıyısında, yer alan ve bilinen en güzel ızgara plana sahip örnektir⁸⁰. Çivi yazılı tabletlerden M.Ö.1775'ten M.Ö. 1630'a kadar uzanan zaman dilimi boyunca kentin ömrünü sürdürdüğü kesindir. Haradum kalıntıları (Levha-III, Çizim 1-2; Levha-IV, Çizim 1) Suriye-Irak sınırının çok yakınında yer almaktadır. Bu bölgede önce Kuzey (Mari) sonra Güney (Babil) güçleri sırasıyla otoritelerini kurmuşlardır. Bilinen biçimiyle Haradum kentinin planı daha çok M.Ö.1700- 1630 yılları arasındaki Babil idaresi altında olduğu dönemi yansıtmaktadır. Ancak kentin Babil dönemi planı önceki dönem planının uzantısıdır. Babil dönemi planı göze oldukça hoş görünen bir düzenlilik ve olağan üstü bir simetriye sahiptir. Kentin ömrü kısa sürdüğünden, planda hiçbir değişiklik meydana gelmemiştir⁸¹. Kentin orta yerinde, kapıya varan ana yol ile merkezi konumdaki tali sokağın kavşağında, eski doğu kentleri içinde ender bir örnek oluşturan meydan düzenlemesi yapılmıştır. Küçültülmüş ölçekte bile olsa, kentin anıtsal niteliği ve düzenliliği dikkati çekmektedir; hatta günümüzdeki kent anlayışıyla bir "zonlama (bölümleme)" bile görülmektedir⁸².

M.Ö. 1500 yıllarında esrarengiz bir şekilde yok olan Indus Vadisi'ndeki (Levha-IV, Harita 1) Mohenjo Daro (Levha-V, Çizim 1, Resim 1) ve Harappa (Levha-VI, Resim 1, Çizim 1) kentlerinde, eşit boyutlarda bloklar ve batı ucunda bir kale ve genişliği 6 m.' den- 9 m.' ye kadar olan ana caddeler ve evlerin baktığı ara sokaklar bulunmaktadır. Bu planlama geleneğinin Hindistan'da daha sonra da kullanılıp kullanılmadığı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Bununla birlikte, çok daha eski belgelere dayanan, M.Ö.1000 yılına tarihlenen Vastuvidya şehir planlayıcılığının ve mimarisinin gizli doktrinleri gibi yazılarda⁸³, Hint şehirleri ile ilgili olarak yapılmış ve geometrik şehir uzmanlarına sunulmuş, çizimleri de içeren bilgiler bulunmaktadır.

⁷⁹ Kostof, 1991, 104.

⁸⁰ Hout-Thalman-Valbelle, 2000, 300.

⁸¹ Hout-Thalman-Valbelle, 2000, 301.

⁸² Hout-Thalman-Valbelle, 2000, 302.

⁸³ Kostof, 1991, 104.

Planlamada gerçek başarı Çinliler ve Grekler tarafından elde edilmiştir. Şehrin içerisinde her binanın kendi uygun yerini bulacağı, bir resmi planlama birimi olduğu, birbiri ile ilişkisi olmayan bu iki kültürde ortaya çıkmıştır⁸⁴. Çin gridi (Levha-VII, Çizim 1), yönetim başkentleri için ayrılmış politik bir çizimdir. Bilinen örnekleri geç olsa da, planlanan imparatorluk şehirlerinin dörtgen yapıda inşası için kullanılacak geleneksel formüller M.Ö.1. binin sonlarında mevcuttur; öte yandan Greklerin grid kullanımı ise, her ne kadar politik niyetten yoksun olmasa da, daha pratik ve daha zorlayıcı tarzdadır⁸⁵.

Asurluların zaferinden sonra, M.Ö. 915 veya 732 yıllarına tarihlenen, Megiddo II kentinde de grid planlaması görmekteyiz (Levha-VII, Resim 1, Levha-VIII, Harita 1). Fakat yine de gridin iz bırakan bu erken kullanımlarından hiçbirisi bir koordinat sistemi olarak adlandırılmaz. Buralarda devlet ve yerleşim birimleri beraber planlanıp, inşa edilmemiştir. İç avludan başlayarak, halkın kullandığı meydanlara, sokaklara ve caddelere ulaşan içten dışa doğru yapılanma dışında, blokların yerleşiminde bir mantığa rastlanmamıştır. Dolayısıyla buralarda planlama, ana caddeleri inşa edip, tapınak ve saraylar gibi devlet binaları için önceden yer ayarlamaktan ibarettir⁸⁶.

Grekler, M.Ö. 7. yüzyıldaki kolonileşme hareketleri ile, ızgara planı kullanmaya başlamışlardır. Grekçede koloni, günümüzdeki Batı güçlerinin modern koloni şehirleri ile hiç alakası olmayacak şekilde “apoike” yani göç, “evden uzak” anlamı taşımaktadır. Bir şehirdeki halkın sayısı yerleşim bölgesinin kaldıramayacağı büyüklüğe ulaştığında, kentin dışına koloniler gönderilirdi. Sicilya’daki Syracuse şehrini, Syracuse de Crae ve Camarina’dan gelen koloniciler oluşturmuştur⁸⁷.

Grekler M.Ö. 600 yılına kadar, Akdeniz’in batı yarısında, Yunanistan, günümüzde Güney Fransa, Sicilya, Güney İtalya, Libya ve İspanya’ya kadar olan bölgeler üzerinde kolonileşmişlerdi. Buralarda oluşturulan kolonilerde, o Eski Grek kutsallığını taşıyan, dikkat çekecek bir Grek köy yapısı mevcut değildi. Dolayısıyla halk, asimilasyon veya etnik yapılanma gibi usullerle “organik”

⁸⁴ Gallion, 1993, 9.

⁸⁵ Kostof, 1991, 104.

⁸⁶ Gallion, 1993, 9.

⁸⁷ Hiorns, 1956, 28; Kostof, 1991, 105; Başaran, 1998, 86.

şehirler yapmak, daha önce yapılmış toprak paylaşımlarına saygı göstermek zorunda değildi ve onların bakış açısıyla kolonilerde toprak kültürel ve geleneksel olarak boştu. Onlar yerleştikleri bölgelere tanrıları için birçok tapınaklar yapmışlar ve kendi kendine yönetimin simgesi olan "agora" gibi yapılanmaları ve hatta "polis" (=şehir devleti) anlayışını getirmişlerdir⁸⁸. Halkın yerleştiği yeni topraklarda Grek ve Ege adalarından farklı olarak düz sahiller ve geniş ovalar bulunmaktadır.

M.Ö. 7. yüzyıla kadar, planlama aracı olarak grid, Doğu'da Smyrna ve Olbia gibi yerlerde ve bazı Sicilya kolonilerinde görülmektedir ve bu da ilk arazilerin iyi bir şekilde düzenlendiklerini göstermektedir. Rasgele bir sistemden orthogonal sisteme geçiş Sicilya'da Megara Hyblea'da (Levha-VIII Resim 1) görülmektedir⁸⁹.

Danimarkalılar Rodos'ta Vrulia'da (Levha-IX, Çizim 1) yamaca inşa edilmiş, M.Ö.7. yüzyıl sonuna ait, birbirine paralel, iki ev dizisi meydana çıkarmışlardır⁹⁰. Birbirine bitişik 38 evden meydana gelen üst sıra, kent surlarına dayalı inşa edilirken; ikinci sırası daha aşağıdaki düzlük üzerine kurulmuştur.

Güney İtalya'da, Poseidonia'da (Levha-IX, Çizim 2) şehrin ünlü üç tapınağı araziye birbirine paralel olarak oturtulmuştur. Şehrin ızgara plana göre tasarlandığını işaret eden bu durum, yapılan kazılarla da desteklenmiştir⁹¹.

Libya'daki Leptis Manga (Levha-X, Resim 1, Çizim 1) kenti muhtemelen M.Ö. 7. yüzyılda bir Fenike ticaret istasyonu olarak kurulup Roma'yla ilk temasını Pön Savaşları (M.Ö 218–201) sırasında kurmuştur ve M.Ö.1. yüzyılın sonunda imparatorluğa katılmıştır. Leptis Magna'da Fenike yerleşiminden çok az şey kalmıştır. Kentin artan zenginliği M.S.110'da koloni statüsüne yükseltilmesiyle tescil edilmiştir. Kentin tarihindeki üçüncü gelişme dönemi, burada doğmuş olan ve M.S.193'de İmparator ilan edilen, Septimus Severus'la ilişkilidir. İmparator, M.S. 1. yüzyıldaki ızgara planının doğusuna, görkemli bir tapınağa odaklanmış bir forum ve bazilika yaptırmıştır⁹².

⁸⁸ Wycherley, 1993, 4; Kostof, 1991, 105.

⁸⁹ Kostof, 1991, 106.

⁹⁰ Akarca, 1987, 31; Kostof, 1991, 105.

⁹¹ Akarca, 1987, 31–33.

⁹¹ Hiorns, 1956, 28; Akarca, 1987, 30.

⁹² Thorpe, 2002, 29–31.

Güneydoğu Sicilya’da, Monte Casale’de (Levha-XI, Çizim 1) M.Ö. 7. ve 6. yüzyıla ait, sokakları paralel küçük bir şehir kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Paralel sokakları aksi istikametten kesen ve böylece ızgara şekli yapan sokaklar yoktu. Bu şehrin bir Grek askeri yerleşmesi olduğu zannedilmektedir⁹³.

Grekerin kullandığı ızgara planının bölünmesi bloklarla değil şeritlerledir ve şehrin duvarları gevşek bir şekilde onu sarmaktadır. Grek etkisi altında ızgara plan ilkesi, M.Ö. 6. yüzyılda Kuzey ve Orta İtalya’nın hakim gücü olan Etrüskler tarafından da benimsenmiştir. Hemen Bologna’nın güneyinde yer alan Marzabotto⁹⁴ (Levha-XI, Çizim 2; Levha-XII, Resim 1), birbirini dik kesen caddeleriyle, alışılmış bir ızgara plana sahiptir.

Pratik gözlem yöntemlerine dayanan ilk planların esaslı olarak yeniden düşünülmesi, M.Ö.5. yüzyılda Hippodamos ile olmuştur. Aristo, Hippodamos’un “şehirlerin bölünmesini” keşfettiğini, Atina’ya bağlı liman şehri Piraeus (Pire)’un planını (Levha-XII, Çizim 1) yaptığını ve hatta “anayasa hakkında tekliflerde bulunan, politika ile ilgisi bulunmayan insanlardan ilki olduğunu” yazmaktadır⁹⁵. Aristo⁹⁶ ideal şehri tanımlarken, düşünürün şehircilik anlayışını “özel konutlar, modern Hippodamos yöntemine uygun bağımsız düzenlediklerinde, genel kullanım açısından daha sevimli ve kullanışlı olmaktadır” diyerek ifade etmiştir.

Hippodamos, grid (ızgara plan)’i keşfetmiş olamayacağına göre, Aristo’nun sözleri onun özel bir örneğini savunduğu ve bunu şehircilik ile ilgili sosyal teorisiyle birleştirdiği şekilde yorumlanabilir⁹⁷.

Gerçekten de Hippodamos, “Şehirdeki nüfus üç sınıfa bölünmüştür- zanaatkarlar, çiftçiler ve askerler- ve toprağı da üçe bölünmüştür, birincisi kutsal topraklar, ikincisi halk toprağı (askerleri desteklemek için) ve üçüncüsü de özel mülk (çiftçiler tarafından sahip olunan)” diyerek⁹⁸ siyasi bir sistem teklifinde bulunmuş olmalıdır. Pire kenti (Levha-XIII, Harita 1) Pers savaşlarından sonra, büyük bir liman ve tersane olmak üzere planlanmıştır. Çok nüfuslu şehirlerden

⁹³ Akarca, 1987, 31.

⁹⁴ Hiorns, 1956, 56.

⁹⁵ Mumford; 1959, 172; Aristoteles, 1978, 25; Başaran, 1998, 86.

⁹⁶ Aristoteles, 1978, 25.

⁹⁷ Kostof, 1991, 103; Wycherley, 1993, 15–17

⁹⁸ Kostof, 1991, 105.

bölgeleri ayıran halkın göç edip bir yerde yeni bir kent kurma ihtiyacı çabasıyla da oluşmuştur, diyebiliriz⁹⁹. Aristoteles'ten¹⁰⁰ öğrenildiği kadarıyla, Pire kentinin planını çizen ve uygulayan Miletos'lu Hippodamos'tur. Yer yer yapılan kazılar ve sondajlarla birbirini dik kesen sokaklar ve evler bulunmuştur. Şehrin çeşitli bölgelerini gösteren “horos” denen sınır taşları da ele geçirilmiştir. Bu taşların incelenmesi sonucu planın nasıl uygulandığı anlaşılmıştır. Bu taşlar iki kısma ayrılırlar; birinci kısım taşlar şehrin “liman sınırı” gibi büyük ayırımlarını gösterirken, ikinci kısım sınır taşları üzerindeki harflerden dolayı M.Ö.5. yüzyıla tarihlenmiştir. Diğer taraftan bu sınır taşları ile planın uygulama tarihi de belli olmuştur. Buna göre, planın uygulanması Themistokles Dönemi'nde başlamış, Perikles Dönemi'nde devam etmiştir¹⁰¹.

Pire kenti Milet gibi bir yarımada üzerine kurulmuştur. Kentsel mekanlar fonksiyonlarına göre arazide bölgelere ayrılmıştır. Kentin üç limanı bulunmaktadır. Merkezde her iki koya hakim bir alanda kentin kamu yapıları kurgulanmıştır. Agorası iki liman arasında boylu boyunca uzanmaktadır¹⁰². Hippodamos'un memleketi olan Miletos'un ana şehir planı, onun ifade ettiği onbin'den daha fazla nüfusu kapsayacak şekilde öngörülmüştür. Etrafı çevrilmiş toplam yerleşim alanı, düzenli büyümeyi sağlayacak, 250 (acr) x 0.404 hektar (yaklaşık 100 hektar) büyüklüğündedir. Bu yöntem de, koloninin bütün toprağının ileri gelenler tarafından paylaşıldığı, sonradan gelenlerin toprak sahibi olamadığı Hippodamos öncesi yöntemden farklıdır¹⁰³.

M.Ö. 5. yüzyıl Grekler için şehir inşası yönünden çok aktif bir dönemdir. Miletos (Levha-XIII, Çizim 1) dahil, Pers savaşları boyunca yerle bir olan eski şehirlerin yeniden inşa edilmesi ve bununla birlikte ticari ve siyasi gerekçelerle yeniden koloniler oluşturulması gerekmektedir. Hippodamos'un yeni anlayışlı grid sistemi bu alanda duyulan ihtiyacı karşılıyordu.

Bir sonraki yüzyılda grid sistemine olan rağbet zirveye ulaşmış, hatta dik bir yamaca inşa edilmiş Priene şehrinde olduğu gibi, hiç de uygun olmayan arazi yapılarına da uygulanmıştır. İskender'in fetihleriyle, grid sistemi, bütün eski

⁹⁹ Mumford; 1959, 172; Tanaç, 2000, 48.

¹⁰⁰ Aristoteles, 1978, 26.

¹⁰¹ Akarca, 1987, 38.

¹⁰² Tanaç, 2000, 60.

¹⁰³ Akarca, 1987, 38.

dünya üzerinde, Pers imparatorluğu ve Mezopotamya gibi uzak bölgelere kadar ulaşmıştır¹⁰⁴.

Po Deltası'nın bataklık kesimindeki Spina'da, M.Ö.500' lere tarihlenen, her ne kadar sonraları Venedik'te olduğu gibi kanallar caddelerin yerini almış olsa da, yine ızgara biçiminde planlanmıştır¹⁰⁵ (Levha XIV, Harita 1, Resim 1).

Grek, Etrüsk, Roma kentlerinin ortak noktaları, hepsinin de "kırsal araziye" kurulmuş kentler olmalarıdır. Bu tür durumlarda ızgara planının birçok avantajı bulunmaktadır. Yeni bir kent kurma girişiminde payı olan herkesin, yerleşmenin bütününe resmini, önemli bir konu olan idare, din, eğlence gibi ana kamu binalarının konumları da dahil olmak üzere, daha baştan kavramaları gerekmektedir. Şehrin değişik bölümlerinde, karışıklığa yer vermeden, eş zamanlı olarak işe başlayabilmeli, hızla çalışılmalı ve hatta ilk günden itibaren potansiyel tehlikeler barındıran bu yeni bölgede göçmenler, çok önemli olan birlik ve emniyet duygusunu hissedebilmeliydiler¹⁰⁶.

Bu durumda iki tür yeni şehir tipi ortaya çıkmıştır: askeri yerleşim bölgeleri olan (Dura Europos gibi (Levha-XV, Çizim 1, Resim 1) '*katoichai*' ve ana şehirlerin meşru uzantıları olan '*kleruchiai*'. Genel olarak tercih edilen yerleşim yerleri eski ticaret yolları boyunca veya ticari değeri olan liman bölgelerinde seçilmekteydi.

Ostia (Levha-XVI, Çizim 1), muhtemelen, M.Ö. 340'da ilk olarak bir koloni şeklinde kurulmuştur¹⁰⁷. Özgün koloni sonraki şehrin de çekirdeği olmuştur. Bu durum plandaki kesik çizgilerden de görülmektedir. Katı bir düzeni olan kentin dikdörtgen biçimi, iki ana caddesi, *Cardo Maximus* (kuzey-güney) ve *Decumanus Maximus* (doğu-batı) tarafından dört eşit parçaya bölünmüş ve merkezinde sonradan foruma dönüştürülen bir alan bulunmaktadır. Tiber'in ağzındaki düz arazi ızgara plana çok uygun olmasına karşın, bu tarz yerleşim biçimi Cosa'nın, daha farklı koşullarında görülebilmektedir. M.Ö. 330 larda planı mimar Deinokrates tarafından çizilen İskenderiye kentinde ızgara planının en güzel örneğini görmekteyiz (Levha-XXXIX, Çizim 2). Deniz ile Mareotis gölü arasında

¹⁰⁴ Kostof, 1991, 10.

¹⁰⁵ Thorpe, 2002, 23.

¹⁰⁶ Akarca, 1987, 38; Thorpe, 2002, 23.

¹⁰⁷ Hiorns, 1956, 71; Thorpe, 2002, 24.

uzanan kentte Strabon¹⁰⁸'a göre atların ve arabaların geçebileceği kadar geniş sokaklar bulunmaktadır. Diodoros¹⁰⁹'a göre doğu-batı doğrultusunda aşağı yukarı kentin ortasından geçen caddenin genişliği 30m. dir. Bu tarz birbirini dik kesen ana cadde Anadolu'da bu kentten önce Knidos'ta uygulanmıştır. Kent alfabenin ilk beş harfi ile adlandırılmış olan beş mahalleye ayrılmıştır. Kentin en güzel yapılarından biri, stoları bulunan ana cadde üzerindeki gymnasiondur. Kent merkezinde adalet sarayı ve koruluklar bulunmaktaydı¹¹⁰.

Pompei kentinde (Levha-XVI, Resim 1; Levha-XVII, Çizim 1, 2), asıl yerleşim sonraki şehrin sadece güneybatı köşesini oluştururken, en azından M.Ö.3. yüzyılın ortalarında ve belki de oldukça önceden, çok daha büyük bir alan, yeni surla çevrelenmişti. Bu sur içinde şehrin farklı tarihlerde geliştiğinin kanıtı olarak, birçok değişik ızgara plan görülmektedir¹¹¹.

Romalıların teknik olarak başarılı ve kabiliyetli mühendislere ve çok iyi şehir plancılarına sahip olmalarına rağmen, Greklerdeki gibi felsefe bilinci bulunmamaktaydı. Romalılar sahip oldukları yaratıcı zekaları ile şehirlerde artan nüfus ile birlikte gelen sorunların üstesinden ustaca gelmeyi başarmışlardır. Su kaynaklarını ve dağıtımını, drenaj sistemlerini ve ısıtma sistemlerini geliştirmişler, uzak mesafelerden su getirme işini başarılı bir şekilde uygulamışlardır¹¹².

Romalılar, askeri işgal güçleri içerisinde, barbarların kaba ve şekilsiz kamplarıyla "castra" olarak bilinen kendi askeri kalelerinin tezatlığını incelikle birleştirmişlerdir. Romalıları kampları kare veya dikdörtgen şeklinde tasarlanmıştır. Çevre askerler tarafından korunuyordu, daha sonralar kamp kalıcı bir yerleşime dönüşürken, dört bir yanı duvarlarla çevreleniyordu.

Tümüyle bir Roma keşfi olmayan Izgara planının İtalya'da en erken izleri, M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllarda, yarımadanın güney kısımlarında kurulmuş bazı Grek şehirlerinde bulunabilir. Poseidonia'da (sonraları Latince ismi Paestum'la tanınan) ızgara düzeni aynı istikametteki üç ana cadde tarafından kesilen uzun dar bloklarla bunları dik kesen otuzdan fazla, küçük sokak ve ortada kamu binalarına ayrılmış bir şeritten oluşmaktaydı (Levha-IX, Çizim 2). Şehir bu şekliyle M.Ö. 500'den

¹⁰⁸ Strabon, XVII, 791.

¹⁰⁹ Diodoros, XVII,52.

¹¹⁰ Akarca, 1987, 48.

¹¹¹ Hiorns, 1956, 47; Thorpe, 2002, 29-30.

¹¹² Gallion, 1993, 25.

hemen öncesine tarihlenmesine karşın temel plan, bir yüzyıl öncesinde şehir kurulurken yapılmış olmalıdır¹¹³.

Roma dünyasında grid sistemi uygulanan şehirlerin geleneği ve sistemin gelişen katı uygulaması, M.Ö.273'te kurulan ve M.Ö. 3. ve 2. yüzyıllardaki erken İtalyan kolonilerinden ilki olan Cosa şehrinde görülmektedir¹¹⁴ (Levha-XVIII, Çizim 1). “Colonia” (Koloni) kelimesi çiftçilik anlamı olan “*colo*”, “*colere*” kelimelerinden gelmektedir (“*colonus*” kelimesi çiftçi anlamındadır.). Roma kolonilerinin bir amacı asker gazilerinin yerleşimi, diğer amacı ise fethedilen bölgelerin elde tutulup kontrolüydü. Kayalık zirvenin tepesine yerleşmiş olan Cosa şehrinde, topografya Jüpiter tapınağını güneyde, en yüksek noktada olacak şekilde ve pazaryeri en aşağıda, güneydoğu kapısına yakın yerleşecek şekilde kullanılmıştır. Şerit halindeki bloklar ve şehri gevşek şekilde çevreleyen duvarlar Grek modeline uymaktadır¹¹⁵.

Yeni şehirler, zaman zaman, Greklerin alışık olduğundan çok daha büyük olabilmektedir. Örneğin Seleucia Pieria, 6 mili (10km.) aşan sur duvarları ile Atina'dan bile büyüktür. Diğer bir örnek de Dicle üzerindeki Seleucia'dır ve Kostof¹¹⁶'un aktardığına göre Plinius kentin 600 000 kişilik nüfusa sahip olduğunu bildirmiştir.

İskender tarafından işgal edilen eski kültürlerle, Greklerin düzenli alt bölümlenmelere sahip ızgara planı yabancıydı. Eski Grek hakimiyeti bittiğinde, insanlar önceki alışkanlıklarına dönüyorlardı ve grid sistemi kendilerine uygun bir şekilde yeniden şekilleniyordu. Blokların düzenli bölünmesi terk ediliyor, agoraların olduğu meydanlar ahır ve küçük dükkanlar tarafından işgal ediliyordu. Suriye' deki Dura Europos (Levha-XV, Çizim 1, Resim 1) şehrinin dönüşümü, bu sürecin mükemmel bir örneğidir¹¹⁷.

Aosta kenti (Augusta Praetoria) (Levha-XVIII, Çizim 2) kuzeybatı İtalya'da, Saint Bernard geçidinin eteklerinde uzanır. M.Ö.24' ler de kurulan şehir, askeri bir yerleşimdir ve planının katı düzeni de bu kentin askeri çehresini

¹¹³ Thorpe, 2002, 22.

¹¹⁴ Hiorns, 1956, 56.

¹¹⁵ Kostof, 1991, 107.

¹¹⁶ Kostof, 1991, 107

¹¹⁷ Kostof, 1991, 106.

yansıtmaktadır¹¹⁸. Dikdörtgen yapısı sur duvarlarıyla çevrelenmiştir ve her yüzde birer kapı yer alırken caddelerinin ızgara planı kesintisizdir. Fakat ne zaman ki Romalılar, İtalya'nın sistematik fethi sürecinde, merkezi bölgedeki dağlardan çıkıp, Po Vadisi'nin düzlüklerine doğru ilerlediler, o zaman önceden varolan Grek ve Etrüsk tarzı yerleşimler yerine Roma tarzı geçmiştir. Her ikisi de M.Ö.89 yılında kurulan Pavia ve Verona (Levha-XIX, Resim 1) ile M.Ö.24' ler de kurulan Aosta şehirleri zamanına kadar, Roma grid sistemi kendi kimliğini geliştirmiştir. Bu grid sistemi; büyük kare bloklardan oluşan daha birleşik bir plan, grid çizgileri içerisine hapsedilmiş sıkı bir duvar çerçeve ve iki ana eksenin birleşim yerine veya civarına yerleştirilmiş bir pazaryerinden oluşan özellikler taşımaktadır. İmparatorluk M.S.1. yüzyılda dışa doğru genişlemeye başladığında, şimdiki Fransa, İngiltere ve Kuzey Afrika'da birçok grid (ızgara plan) sistemine sahip şehir inşa edilmiştir¹¹⁹.

Kent planlamada ordunun rolü aşırı derecede önemlidir. Standart kale planlarının geliştirilmesine yol açan; deniz aşırı ülkelerde sürekli üslenen profesyonel ordunun büyümesidir. Bu da daha sonra sırasıyla, M.Ö. 1. yüzyıl boyunca ve yüzyılın sonlarında, yeni bölgesel şehirlerin kurulmasına yol açmıştır. Bazen de, bunun tersi olarak, bu tür askeri tesislerin erken şehirlerin planlarından esinlenerek kurulduğu yaklaşımı da tartışılmıştır. Thorpe¹²⁰'nin aktardığına göre, M.Ö. 2. yüzyıl'da yazan Polybius, Roma askeri üssünü tarif ederken 'şehir gibi planlanmış, yollara ve diğer yapılara sahip' ifadesini kullanarak bu yaklaşımı anlatmıştır. Aosta ve Turin (Levha-XIX, Çizim 1) şehirlerinin şehir planlarının detaylarında olduğu gibi her ölçekte benzerlikler mevcuttur. Son zamanlarda İngiltere'de Colchester, Gloucester ve Lincoln adındaki Roma askeri kolonilerinin, aynı yol güzergahlarını koruyarak, eski kalelerden dönüştürüldüğü görülen doğrudan esinlenme örnekleri de ortaya çıkmıştır¹²¹.

Cezayir'deki Timgad (Levha-XX, Çizim 1, 2, 3) kentinin planına bakıldığında, ızgara düzeninde tasarlandığı anlaşılmaktadır. Şehir M.S. 100'de İmparator Traianus (M.S.98–117) tarafından kurulmuş ve yakında Lambaesis'de

¹¹⁸ Thorpe, 2002, 22.

¹¹⁹ Hiorns, 1956, 73; Kostof, 1991, 106.

¹²⁰ Thorpe, 2002, 21.

¹²¹ Hiorns, 1956, 57; Kostof, 1991, 136.

bulunan kalenin emekli lejyoner askerleri için yapılmıştır. Şehir kareye yakın bir biçimdedir ve surların içinde, bir kenarda forum, bazilika ve tiyatro için ayrılmış alanlar ile düzgün bir ızgara sokak düzenine sahiptir. Kuruluşunun hemen ardından muhtemelen kalabalık bir nüfusu çektiğine dair erken bir başarının simgesi olarak, surların dışında "Kapitolium" inşa edilmiştir. M.S. 2. yüzyılın sonlarında, doğu ve batı dış kapıların gösterdiğine göre, şehir boyut olarak epeyce genişlemiştir. Kuruluşundaki katı askeri düzenden dolayı Timgad çok geçmeden, forum ve tiyatronun yanı sıra, on iki halk hamamı, pazarlar, bir kütüphane, görkemli bir zafer takı ve revaklarla gölgelendirilmiş caddeler de dahil olmak üzere, bir dizi çekici kentsel donatı ve kolaylıklara sahip olmuştur. Bu nedenle Timgad, planlı şehirlere ve askeri mimarlara verilen önemin devamı olduğu kadar, şehirlerin zaman içinde gelişen ve değişen birer varlık olduğunu hatırlatan güzel bir örnektir¹²². Timgad en iyi korunan ve şekil açısından en kusursuz olanıdır. Timgadda kullanılan gridin bir kenarının uzunluğu yaklaşık 380 yarda (335 m.) dır. Şehir her birinde 36 blok olan dört bölümden, 6'sı tiyatro tarafından, 8'i hamamlar tarafından, 11'i pazaryeri tarafından işgal edilen toplamda 144 bloktan oluşmaktadır¹²³ (Levha-XXI, Resim 1). Yeni devlet binalarına ihtiyaç duyulduğunda, bunlar grid sistemi dışında inşa edilmiştir. Gerçekten de, son iki yüzyılında, Roma imparatorluk şehri çok daha esnek, bozulan bir orthogonal yapıya dönüşmüştür¹²⁴.

Eski Cumhuriyet ve Erken İmparatorluk Dönemi'ndeki Romalılar için grid sistemi Yeni Düzen'i temsil etmektedir. Izzgara planının kalıcı olabileceği değerlendirilmediğinden, vilayetlerdeki yöresel kasabalarda uygulanmamıştır. Fakat eyaletlerin başkentlerinde (municipia) grid (ızgara plan) sistemi uygulanmak zorundaydı. Gaul'de ise Roma işgalinden kalan öncelikli serbest şekle dayalı yerleşim yerleri çok fazla temizleme ve yüzeyi düzleme pahasına yeniden düzenlenmiştir¹²⁵.

Kural olarak, şehir planlamacılığı Devlet'in görevi ve geniş yönetim politikasının sorumluluğundaydı. Bu tür resmi planlar kolay anlaşılır ve standarttı

¹²² Thorpe, 2002, 29–30.

¹²³ Hiorns, 1956, 56.

¹²⁴ Hiorns, 1956, 57; 55; Kostof, 1991, 106.

¹²⁵ Kostof, 1991, 124.

ve Verona ile Pavia şehirleri benzer grid yapısına ve aynı ölçeklerdeki bloklara sahipti. Özel çıkarları olanlar ve bölgesel resmi yetkili makamların planlamaya dahil olduğu yerlerde bu tür katı kuralcılık şehirlerin gelişmesinde nadiren yeterli bulunuyordu. İmparator Septimius Severus, kendi doğum yeri olan Kuzey Afrika'daki Leptis Manga şehrini yeniden inşa etmek için ne para harcamış ne de özel bir gayret sarf etmiştir. Mimarları işi bitirdiğinde iki büyük grid sistemi olan bölge birleştirilmiş ve hiç de zekice olmayan bir şekilde geliştirilerek genişletilmiştir¹²⁶.

2.5. Antik Çağ Mimarları ve Kent

Antik çağda “kent” ve “mimar” kavramlarını yan yana düşünüldüğünde çağrıştırdığı ilk kavram “kent planlama”dır. Kendi kendine oluşan, gelişmeden büyüyen plansız kentlerden, planlandıktan sonra, bu plana göre oluşturulan kentlere geçişte birçok etken bulunmaktadır¹²⁷. Bu etkenlerin başında nüfus artışı, salgın hastalıklar, doğal afetler, savaşlar sonucunda karşılaşılan göçler gelmektedir. Tüm bunlardan daha önemli olan ise, bu etkenler insanoğlunun tüm yaşamı boyunca varken neden artık “planlama” ihtiyacı duyulmuştur? Bu sorunun birçok cevabı olabilir. Artık birey ve toplum önem kazanmış, halk toplu yaşamayı öğrenmiş, toplumsal düzene güveni artmış ve bu güven ortamı içerisinde daha iyi bir yaşam sürmek istemektedir. Bütün bunlar, yoğunlaşan ve giderek denetimden çıkan sağlıksız koşulların iyileştirildiği, eşit pay alımının ve onlara sahip olma hakkının verilebildiği bir ortamda olabilir ki, bu da ancak planlanmış bir kentte gerçekleştirilebilir¹²⁸. Hak ve payın eşit dağılımı kapsamında içerisinde, işlemek ve barınmak için eşit toprak dağılımı yer almaktadır. Bunu sağlayabilmek için de toprağı eşit olarak bölecek bir kent planlaması gerekmektedir.

Her ne kadar, çok eski çağlarda bile ızgara tasar uygulanmış ve bu uygulamaları bir mimarın gerçekleştirmiş olduğu gerçeği ortada olsa da, antik kaynaklar daha önce bu işi gerçekleştirenlerin adlarını bize sunmadığından, M.Ö. 5. yüzyılın daha sonraki bölümlerinde Hippodamos isimli, şehir planlaması, sanat ve bilim ile ilgili pozitif teoriler ileri sürmüş olan ve tamamen doğru olmamasına

¹²⁶ Hiorns, 1956, 56.

¹²⁷ Wycherley, 1993, 15.

¹²⁸ Bingöl, 1996, 165.

rağmen, “grid” (ızgara) cadde sistemini ortaya çıkardığı kabul edilen bir mimardan söz edilmektedir ve belki de kaynaklarda sadece onun adı geçtiği için, şehir plancısı ve mimar olarak ondan bahsetmek gerekmektedir.¹²⁹

Aristoteles¹³⁰’in öncülük ettiği ve Hippodamos hakkındaki karakterleştirme biyografik açıdan önemlidir. Pek dostane bir betimleme yapmamıştır. Onu sadece hırslı bir acemi olarak göstermenin yanında onu dış görünüşüne aşırı özen gösteren bir züppe olarak göstermiştir.

Gerkan¹³¹’in aktardığına göre Hermann tarafından oluşturulmuş ve o zamandan beri genel olarak kabul görmüş olan Hippodamos kronolojisini elde etmek için çok fazla somut veri bulunmamaktadır. Rivayetler içinde tarihler eksik olduğu için, tarihlendirmede, Pire, Thruoi (M.Ö.444/3) ve Rhodos (M.Ö. 408/7) gibi Hippodamos’a mal edilen 3 şehir planının bir insanın yaşam süresiyle kıyaslanarak ve bu süreyi Scholion’a göre Hippodamos’un oğlu olarak bilinen Archeptolemos’un (bu konuda da tartışmalar bulunmaktadır) etkin olduğu dönemle birleştirerek bir sonuç çıkarılmaya çalışılmıştır. Pire kenti, Perikles döneminde yaklaşık M.Ö.450 civarında inşa edilmiş, Hippodamos ise, 70 yaşın üzerinde, Rhodos’u planlayabilmek için, M.Ö. 475 civarında Milet’te doğmuş olmalıdır. Archeptolemos ise M.Ö. 425 yılındaki, Kleon tarafından bozulan Sparta barış görüşmelerinin aktarıcısı olarak M.Ö. 455 civarında Atina’da doğmuş olmalı ve Antiphon ile birlikte M.Ö. 411 yılında idam edilen 400 kişiden biri olmalıdır¹³². Hippodamos’un, Atina’da her açıdan bilimsel bir eğitim aldığı düşüncesinin tam tersi olarak, onun Milet’i henüz 18- 20 yaşlarında bir Anadolu delikanlısıyken terk ettiği ön görülmektedir. Ancak bu yaşta mimar eğitimi almış olması imkansızdır, burada söz konusu olan antik dönem içindeki ustalık eğitimidir. Muhtemelen 25 yaşında bir yabancı olarak Perikles’ten Atina Liman şehrini geliştirmek için önemli bir görevi almış olabilirdi. Bu bağlamda, Atinalı bir vatandaşın ancak 30 yaşına geldiğinde siyasi haklarına ve senatoya seçilebilme yetişkinliğine eriştiğini ve memur olabildiğini göz önünde bulundurmamak gerekir¹³³.

¹²⁹ Gallion, 1993, 15.

¹³⁰ Aristoteles, 1993, 48.

¹³¹ Gerkan, 1924, 43.

¹³² Gerkan, 1924, 42.

¹³³ Gerkan, 1924, 44.

Ayrıca antik kaynaklara göre¹³⁴ Miletli Hippodamos'un Pire'de bir evi olup olmadığını ve Atina'da vatandaşlık hakkı elde edip etmediğini ispat etmek zordur. Çoğu zaman Miletli, Thuriolü ve hatta Sami olarak adlandırılmaktadır. Ancak hiçbir zaman Atinalı olarak tanımlanmamaktadır. Bir eve sahip olmasının Hippodamos'a vatandaşlık hakkı veremeyeceğini Gerkan¹³⁵'in aktardığına göre Hermann da kabul etmektedir.

Bu durumda Hippodamos 20 yaşındayken oğlu dünyaya gelmiş olmalı ancak bu kadar erken yaşta bir evlilikte aynı zamanda o dönemlerde yasaktı. Aristoteles erkekler için en uygun evlilik yaşının 37, kadınlar için 18 olduğunu dile getirmektedir¹³⁶.

Hippodamos M.Ö. 500 civarında doğmuş ve M.Ö. 479'dan bu yana kişilerin emri altında çalışmış olmalıdır. Muhtemelen Milet'in inşa edilmesinde tek başına çalışmıştır. Hippodamos M.Ö.500 civarında doğmuşsa, Rhodos'un kuruluşunda bulunmuş olamayacağı ortadadır. Onun Rhodos'ta bulunduğu yönelik bilgi Strolas¹³⁷ zayıf bir ihtimalle anlatılmaktadır.

Hippodamos'un güçlü bir bilimsel yönü vardır ve bir filozoftur¹³⁸. Bir mimar olarak sahip olması gereken matematiksel bilgileri yeni bir eğitim ile geliştirdiği ve ardından ilk önce Atina'daki uygulana gelen şehir planlamasını ortaya koyduğu ve geliştirdiği, kullanım amacı açısından bu yapılanmayı temellendirdiği ve böylece Atinalıların dikkatini çekmiş olduğu yaklaşımı en kabul edilebilir olanıdır. M.Ö. 500 lerde Perikles döneminde felsefenin geliştiği yer olan Atina'da değil, daha henüz Milete iken bilgileri elde ettiğini düşünebiliriz. Şehir planlaması söz konusu olduğu sürece yaklaşımı Yunan doğa felsefesini ve onun teorik metodunu yansıtmaktadır¹³⁹.

Tasarlanan şehir planlarında ortak payda olan konutlar bulunmaktadır. Pazar yerindeki insanların toplanmasına ya da konutların düzenlenmesinde engel teşkil etmeyecek şekilde insanların ve araçların dolaşımı için imkan sağlayacak

¹³⁴ Akarca, 1987, 30.

¹³⁵ Gerkan, 1924, 44; Mumford; 1959, 172.

¹³⁶ Gerkan, 1924, 45; Aristoteles, 1993, 48.

¹³⁷ Strolas XIV 654; Gerkan, 1924, 47; Mumford; 1959, 172.

¹³⁸ Gallion, 1993, 14–15.

¹³⁹ Gerkan, 1924, 47.

caddeler düzenlenmiştir¹⁴⁰. "Hippodamian" cadde sisteminin katı geometrik biçimini, pek çok Grek şehrinin üzerinde bulunduğu engebeli arazi yapısı üzerine uygulanmasıyla ortaya çıkan caddelerde insanlar merdivenlerle ulaşımını sağlayabiliyorlardı. İnsanlar tamamen yaya hareket ettikleri için, önemli caddeler kente giren çok az sayıdaki at arabalarının dolaşımına imkan vermek için yapılmıştır¹⁴¹.

Pire, Atina ile olan ilişkileri ve bununla beraber de şehrin planlayıcısı ile ün kazanmıştır. Şehir yapılaşmaları alışıldık hale gelene kadar geçen zaman içinde on yıllar boyu Pire örnek alınmıştır. Ancak belgelerde adı geçiyorsa o zaman daha sonraki dönemde Rhodos ve Pire'nin aynı mimar tarafından planlanmış olması muhtemeldir. Bu türden ikilemler birçok araştırmacı tarafından dile getirilmiştir¹⁴².

Tüm bunları şu şekilde özetleyebiliriz; Milet'te zaten tamamlanmış biçimde önümüzde olan şehir yerleşiminin doğal gelişimi bizi Hippodamos'un doğum yılını yaklaşık olarak 20 ya da 30 yıl daha erken bir döneme tarihlendirmeye zorlamaktadır. Bugüne kadar düşünüldüğü gibi Pire'nin planlanışı Hippodamos'un gençlik yıllarına denk düşmektedir. Liman şehirlerindeki Horos taşlarının çok eski oluşu anlaşılırdır. Yaşlılık döneminde Rhodos'ta, Atina'nın düşmanları adına çalıştığı şeklindeki düşünce tamamen imkansızdır ve Aristoteles tarafından rivayet edilen dış görüntüsü de bilinen kültürel gelişmeyle paralellik göstermektedir. Buna karşın icat edilmiş olamayacak kadar doğal görünen sistemin mucidi olarak Hippodamos'u görmekten vazgeçmek durumundayız ve zaten eski kaynaklarda bile ispatlanamayan sanatsal amaçları faaliyetlerinde görmekten vazgeçmeliyiz.

Ciddi bir şekilde bakıldığında Hippodamos aslında geçmiş dönemin olaylarını toplayan, ayırtıran ve bunları tamamlanmış bir eser olarak dünyanın yararına bırakan bir tarihçiden farksızdır. Hippodamos bu görevleri çift taraflı olarak yerine getirmiştir; mucidi olarak adlandırılmasını sağlayan temel niteliklerin bir araya getirilişi ve Yunanistan için hayati önem taşıyan yeni teorinin ışığında oluşturduğu iki bütüncül yerleşim örneğiyle. Özellikle üç limanı

¹⁴⁰ Gallion, 1993, 16.

¹⁴¹ Gallion, 1993, 14–15.

¹⁴² Gerkan, 1924, 47.

ve tepesiyle zor bir iş olan Pire, bir adamın çalışkanlığının ispatı olması açısından birinci sınıf bir eserdir. Aynı kişinin azla yetinmeyip yeterince hazırlıklı olmaksızın yabancı bölgelerde başarının arkasından koşmuş olması mimar olarak öneminden bir şey kaybettirmez. Atinalılar onun başarılı taraflarını sürekli göz önünde tutmuşlar ve onu hiç unutmamışlardır.

Kent planlarını çizim hatta maket olarak yönetimin onayına sunulduğunu da mimar Deinokrates'in (M.Ö. 4. yüzyıl) Vitruvius'un aktardıklarıyla¹⁴³ örnekleyebiliriz. Büyük İskender'e "Deinokrates'im ben, Makedonyalı mimar" diyerek kendini tanıttıktan sonra: "Sana şanına yakışan bir fikirler ve tasarımlar getirdim. Athos Dağı'nı bir erkek heykeline dönüştürerek bir tasarım yaptım; sol elinde çok geniş, surlarla çevrili bir kent temsil ettim; sağ elinde de dağdaki bütün ırmakların içine döküleceği bir çanak var" diyen mimarın bu tasarımdan çok hoşlanan Büyük İskender, hemen civarda kenti besleyebilecek mısır tarlaları olup olmadığını soruşturur. Bunun deniz ötesinden taşınmadıkça olanaksız olduğunu öğrenince; Yeni doğan bebek nasıl ana sütü olmadan beslenemez ve yaşamda gelişmeye doğru yönlendirilemezse, bir kent de, tarlaları, duvarlardan taşan meyveleri ve bol besin kaynakları bulunmadıkça ne gelişebilir, ne de nüfusunu barındırabilir. Bu yüzden, tasarımı övgüye değer bulmakla birlikte arazinin uygunsuz olduğunu düşünüyorum" der.

Vitruvius¹⁴⁴ ayrıca Deinokrates'i, İskenderiye'nin; Dimedes'i ya da Rhodos'lu Elpias'ı, Eski Salpia kentinin mimarları olarak göstererek kent plancılarının adlarını da anmaktadır. Ayrıca M.Ö. 330 larda yaşamış olan Pytheos'tan da bahsetmektedir. Pytheos Priene kentindeki Athena Tapınağının ve Halikarnasos Moussoleion'unun mimarıdır. Yaptığı eser günümüzde dünyanın yedi harikasından biri olan mimar döneminde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Vitruvius'un kitabında bahsettiği ve Prieneli olan Hermogenes Anadolu'da Hellenistik Dönemde oldukça önemli bir mimardır. Eserlerini Hellenistik Dönemin en önemli çağı olan M.Ö. 2. yüzyılda ortaya koymuştur. Bu nedenle M.Ö. 2. yüzyılın ilk üç çeyreği içinde yaşamış olmalıdır. İon mimarisine önemli katkıları olan mimar Hermogenes, hem Anadolu İon mimarisini yüceltmiş hem de koyduğu kurallarla İon mimarisine altın çağını yaşatmıştır. Hermogenes'in

¹⁴³ Vitruvius, 1993, 25.

¹⁴⁴ Vitruvius, 1993, I-IV.

mimariye getirmiş olduğu en büyük yenilik günümüzde de önemini koruyan tutumluluktur. Hermogenes, yapının görünümünü bozmadan ekonomik önlemler alırken, diğer yandan yapının işlevselliğinin artmasını sağlayarak, estetik bir görünüm kazandırmıştır. Bu katkılarından dolayı Hermogenes, Anadolu’nu yetiştirmiş olduğu en büyük kişilikler arasındadır¹⁴⁵.

Antik çağ’da kent planlaması konusunda önemli bir başka “mimar” olan M.Ö.1. yüzyıl ve M.S.1.yüzyıl arasında yaşamış olan Vitruvius’un görüşleri oldukça önemlidir. Vitruvius¹⁴⁶, bir kentin kurulacağı sağlıklı arazinin seçiminden, kenti çeviren duvarların yapımına, konut arsalarının ayrılması ve iklim koşullarına, rüzgarların yönlerine göre sokakların ve ara sokakların belirlenmesine, tapınak, forum ve diğer tüm kamu yapılarının yer seçimine ve bunlarla birlikte özel konutların oranlanmasına kadar kentlerin planlanmaları hakkında bilgi vermektedir¹⁴⁷.

---

¹⁴⁵ Şahin, 2002, 87–88

¹⁴⁶ Vitruvius, 1993, 12.

¹⁴⁷ Bingöl, 1996, 167.

BÖLÜM III

3. ANADOLU'DA IZGARA PLANLI KENT MODELLERİ

3.1. Anadolu'da Kentleşme Süreci

“Kent nedir?” sorusuna Hout-Thalman-Valbelle'nin¹⁴⁸ verdiği “Karmaşık bir toplum yapısının, bireysel düzeyde çözülemeyecek sorunların üstesinden gelmesine olanak sağladığı ve kendine has özellikleri olan bir yerleşim sistemidir” cevabı uygun olmaktadır. İnsanoğlunun başkalarıyla bir arada olmayı seven bir kişiliğe sahip olması ve korunma ihtiyacı duyması kentlerin kurulmasını hızlandırmıştır. Paleolitik Dönemde insanlar mağaralardan, dal ve yapraklarla yaptığı sığınaklara taşınırken, şehirleşmenin de ilk adımlarını atmışlardır. Birkaç bin yıl süren bir evrimle insanoğlu yavaş yavaş yerleşik düzene geçerek bulunduğu ortamın hakimi durumuna gelmiş, insan topluluklarının yaşantılarını kökünden değiştiren ve ‘Neolitik Devrim’ olarak adlandırılan yeni bir sürece girmiştir¹⁴⁹. Bu dönemde insanlar toprağı sürüp hayvanları evcilleştirmiş ve korunma ihtiyacı duymuşlardır. Birçok grup bir araya gelerek karşılıklı korunabilecekleri köyleri oluşturmuş; ticaretin gelişmesiyle bu köyler yavaş yavaş kentleşmişlerdir¹⁵⁰. Kentlerin oluşum süreçlerinde yaşamış oldukları bu devrim süreçleri toplumun ekonomik ve sosyal açıdan örgütlenmesini sağlamıştır¹⁵¹.

Temelde aynı olsalar da Neolitik kültürlerin kurucu unsurları bölgelere ve aşamalara göre farklılaşmaktadır. Temel unsurlar; ilk köylerin ortaya çıkışı, hayvan ve bitkilerin evcilleştirilmesi, yeni tekniklerin keşfedilmesi (çanak-çömlek, alet veya süs eşyası yapımı için toprağın pişirilmesi, taşların cilalanması vb.) olarak sayılabilir¹⁵². Başlangıçta insanoğlu yalnız kendisine yetecek besin sağlarken, doğa koşulları vb. durumlar elverdiği sürece daha fazlasını üretmiş ve bu besin fazlasını da tarım yaptığı yerlerin yakınına köyler kurarak depolamıştır¹⁵³. Zaman içerisinde kurmuş olduğu yerleşim yerinin sayısı ve

¹⁴⁸ Hout-Thalman-Valbelle, 2000, 33.

¹⁴⁹ Hout-Thalman-Valbelle, 2000, 25.

¹⁵⁰ Gallion, 1993, 3.

¹⁵¹ Tanaç, 2000, 6.

¹⁵² Hout-Thalman-Valbelle, 2000, 25.

¹⁵³ Sjoberg, 1960, 28; Özdoğan, 1996, 19.

paralel olarak da nüfus artmış, böylece Childe'in¹⁵⁴ 4. bin yılın sonu ile 3. bin yılın başı olarak tarihlediği kentleşme başlamıştır. Belli bir dönem içerisinde görülen toplumsal gelişmeler sonucunda Ön Asya'da kentsel merkezler olarak tanımlanabilecek ilk yerleşmeler ortaya çıkmış ve M.Ö. 4. bin yılın sonlarında ise ilk kentlerin doğmasıyla kentleşme, insan topluluklarının evriminde yerleşik düzene geçiş kadar temel bir aşama oluşturmuş, fakat ondan çok daha hızlı yaşanmıştır¹⁵⁵.

İngiliz arkeolog Childe¹⁵⁶, daha önceki aşamaya “Neolitik Devrim” denilmesine dayanarak doğu kentlerinin belirlenmesine tanıklık eden bu döneme “Kent devrimi” adını vermiştir. M.Ö. 4000 yıllarında, Doğu Akdeniz ve çevresinde, Hindistan'a doğru tüm kıraç topraklarda yaşayan toplumlar, ekonomik özgürlüğe sahip avcılık ve çiftçilik yaparak yaşamını sağlarken bazı ihtiyaçlarını karşılayabilmek için belli bir örgütlenme oluşturmuş ve kentsel devrimi gerçekleştirmişlerdir¹⁵⁷.

Mezopotamya ve Mezo Amerika dünya üzerinde kentleşmenin ilk adımlarının atıldığı bölgelerdir¹⁵⁸. Kentleşme sürecinin Anadolu'ya yayılması, Mezopotamya'ya ihraç edilen bakır, gümüş gibi madenlerin Mezopotamya ile olan ticareti doğurmasına ve Anadolu'da M.Ö. 2500'lerde var olan köy yerleşimlerini endüstriye dayalı kentlere dönüştürmede önemli bir rol oynamıştır¹⁵⁹. Anadolu'da kent ve kentleşme tarihi araştırmalarında başlangıç evresi olarak alınabilecek iki ana bölge; Ege uygarlıkları etkisi altında kalan Troas Bölgesi ve Mezopotamya ile yoğun ticaret ilişkileri olan Orta Anadolu'dur¹⁶⁰. Anadolu'da Neolitik Çağ kentlerine bakıldığında o dönemlerde kalelerin ya da başkentlerin büyüklükleri 5 hektarı (yaklaşık 50.000 m²) geçmemektedir. Köy yerleşimleri ise en fazla 10 hektardır. Aslında köy veya kent ayrımı yüzölçümünden çok bu yerleşim yerlerinde yaşayan insanların hukuk durumlarına ve sosyal tabakalaşmasına göre belirlenmiştir¹⁶¹.

¹⁵⁴ Childe,1978, 144; Hout-Thalman-Valbelle, 2000, 26.

¹⁵⁵ Sjoberg, 1960, 28; Özdoğan, 1996, 20.

¹⁵⁶ Childe, 1978, 144; Hout-Thalman-Valbelle, 2000, 26.

¹⁵⁷ Childe,1978, 144.

¹⁵⁸ Sjoberg, 1960, 26; Özdoğan, 1996, 23.

¹⁵⁹ Tanaç, 2000, 12.

¹⁶⁰ Özdoğan, 1996, 23; Tanaç, 2000, 12.

¹⁶¹ Özdoğan, 1996, 22; Naumann, 1998, 222.

Kentleri, özellikle sakinlerinin ekonomik ve sosyal faaliyetlerinin çeşitliliği karakterize etmektedir¹⁶². Anadolu'da kentleşme sürecinin en iyi takip edilebildiği kent örneği Çatalhöyük'tür (Levha-XXI, Resim 2; Levha- XXII, Resim 1). Ancak Çatalhöyük'ün köy mü yoksa kent mi olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Çatalhöyük'te önce tarım ve hayvancılığın birlikte yapıldığı karma bir süreç yaşanmıştır. M.Ö. 6500 yıllarında o bölgede bulunmayan bakır ve kurşun madenlerinin Çatalhöyük'te kullanılması, bu maddelerin ticaret yolu ile elde edildiğini ispatlamaktadır¹⁶³.

Çatalhöyük'teki yerleşmelerde halka açık yapılara rastlanmamaktadır. Yüzölçümü açısından kentleşmiş bir yerleşim olmasına rağmen, toplumsal açıdan bir örgütlenme yaşandığını gösteren mekansal farklılaşma olmamasından dolayı, Çatalhöyük'ün bir kent değil de geniş yüzölçümlü bir köy yerleşmesi olduğu sonucuna varılmaktadır¹⁶⁴. Öte yandan Çatalhöyük kazılarını yöneten İngiliz arkeolog Mellart¹⁶⁵, Çatalhöyük'ü Anadolu'nun hatta dünyanın en eski kentlerinden biri olarak nitelendirmiştir.

Thermi II yerleşmesi de (Levha-XXIII, Çizim 2) Çatalhöyük'e benzer şekildedir. Thermi IVB'de (Levha-XXIII, Çizim 1) köy yerleşim kurgusu biraz daha değişiktir. Konutlar, birbirine paralel giden 3 yol boyunca sıralanmıştır. Thermi V'de ise (Levha-XXIII, Çizim 3) hemen hemen kurallaşmış, düzenli, enine ve boyuna sokak dokusu görülmektedir. Yeni ve diğerlerinden büyük bir ana yol oluşturulmuş, bu yolun güneyinde kalan konutlar yola göre yön alacak şekilde kurgulanmışlardır. Evlerin arka duvarları ya doğrudan ya da kendi bağımsız duvarları ile sur duvarlarına yaslanmaktadır¹⁶⁶. Bu bağlamda Thermi V yerleşmesi kentleşmiş bir yerleşmedir, diyebiliriz.

Norşuntepe'de (Levha-XXIV, Çizim 1) tahıl deposu olarak kullanılan büyük küplerin saklandığı alanların yaşama mekanlarından daha büyük olması, tarımın o dönemlerde oldukça gelişmiş olduğunu göstermektedir. Aynı yerleşmede işlik olarak kullanılan bazı mekanlara da rastlanmaktadır. Bu işlik

¹⁶² Hodder, 1996, 43; Uçankuş, 2000, 249; Hout-Thalman-Valbelle, 2000, 33.

¹⁶³ Naumann, 1998, 229; Hodder, 1996, 44-45; Tanaç, 2000, 13.

¹⁶⁴ Hodder, 1996, 46; Naumann, 1998, 223.

¹⁶⁵ Mellart, 1978, 10.

¹⁶⁶ Naumann, 1998, 223- 224.

mekanları örgütlemeye başlayan toplum ihtiyaçlarının mekana yansımalarının bir şeklidir¹⁶⁷. Norşuntepe bu nedenle kentleşmiş durumdadır.

Batı Anadolu (Levha-I, Harita 1) kentleşme süreci Ege Denizi ve Balkanlar yoluyla gelen etkilerden bağımsız değildir. Troas Bölgesi de konumu nedeniyle bu etkilere en fazla maruz kalan yerleşmelere sahiptir¹⁶⁸. Troya II yerleşimi (Levha-XXIV, Çizim 2) megaron tarzı konutları ve bunların birbirleriyle olan ilişkileri, metal işleme endüstrisine sahip olması ve bunun ticaretini yaparak geçimini sağlaması, bu iş uzmanlaşmış bir sınıfın olması, tarımsal üretimden ve ticaretten elde ettiği artı gelirin toplandığı bir yönetici sınıfının kral ve askerlerinin kenti bir kent-devlet gibi yönetiyor olmaları ve bunların paralelinde kentte farklılaşan mekanların ortaya çıkması gibi bir yerleşimin kent olma özelliklerinin hepsine sahiptir¹⁶⁹.

Anadolu'daki kentsel yerleşmeler, Batı Anadolu'daki Troya (Levha-XXV, Resim 1) ve Thermi yerleşmelerinden farklıdır. Anadolu yerleşmelerinde yapısal etkinlikler ihtiyaca göre düzenlenmemiştir ve belli bir tipolojileri yoktur. Örneğin; Alishar'da (Levha-XXV, Çizim 1) konut kalabalığı içerisinde kaleye yönelmiş yelpaze biçiminde yol kurgusu¹⁷⁰ varken, Boğazköy Aşağı Kent'te (Levha-XXVI, Çizim 1) birbirini dik kesen sokaklar bulunmaktadır¹⁷¹.

Anadolu'da Neolitik Çağ'dan tarih çağlarına gelinceye kadar kentlerin geçirdiği birçok evre bulunmaktadır. Toplumsal tabakalaşmanın henüz oluşmadığı, sadece konut dokusundan oluşan Neolitik Çağ'da, konutlar ilk başta birbirinden bağımsız şekilde inşa edilmiş; nüfus arttıkça bu konutlar arası boşluklara yeni konutlar eklenmiş ve birbirine bitişik konut dokusu ortaya çıkmıştır; ayrıca çatıların yerleşebilmesi için duvarları ayrı yapılan evler, dışarıdan gelen tehlikelere karşı kendilerini koruyabilmeleri için de bitişik kurgulanmıştır. İçlerine yalnız tavandan girilebilen, alt katları ambar olarak kullanılan iki katlı Kalkolitik Dönem evlerinde konutların belli bir tipolojiye uydukları gözlemlenmektedir. Bu yerleşmeler henüz kentsel yerleşmeler değildir.

¹⁶⁷ Aktüre, 1984, 103; Frangipane, 1996, 67.

¹⁶⁸ Aktüre, 1984, 107; Akurgal, 1996, 138.

¹⁶⁹ Akurgal, 1996, 139; Uçankuş, 2000, 283; Tanaç, 2000, 19.

¹⁷⁰ Naumann, 1998, 218.

¹⁷¹ Akurgal, 1996, 122; Tanaç, 2000, 19- 20.

Batı Anadolu'da Kalkolitik Dönem'le aynı tarz konut tipinin olduğu gözlemlenen Eski Tunç Çağı'nda konutları birbirine bağlayan düzenli veya yarı düzenli sokak dokusu oluşmuştur. Bu konutların yanında daha büyük yapılara da rastlanmaktadır. Bu yapılar da, Neolitik Çağ'dan gelen savunma olgusunu mekanlara farklı şekilde yansıtmışlar ve sur yapmışlardır¹⁷². Sonuç olarak; erken Tunç Çağı yerleşmelerinden Troya ve Thermi gibi yerleşmelerin kentleştiklerini söyleyebiliriz.

Kentleşme hem Anadolu, hem de diğer bölgelerde zaman içerisinde gelişmiş, politik ve toplumsal örgütlenmeyi oluşturmuş, bu toplumsal örgütlenme de mekansal yapıda değişiklik doğurarak, Bronz Çağı yerleşimleri Demir Çağ'da imparatorluklara dönüşmüştür. Toplumsal örgütlenmenin mekana yansımalarının en güzel örneklerini Orta Anadolu ve Batı Anadolu kentlerindeki konut farklılıklarında görebiliyoruz. Batı Anadolu evi daha sonraki çağlarda gelişen ızgara planına uyum gösterebilen megaron biçimini almış ve tek katlı bir yapıyken, Orta Anadolu evi, ekleme yöntemi ile gelişen ön yüzünde girintileri olan çok odalı bağımsız bir eve dönüşmüştür¹⁷³.

3.2. Geometrik ve Arkaik Dönem

3.2.1. Göllüdağ

M.Ö.8. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen Niğde yakınlarındaki Göllüdağ yerleşmesi (Levha-XXVI, Çizim 1), Bugün "Kapadokya" diye bildiğimiz kuzeyde Kızılırmak, güneyde Çukurova ile sınırlanan bölgede kurulan Tabal krallığının kurduğu bir yerleşmedir¹⁷⁴. Izgara plana sahip olan bu kent, Niğde'nin Kömürcü Köyü yakınlarında, yaklaşık 2000 m. yükseklikte yer alan bir krater gölünün kenarında kurulduğundan, günümüzde "Göllüdağ" olarak anılmaktadır. Çevresi M.Ö.8. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu saptanan bir sur ile çevrelenen yerleşme, yaklaşık 150 hektarlık geniş bir alanı kaplamakta, su gereksinimlerini karşıladıkları anlaşılan göl de bu alanın içinde yer almaktadır¹⁷⁵. Gölün doğu kıyısında kurulan ve birbirlerini dik açı ile kesen düzenli sokakların oluşturduğu

¹⁷² Akurgal, 1996, 128; Uçankuş, 2000, 248.

¹⁷³ Akurgal, 1996, 131; Uçankuş, 2000, 259.

¹⁷⁴ Aktüre, 2003, 79-80.

¹⁷⁵ Aktüre, 2003, 80.

dikdörtgen yapı adaları sur içinde kalan sınırlı bir bölümü kapsamaktadır. Bu nedenle, kentin bütün inşaatlar tamamlanmadan, kısa bir süre kullanılıp terk edildiği izlenimi edinilmektedir. Yerleşim alanında çömlek türünden buluntular olmaması da nüfusun deprem, istila, savaş gibi nedenlerle değil de kendi kararları ile başka bir yere göç ettiğini düşündürmektedir¹⁷⁶. Konut büyüklüklerindeki farklılaşmalar bir sosyal farklılaşmanın varlığına, düzenli yol sistemi ve amacı tam olarak bilinmemekle birlikte, farklı nitelikteki düzgün yollara sahip parçaların birlikteliği Göllüdağ'ın planlı ve konumu gereği savunma işlevi öne çıkan bir yerleşme olduğuna işaret etmektedir¹⁷⁷.

3.2.2. Smyrna

Eski İon lehçesinde "Smurne", Attika lehçesinde ise "Smryna" diye yazılan "İzmir" kelimesini, bugünkü Yunanlılar "Smirni" biçiminde telaffuz etmektedir. Muhtemelen Smyrna'dan (Eski İzmir) Ephesos'e giden Amazon kraliçesinin adını yerleştikleri köye de koydukları düşünülen yerli halkların, Ephesos antik kenti civarında bu adla anılan bir köy oluşturdukları sanılıyor. Bununla ilgili bilgilere eski Yunanistan'daki kaynaklarda da rastlanmaktadır¹⁷⁸. Ancak Smyrna sözcüğü Grekçe değildir, Ege Bölgesi'ndeki birçok yerleşim adı gibi Anadolu kökenlidir. M.Ö 2. binin başlarına ait Kültepe yerleşiminde ele geçen bazı tabletlerde "Tismurna" adına rastlanmaktadır. Tismurna'daki "ti" bir ön ek olup, büyük olasılıkla bir kişi ya da bir yer adını belirtmektedir. Bundan da Hellenler ya da Bayraklı höyüğüne yerleşenler bu ön eki atıp kente "Smurna" demişlerdir. Kentin adı muhtemelen M.Ö. 3000 ile M.Ö. 1800 yılları arasında "Smurnu" olarak anılmaktaydı¹⁷⁹.

Strabon¹⁸⁰; Smyrna için, "Gezdiğim tüm kentlerden daha güzel" demiştir. Anadolu'yu katır sırtında dolaşarak, birçok antik kenti dünyaya tanıtan ve boyunun uzun oluşu nedeniyle Anadolu'da "Uzun Bin" diye anılan Bean¹⁸¹ de, Smyrna için, "Dünyanın en güzel köşelerinden biri" demiştir.

¹⁷⁶ Aktüre, 2003, 81.

¹⁷⁷ Aktüre, 2003, 82.

¹⁷⁸ Akurgal,2000,293

¹⁷⁹ Akurgal, 1993, 5; Gül, 1998, 7.

¹⁸⁰ Strabon, 1987, 28.

¹⁸¹ Bean, 1997, 57; <http://www.yeniasir.com.tr/a/dizi/kazi/kazi4.htm>.

Smyrna (Levha-XXVII, Harita 1) körfezin kuzeydoğusunda yer alan ve yüzölçümü yaklaşık yüz dönüm olan bir adacık üzerinde kurulmuş, son yüzyıllar boyunca, Meles Irmağı ve Sipvlos (Yamanlar) Dağı'ndan gelen sellerin getirdiği alüvyon ile bugünkü Bornova Ovası oluşmuş ve yarım ada bir tepe haline dönüşmüştür¹⁸². Şimdi "Tepekule" adını taşıyan bu höyüğün üzerinde Bayraklı Höyüğü bulunmaktadır (Levha-XXVII, Resim 1; Levha-XXVIII Resim 1)¹⁸³.

Troya Savaşları'ndan sonra Batı Anadolu kıyılarında kurulan Aiol, Ion ve Dor kökenli ilk yerleşimler küçük yarımadalar üzerinde yer almıştır. Bunlar, Çandarlı, Foça, İzmir, Klazomenai, Miletos ve Iasos gibi yerleşimlerdir. Bunun nedeni yerleşim yerlerini kuran ve oturan insanların daha çok Grekli olmalarıdır. Böylece yarımada sakinleri hem iki limana sahiptiler, hem de kara ve denizden gelecek saldırılara karşı güvendeydiler¹⁸⁴.

Yerleşmenin kurulduğu yer aynı zamanda Gediz vadisinin en güney ucu olduğundan ve vadinin iç kesimlerinde yer alan Lydia yerleşmeleri için denizle en kolay bağlantı buradan sağlandığından, Smyrna'nın o dönemde vazgeçilmez bir önemi vardır¹⁸⁵. Smyrna'da bugünkü adıyla Bayraklı Höyüğü'nde yapılan kazılar sonucunda ele geçen arkeolojik bulgular bir erken demir çağı yerleşmesi olan Smyrna'nın Aiol göçmenleri tarafından M.Ö.1050 yıllarında kurulduğunu göstermiştir¹⁸⁶.

M.Ö. 8. yüzyılın sonunda Smyrna kenti bir depremle yıkıma uğramış ve kentin yeniden planlanması gündeme gelmiştir. Kentin üzerinde yer aldığı yarımada bir paralel sokaklar sistemi ile bir dizi yapı şeridinde bölünmüştür¹⁸⁷. Kent daha sonra M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısında cadde ve sokakları kuzeyden güneye ve doğudan batıya uzanacak şekilde, ızgara planlı olarak yeniden inşa edilmiştir¹⁸⁸ (Levha-XXIX, Çizim 1). Daha sonra M.Ö.5. yüzyılda 'Hippodamos Tipi' adını alacak olan bu kent planı aslında yakın doğuda çoktan biliniyordu. Ege dünyasında ilk ızgara plan örneği, Arkaik Dönem'de aynı istikamete yönelmiş

¹⁸² Akurgal, 1996, 123; Gül, 1998, 8.

¹⁸³ Atay, 1978, 7; Gül, 1998, 6.

¹⁸⁴ Gül, 1998,9; Akurgal, 1993, 20;

http://www.izmir.gen.tr/index2?page=izmir/detaylariyla_izmir_detay&id=2.

¹⁸⁵ Akurgal, 1996, 129; Gül, 1998,8; Aktüre, 2003, 153.

¹⁸⁶ Aktüre, 2003, 157.

¹⁸⁷ Tanaç, 2000, 42.

¹⁸⁸ Tanaç, 2000, 43; http://www.izmir.gen.tr/index2?page=izmir/detaylariyla_izmir_detay&id=2.

evler şeklindedir ve bunun örneklerini İonia'da ve Rodos'ta görmekteyiz¹⁸⁹. Smyrna kent planı bu tür kent dokusunun Batı dünyasındaki en erken örneğidir¹⁹⁰.

M.Ö. 5. yüzyıl boyunca küçük ancak zengin bir yerleşmenin yer aldığı Smyrna M.Ö. 5. yüzyılın sonunda ve özellikle M.Ö. 4. yüzyıl süresince yoğun bir yerleşime sahne olmuştur. Bu dönemde, ortalarında büyük avlular olan biri 5, biri 8 ve diğeri 15 odalı olmak üzere üç ev gün ışığına çıkarılmıştır. Bunların, kenti idare eden ve muhtemelen dönemlerindeki Pers etkisine uyarak yakın civardaki Larissa'da olduğu gibi, birer tyran olan beylere ait oldukları düşünülmektedir. Nitekim Yamanlar Dağı'nda hala kısmen korunmuş olan ve önemli kişilerin mezarları olması gereken düzgün krepisli birkaç 4. yüzyıl tümülüsü bu düşüncüyü desteklemektedir¹⁹¹.

Söz konusu merkezi avlulu büyük üç evden başka birçoğu megarondan bozma dörtgen planlı küçük evler bulunmuştur. Hellen dünyasının çok odalı ev tipinin en eski örneği Smyrna'da bulunmuştur (Levha-XXVIII, Çizim 1). Gerçekten M.Ö. 7. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış olan iki katlı, beş odalı, ön avlulu çifte megaron, Hellenlerin bugün için bilinen, bir çatı altındaki en eski çok odalı evidir. Ondan önceki Grek evleri yan yana dizilmiş megaronlardan oluşmaktaydı (Levha-XXVIII Çizim 1). Smyrna'da höyüğün bütün üst kısmının M.Ö. 4. yüzyıl boyunca evlerle kaplı olduğu söylenebilir. Öyle anlaşılıyor ki Anadolu'daki Pers işgali M.Ö. 4. yüzyılda gücünü yitirmiş ve İon kentlerinin büyümesine neden olmuştur. Meydana gelen nüfus patlaması ile yüz dönümlük Smyrna, sakinlerine küçük geldiğinden M.Ö. 300 tarihlerinde Pagos eteklerinde yeni İzmir kenti kurulmuştur¹⁹². Büyük İskender'in İssos'ta Dareios'u yenmesinden (M.Ö.333) ve arkasından bütün doğuyu ele geçirmesinden sonra Hellen dünyası büyük bir refah çağına erişmiştir. Kentler nüfus patlamalarına sahne olmuş ve Hellenistik Dönem'de İskenderiye, Rodos, Bergama ve Ephesos kentlerinden her biri 100 binin üstündeki bir nüfusa erişmişlerdir¹⁹³.

M.Ö. 4. yüzyıl sonu ile M.Ö. 3. yüzyıl başlarında Pagos tepesi önüne ve yamacına kurulan Yeni İzmir şehrinin planı, Strabon'un sözlerinden anlaşıldığı

¹⁸⁹ Akarca, 1987, 31.

¹⁹⁰ Atay, 1978,15; Akarca, 1987, 31.

¹⁹¹ Akurgal, 1996, 131; Akurgal,2000,299.

¹⁹² Akurgal, 1996, 134; Akurgal, 2000, 300.

¹⁹³ Atay, 1978,30; Akurgal, 1996, 131.

kadarıyla, araziye uydurularak çizilmiştir. Strabon sokakların kaldırımli ve çok iyi çizilmiş olduğunu, imkan dahilinde düz geçirildiğini yazmaktadır. İzmir bu çağda yerine göre araziye uyan, düzenli, ızgara planlı bir şehir olmalıdır¹⁹⁴.

M.Ö. 1. yüzyıla geçiş sırasında Smyrna kentinin küçük bir bölümü Pagos Tepesi üzerinde; büyük bir bölümü ise düz arazi üzerinde bulunan liman çevresinde toplanmıştır. Doğu-batı yönünde uzanan iki ana yolun bulunduğu kent caddeleri düz ve tamamı büyük taşlarla düzgün biçimde kaplanmıştır. Yaklaşık elli yıl önce Eşref Paşa yolu genişletildiğinde onu kesen bir Roma Dönemi yolu bulunmuştur. Bu yolun denize bakan kısmının üstünün kapalı olduğu ve Kutsal yolun uzantısı olduğu düşünülmektedir¹⁹⁵.

3.2.3. Miletos

Eski Söke - Didim karayolu üzerinde, tarlaların arasından beliren tabelası ile Miletos, bir ovanın orta yerindedir. Efsaneye göre¹⁹⁶, bir gün baş tanrı Zeus ile fakir bir Miletoslu, Miletos agorasında bir konu üzerinde tartışırlar. İkisi de bir türlü geri adım atmayınca, tartışma uzayıp gider. Sonunda canı sıkılan Zeus, tanrı olmanın ayrıcalığını kullanarak tartışmayı sonlandırır: “Bana bak, beni daha fazla kızdırma, şimdi bir şimşek çakar, seni cayır cayır yakarım!” Miletoslu köylü, korkmak bir yana, gayet sakin bir şekilde, “Koca Zeus, bu öfkenle haksız olduğunu nasıl da kanıtladın...” der. Hikâyenin sonunda Miletoslu köylünün akıbetini bilen yok; fakat kesin olan şu, Miletlilerin tanrıyla özdeş bir düşünce yapısına sahip olduğu... Bundan tam 2 bin 600 yıl önce, akılcı düşüncenin ve felsefenin temellerinin bu şehirde atılmış oluşu pek de tesadüf değildir.

Miletos ismi mitolojik açıdan Apollon ile ilgilidir. Apollon ile Girit Kralı Minos'un kızı Akakallis; Akakallis'in üç çocuğundan biri olan “Miletos”a, Minos'un kötülük yapmaması için onu dağa bırakır. Çocuğa kurtlar bakar. Daha sonra çobanların büyüttüğü Miletos, Anadolu'ya gelerek Menderes nehrinin kızı "Kyane" ile evlenerek "Miletos" şehrini kurar¹⁹⁷.

¹⁹⁴ Akarca, 1987, 77; Akurgal, 1996, 138; Akurgal, 2000, 30.

¹⁹⁵ Akurgal, 1996, 137; Gül, 1998, 9; Akurgal, 2000, 301.

¹⁹⁶ http://www.didimguide.com/tr/milet_miletos_balat_thales.html.

¹⁹⁷ Kostof, 1991, 104.

Arkaik dönemde denizciliğiyle parlayan ve zamanla önemli bir ticaret kenti haline gelen Miletos (Levha-XXIX, Harita 1); Büyük Menderes'in kıyısını doldurması sonucu, Ege sahillerindeki pek çok şehir gibi, bugün tarlaların içinde kalmıştır. Büyük Tarihçi Herodot'un “**çalışan nehir**” olarak tanımladığı nehirlerden olan Büyük Menderes; taşıdığı malzemeye, sahil şeridinin yılda ortalama 6 metre kadar denize doğru ilerlemesine neden olmuştur. Böylece, Klasik Dönem’de Latmos Körfezi'nin ağzında bir sahil kenti olan Miletos (Levha-XXX, Harita 1–2), zamanla denizden 10 km içeride kalmış; kentin karşısında bulunan Lade Adası, ovanın ortasında yükselen bir tepeye dönüşürken, Latmos Körfezi ise bir göle (Bafa Gölü) dönüşmüştür. Kazılar süresince bulunan Girit seramiklerine bakılarak, ilk yerleşimin M.Ö. 1600'lerde, Giritler tarafından, doğuya giden ticaret yolu üzerinde bir ara-liman olarak kurulduğu söylenmektedir. Ancak İonların gelişinden sonra, kent, büyük bir denizcilik ve ticaret merkezi haline gelerek; Karadeniz, Marmara ve Çanakkale Boğazı kıyılarında 90'a yakın koloni kurmuştur¹⁹⁸. Bu kolonilerden olan ve Karadeniz’de bir Miletos yerleşmesi olan Olbia’da bir mahalle, yangından sonra M.Ö.6. yüzyılda bir düzene göre inşa edilmiştir. Kazılarda burada ızgara tasarımı uygulandığını gösterse de ayrıntıları pek belirgin değildir¹⁹⁹.

Menderes Nehri'nin denize döküldüğü yerde bir yarımada üzerinde kurulmuş olan Miletos kenti, Arkaik Dönemde Batı Anadolu'nun kuşkusuz en önemli kentidir²⁰⁰. Kent, Arkaik Dönemde Kuzeyde Aslanlar koyundan, güneyde Kalabaktepe’de bulunan akropole kadar uzanırken, eski kentin merkezi Athena Tapınağı yakınlarında, kentin iki limanı arasına uzanmaktadır²⁰¹ (Levha-XXIX, Harita 1).

Günümüzde eski yerleşim hakkında kesin verilere sahip olmamamıza rağmen sokak dokusunun düzenli bir plana sahip olduğunu söyleyebiliriz²⁰² (Levha-XXXI, Çizim 1). Hatta bu plan ağının Miletos kentinin Klasik Dönem

¹⁹⁸ Kleiner; 1969, 15; Greaves, 2002,50.

¹⁹⁹ Kleiner; 1969, 13; Wycherley, 1993, 16.

²⁰⁰ Aktüre, 2003, 226.

²⁰¹ Kleiner, 1969, 25; Tanaç, 2000, 44; Greaves, 2002, 30.

²⁰² Akarca, 1987, 31; Greaves, 2002, 35.

kentinin gelişmesine de çok katkısı olduğu ve hatta yerleşim adalarının eskisinden direkt alınarak kullanıldığını söyleyebiliriz²⁰³.

20. yüzyılın başlarından beri yapılan kazılarda elde edilen bulgular Miletos'un M.Ö. 7. yüzyılda etrafı surlarla çevrili, yaklaşık 120 hektarlık alana yerleşmiş, hem doğu hem de batı kıyısında doğal limanlara sahip büyük bir kent olduğunu göstermektedir²⁰⁴ (Levha-XXXI, Çizim 2; Levha-XXXII, Çizim 1). Yapılan kazılar, paralel ve dikey sokakların M.Ö. 7. ve 6. yüzyıllarda denizaşırı yerleşmelerde de kullanıldığını göstermiştir²⁰⁵.

Pers istilasından sonra tamamıyla yıkılan kent, M.Ö. 479 ile 450 yılları arasında yeniden inşa edilmiştir²⁰⁶. Yeni Miletos kısmen eski Miletos üzerine kısmen de yeni topraklar üzerine kurulmuştur. Düz arazide tasarlanan kent planı, Klasik Dönem Grek kentinin getirdiği tüm yenilikleri içermektedir²⁰⁷. Kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan şimdi kara içinde kalan bir yarımada üzerine kurulan kentte, plan kuzeydoğu, kuzey ve güney olmak üzere üç bölgeye ayrılmıştır. Her bölge arasında küçük yön farklılıkları bulunmaktadır. Bu fark her bölgenin ayrı ayrı çizildiğini göstermektedir. Her bölge dik açılı sokaklarla, düzenli dikdörtgen adalara bölünmüştür. Tiyatro limanı ve Aslanlı liman olmak üzere iki limanı bulunan kentte her iki limanda koya bakacak şekilde kurgulanmıştır. Arazinin tam ortası ve en alçak yeri resmi binalara ayrılmıştır (Levha-XXXI, Çizim 2; Levha-XXXII, Çizim 1, 2). Bu düğüm noktası üç bölgeyi hem ayırıp hem de bağlamaktadır. Şehrin ticaret, idare ve din merkezi burada toplanmıştır. Şehir ve güneydeki Kalabaktepe surlarla çevrilidir²⁰⁸. Bu düğüm noktasında kentin, ticaret, idare ve din merkezi toplanmıştır. Liman tesisleri, çarşılar, agora, bouleterion, tapınaklar, gymnasium burada toplanmıştır. Tiyatronun yeri ise topografik veriler doğrultusunda seçilmiştir²⁰⁹ (Levha-XXXIII, Çizim 1; Levha-XXXIV, Çizim 1).

Kentin merkezini çevreleyen konut alanları, iki ayrı bölgede kurgulanmıştır. Kent planının kuzey ve güney bölgelerine yerleştirilen bu

²⁰³ Doxiadis, 2000, 37-38; Owens, 2000, 34.

²⁰⁴ Senff, 1996, 399; Aktüre, 2003, 227.

²⁰⁵ Akarca, 1987, 31; Bumin, 1998, 39.

²⁰⁶ Akarca, 1987, 36; Owens, 2000, 54.

²⁰⁷ Senff, 1996, 396; Bumin, 1998, 39; Tanaç, 2000, 58.

²⁰⁸ Akarca, 1987, 37; Doxiadis, 2000, 39.

²⁰⁹ Lawrence, 1996, 192; Senff, 1996, 396; Akurgal, 2000, 452.

konutların oturduğu arazideki grid sistemleri birbirinden farklılık göstermektedir. Bu bölgedeki yapı adalarının boyutları birbirlerinden farklıdır²¹⁰. Sokaklar birbirini dik keserek kenti düzgün insulalara ayırırken, sokak genişlikleri iki ana yol dışında birbiriyle aynıdır. Bu iki ana yol agorayı limana bağlayan ve liman agorasıyla ticaret agorasını birbirlerine bağlayan caddelerdir²¹¹.

Klasik dönemde önemi büyük ölçüde azalmış olmasına rağmen Milet, Hellenistik dönemin ticaret, sanat ve bilim alanında başta gelen merkezlerinden biri olmuştur (Levha-XXXV, Resim 1–2). Roma Döneminde bağımsız bir kent olarak “Asia Eyaleti”nin, yani Batı Anadolu'nun belli başlı metropollerinden biri sayılmıştır. “Latmos Körfezi”nin M.S. 3. yüzyıl'da dolması üzerine, körfez çevresindeki “Priene”, “Myus” ve “Herakleia” gibi kıyı kentleriyle birlikte Milet de sönükleşmiş ve küçülmeye başlamıştır. Bizans Çağı'nda ise küçük bir köye dönüşmüştür²¹².

3.2.4.Zernaki Tepe

Urartu Dönemi'nde inşa edilen yerleşmeler arasında, büyük bir nüfus grubunun bir kerede ve kısa bir süre içinde iskan edilmesini amaçlayan özgün bir yerleşmeye rastlanmaktadır. Bu yerleşim Van Gölü'nün kuzeyinde (Levha-XXXVI, Harita 1), planı merkezi yönetim tarafından hazırlanan ve tamamı (su basman seviyesine kadar) ızgara plana göre inşa edilmiş olan Zernaki Tepe'dir²¹³. Yaklaşık 100 hektarlık²¹⁴ geniş bir alanı kaplayan bu düzenli kent dokusunda, duvarların yapım tekniklerinden hareket edilerek bir tarihlendirme yapılmış, kesin bir yüzyıl verilmemiş olmakla birlikte, Zernaki Tepe'nin (Levha-XXXVI, Çizim 1) bir Urartu yerleşmesi olduğu görüşü farklı yazarlar tarafından benimsenmiştir²¹⁵.

Bir grup bilim adamı bu kentin bir Urartu kenti olmadığını, olasılıkla bir Ahamenid kenti olabileceğini önermişlerdir. Ancak Ahamenidlerin bu yörede

²¹⁰ Doxiadis, 1968, 348; Tanaç, 2000, 59.

²¹¹ Akarca, 1972, 36; Lawrence, 1996, 192; Senff, 1996, 393.

²¹² Senff, 1996, 398; Doxiadis, 2000, 37–38.

²¹³ Aktüre, 2003, 110.

²¹⁴ Sevin, 1997, 173.

²¹⁵ Burney, 1957, 49–50; Ögün, 1984, 58; Tarhan, 1986, 295; Burney, 1998, 153; Barnett, 1994, 370; Aktüre, 2003, 111. Bu yazarlara karşın, Sevin, 1997, 176 'da Zernaki Tepe'nin bir Urartu yerleşmesi olduğuna ilişkin kanıtlar yeterli görülmemiş ve yerleşmenin daha sonraki dönemlerde inşa edilmiş olabileceğini öne sürmüştür.

böylesine düzgün planlı ve 8–10 bin kişinin yaşayabileceği bir kent inşa etmesi için hiçbir siyasi nedenleri ve buna bağlı uygulamaları yoktur. Ayrıca Ahamenidlerin Van Gölü çevresinde uzun süreli iskanını gösterecek arkeolojik kalıntı da yoktur²¹⁶. Zernaki Tepe’de ele geçen ve Roma Dönemi’ne ait olduğu düşünülen bazı arkeolojik malzemelerden dolayı kentin bir Roma yerleşmesi veya Roma Dönemine ait askeri kamp olabileceği de düşünülmüştür²¹⁷.

Izgara plan nedeniyle göreceli olarak düz bir platform üzerine inşa edilmiş olan yerleşme, ana plan şeması açısından diğer Urartu kale-kentlerinden çok farklı değildir. İnşaat süreci tamamlanmamış ve kullanılmamış bir örnek olan Zernaki Tepe, Urartu yerleşimlerinde merkezi yönetim tarafından öngörülen kentsel nüfus büyüklüğü, farklı konut tipleri, en az genişliği 5m. olan sokak dokusu, uygulanan planlama ilkeleri ve inşaat yöntemleri hakkında önemli ipuçları vermektedir²¹⁸ (Levha-XXXVII, Çizim 1).

Merkezi bir otoritenin inşa edilen bu tür standart planlı kentlere veya daha küçük boyutlu yerleşme alanlarına Urartu kalelerinin eteklerinde veya yakın çevrelerinde rastlamak mümkündür. Özellikle Ayanis Kalesi²¹⁹, nin yerleşme yeri içindeki evler plan açısından Zernaki Tepe ile büyük benzerlik göstermektedir. Bu nedenle Urartu’nun erken dönem düzensiz kent planlarına bakıp, Urartu’da düzenli planlı şehirler olamayacağını ileri sürmek hatalı bir düşüncedir²²⁰. Her ne kadar M.Ö.5. yüzyılda ızgara plan Hippodamos’a mal edilmiş olsa da ondan yaklaşık 200 yıl önce M.Ö.7. yüzyılda Zernaki Tepe’de uygulanmıştır²²¹. Her yapı adasına dört ev sığdırılmış olan kentin, normal sokak dokusu dışında birbiri ile kesişen iki ana caddesi bulunmaktadır. Kent tamamlanmadan ve kullanılmadan terk edilmiş olsa da ızgara tasarımın erken örneklerindedir.

---

²¹⁶ Çilingiroğlu, 1997, 83.

²¹⁷ Sevin, 1997, 176.

²¹⁸ Aktüre, 2003, 112.

²¹⁹ Çilingiroğlu, 1997, 83.

²²⁰ Tarhan, 1986, 295, 59. dipnotta Urartular tarafından ızgara tasarımın Zernaki Tepe dışında Sevan Gölü Batısında Karmir Blur’da ve Kuzeybatı İran’da Duçgagi’de kullanıldığına değinilmektedir; Çilingiroğlu, 1997, 83.

²²¹ Işık, 2005, 25.

3.3. Klasik Dönem

3.3.1. Olinthos

Anadolu'da olmamasına rağmen Batı Anadolu'da bulunan ızgara tasarımlı kentlerin planına benzemesi açısından iyi bir örnek olan ve Yunanistan'ın Makedonya bölgesinde Ege'nin kuzeyinde kurulmuş Olinthos kentinin tasarımı (Levha-XXXVII, Çizim 2). Amerikalı Arkeolog Robinson²²² tarafından 1928-1938 tarihleri arasında çıkarılmıştır. Şehir kuzey-güney yönünde uzanan ve birbirinden hafif bir çöküntü ile ayrılan iki alçak tepe ile bu tepelerin doğusunda ovaya doğru gelişmiştir²²³.

M.Ö. 5. yüzyıl ortalarında Olinthos sadece güney tepeden ibaretti (Levha-XXXVIII, Çizim 1). Tepe boyunca uzanan, birbirine aşağı yukarı paralel iki ana cadde ile bu caddeleri kesen sokakları bulunan Olinthos, M.Ö. 432'de, Khalkidikeia şehirleri merkezi olunca kuzeydeki tepeye ve doğuda ovaya doğru ızgara plan sistemi ile genişletilmiştir. Bu yeni planda her adaya beşerli iki sıra olmak üzere 10 ev yerleştirilmiştir. Evler arasında genişliği 1.40 m. olan arnavut kaldırımli küçük sokaklar bulunmaktadır²²⁴.

Kuzeyde bulunan yeni mahallenin planı İonia tarzı hippodamik plana sahiptir. Burada da birbirini dik kesen sokak dokusunun içerisinde oluşturulan yapı adaları ve konutlar tasarlanmıştır (Levha-XXXIX, Çizim 1). Kentin kamu yapıları kazılar sırasında tamamıyla ortaya çıkarılmamış olsa da, agoranın kent içerisindeki konumu belirlenebilmektedir. Agora konut dokularının tam ortasında, kentin iki mahallesinden de rahatlıkla ulaşılacak şekilde tasarlanmıştır²²⁵. Başlangıçta aynı olacak şekilde tasarlanan sokak dokusunun değişimi, kuzey kapısını tepenin güney ucunda bulunan agoraya birleştiren bir ana kuzey-güney yönü yaratmak amaçlıdır. Aynı mantıkla agoradan limana ulaşımı kısaltmak amaçlı agora ve liman arasında diagonal bir yol geçirilmiştir²²⁶ (Levha-XL, Çizim 1; Levha-XLI, Çizim 1). Bu diagonal yol, yapı adalarının bazı yerlerde dikdörtgen yapısının bozulmasına neden olmuştur²²⁷. Olinthos kentinin üzerinde kurulduğu

²²² Robinson, 1934, 20.

²²³ Wycherley, 1993, 19; Gallion, 1993, 17.

²²⁴ Gallion, 1993, 15-16; Akarca, 1987, 40.

²²⁵ Doxiadis, 1968, 45; Gallion, 1993, 18; Tanaç, 2000, 63.

²²⁶ Owens, 1994, 64.

²²⁷ Wycherley, 1993, 19.

arazinin düz oluşu görsel ve estetik çekiciliğin eksik olmasına neden olmuştur; fakat arazinin düz olması planın uygulanmasını kolaylaştırmıştır²²⁸.

3.3.2. Priene

Ionia'nın en önemli şehirlerinden biri olan ve kelime anlamı "Hisar Yurdu" olan Priene²²⁹ (Levha-XLII, Resim 1), Anadolu'daki en güzel antik kentlerden biridir. Çok görkemli Mykale (Samsun Dağı) Dağının güney yamacında, Menderes ovasına kademe kademe inen dört set üzerinde yer almaktadır. Kentin kurulduğu yıllar ve yeri ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre²³⁰ kent, ilk kurulduğu yerde yerleşmiştir ve zaman içerisinde Menderes Nehri'nin taşıdığı alüvyonlarla dolmasından dolayı, kent "Naulochos" adlı bir limanla desteklenmiştir. Başka bir görüşe²³¹ göre de; kent başlangıçta Menderes Ovasında yerleşmemiş, kentin Mykale Dağının kuzey yamacına yerleşmiştir. Bu durumda kent eğer Mykale Dağı kuzeyindeki yamaçta kurulmuş ise, kentin biri kuzeyde, diğeri güneyde iki limanı olması gerekmektedir. Bu limanlardan güneyde olanı Naulochos limanıdır. Fakat antik kaynaklardan derlenen bilgilere göre Priene, iki limana sahip ve kendisine 12 km. uzaklıkta olan, kıyı kenti Miletos tarafından beslenen bir dağ yerleşimidir.

Strabon'a²³² göre ilk kent bir yarımada üzerine kurulmuş olmalıdır ve Menderes Nehrinin taşıdığı alüvyonlarla örtülü olduğunu düşündüğü iki tane limanı bulunmaktadır. Başka bir görüşe göre de Priene, Miletos'lu ünlü şehir plancısı Hippodamos'un planladığı şehirlerden biridir ve Pers savaşları sırasında yıkıma uğradığı için M.Ö. 5. yüzyılda yeniden inşa edilmiştir²³³. 12 İon kentini oluşturan Milet, Priene, Myus, Ephesos, Kolophon, Eritrai, Klazomenai, Foça, Samos, Kios, Teos, ve Lebedos'un meydana getirdikleri dini ve siyasi birliğin toplantı merkezi olan "Panionion", Priene'ye yakın olduğundan ve buradaki törenlerin Prieneliler tarafından yönetilmesi kentin önemi arttırmıştır²³⁴.

²²⁸ Tanaç, 2000, 64.

²²⁹ Schede, 1964, 35; Gallion, 1993,19; Tomlinson, 1995, 54.

²³⁰ Tomlinson, 1995, 55; Tanaç, 2000, 119.

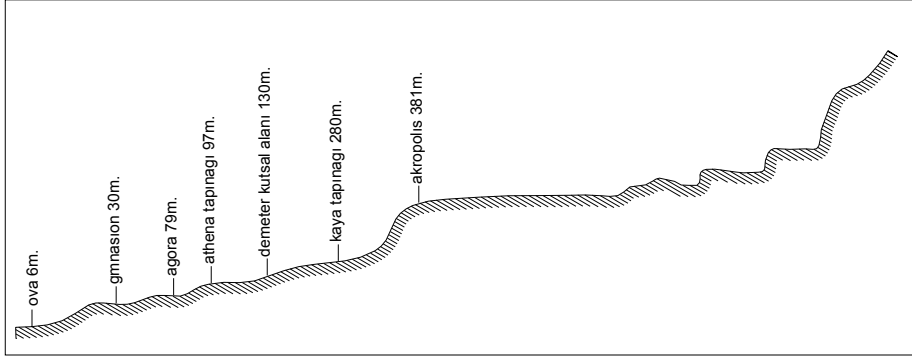
²³¹ Tomlinson, 1995, 57-58; Bayhan, 2002, 11.

²³² Strabon, 1987, 39.

²³³ Schede, 1964, 20; Akurgal, 2000, 428; Bayhan, 2002, 11.

²³⁴ Gallion, 1993, 20; http://www.didimguide.com/tr/priene_gelebec_selale.html.

Priene dik yamaca uygulanmış ızgara planlı şehirlerin en iyi bilinen örneğidir. Kentin böyle bir yamaçta tasarlanmasının üç ana nedeni bulunmaktadır²³⁵; Bunlardan birincisi; kentin dağın yamacına yaslanması korunaklı olmasını sağlamıştır. Kentin kesitine bakıldığında (Şekil.1) kentin yerleşim alanı yamaca, ovada bulunan kişinin sadece akropolü görebildiğini düşünürsek, oldukça ustaca yerleştirilmiştir. Günümüzde kentten Miletos'a gidilirken yoldan dağa bakıldığında sadece sur duvarları gözükmemektedir. İkincisi; kentin kurulduğu tepenin kayalıklarında yani yerleşim alanının üzerinde su ihtiyacını karşılayacak bir nehir bulunmaktadır. Üçüncü sebep ise; kentin yamaç üzerindeki konumu Menderes havzasındaki sivrisinekların kente gelmesini engellemektedir.

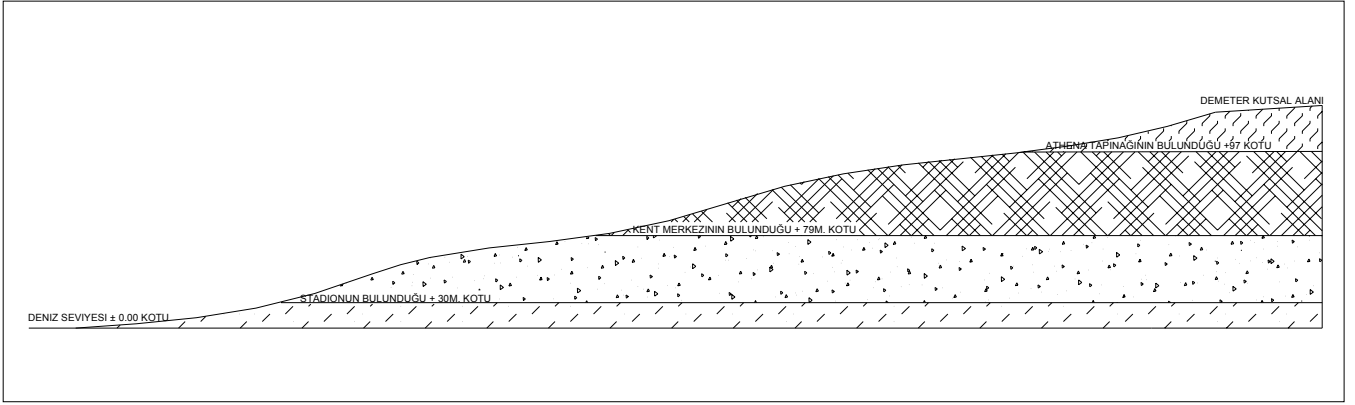
Şekil.1. Priene kent arazi kesiti

Birbirini dik kesen caddelerin yarattığı yapı adaları üzerinde kurulmuş bu harika şehirde her şey yerli yerinde ve günümüzdeki şehir planlayıcılarını utandıracak güzelliكتedir. Doğu batı yönünde beş tane düz ana cadde, kuzey-güney yönünde dik ve merdivenli on beş sokağı bulunan kentin etrafını zigzaglı bir sur çevrelemektedir (Levha-XLII, Çizim 1). Priene'deki (Levha-XLIII, Çizim 1) bu tür yönlendirme Priene evlerinin kışın güneş ışıklarını tam olarak almalarına, yazın ise güneş ışıklarının binaların tepelerinden geçmesine neden olmuştur²³⁶ Hippodamos küçük yapı adaları üzerine dört ev veya bir resmi bina sığdırmıştır.

²³⁵ Schede, 1964, 40; Tomlinson, 1995, 57-58; Tanaç, 2000, 121.

²³⁶ Akarca, 1987, 43; Doxiadis, 2000, 41; <http://www.bodrumrehberi.com/priene.htm>.

Priene, kıyı kenti olmamasından dolayı iki ana bölgeye bölünmüştür. Bu bölgeler konut bölgesi ve kamu yapılarının konumlandığı kent merkezidir²³⁷. Priene kentindeki kamu yapıları kentin tam merkezinde konut dokusunun çevrelediği biraz daha düz olan arazide uygulanmış dört set üzerinde (Şekil.2) dört ayrı kotta yer almıştır. İlk set denizden 30 m. yükseklikte ve stadionun bulunduğu kottur. İkinci set deniz seviyesinden 79 m. yükseklikte kentin merkezinin bulunduğu, üçüncü set denizden 97 m. yükseklikte ve Athena tapınağının olduğu, dördüncü set ise Demeter kutsal alanının olduğu kottur²³⁸. Kentin tam ortasında bulunan agora ve buna bağlı hizmet veren diğer kamu yapıları aynı yükselti üzerine yerleştirilmiştir. Agoranın bulunduğu kottan kentin diğer sokaklarından iki katı daha geniş olan Batı kapısı caddesi geçmektedir²³⁹.

Şekil.2. Priene kent planlama kesiti

M.Ö. 4. yüzyılda kent tasarlanırken arazi verilerinin önemli olduğu yapılardan biri de tiyatrodur. Formu ve kapladığı yer bakımından bir yapı adasını taşımaktadır ve tamamen yaslandığı yamacın eğimine bağlı olarak tasarlanmıştır²⁴⁰. Konut dokusu; kentin merkezini sararak, kent merkezini bir çekirdek durumuna dönüştürmüştür. Kamu yapılarının arazinin eğiminden dolayı aynı düzlemde tasarlanamaması, Klasik Dönem kenti özelliği olan arazinin görsel etki yaratıp, kenti monotonluktan kurtaran, anıtsal görünüme büründüren bir etki yaratmıştır. M.Ö. 3. yüzyılda şekillenmeye başlayan Priene kentinde en büyük gelişme kent merkezinde yani agorada görülmektedir. Agora L formunda stoa ile ana caddenin bitiminde başlayan I formu bir stoa ile sınırlandırılmıştır. Güney

²³⁷ Gallion, 1993, 20; Tanaç, 2000, 75.

²³⁸ Tanaç, 2000, 124.

²³⁹ Tomlinson, 1995, 54; Tanaç, 2000, 61.

²⁴⁰ Gallion, 1993, 20; Akurgal, 2000, 458.

stoanın önüne 6 basamakla çıkılan agorada gerçekleştirilen günlük işleri izleme ve sohbet etme mekanı olarak bir platform inşa edilmiştir. Ayrıca bu dönemde kentin demokrasi rejimi ile yönetilmesinin bir göstergesinin kentsel mekana yansması, meclis binası olan bouleiterion inşa edilmiştir²⁴¹.

Hellenistik Döneme geçildiğinde kent merkezi artık gelişimini tamamlamıştır. Agoranın etrafındaki L formundaki stoanın doğu kanadına bir kolonad inşa edilmiş ve stoa U formunu almıştır. Kaidelerin üzerine bronz heykeller konularak ve kaidelerin alt kısımları oturma alanı olarak tasarlanarak mekana zenginlik katılmıştır²⁴². Bu dönemde kent merkezine Agora tapınağının bulunduğu bir yapı adasına Zeus Temenosu eklenmiştir. Stoaların bu şekilde birleştirilmesi kent merkezinin bir bütün olarak çalışmasını sağlamıştır. Priene ilk kurulduğunda inşa edilen kent merkezinde iki aks üzerinde bulunan gymnasium M.Ö. 2. yüzyılda ihtiyaca hizmet etmediğinden en alt kottaki düzlüğe yeni bir gymnasium yapısı inşa edilmiştir. Stadion M.Ö. 4. yüzyıldan beri yer olarak var olmasına rağmen herhangi bir yapılaşmaya sahip değildi. M.Ö. 2. yüzyılda gymnasiumla beraber stadiona da stoa eklenmiş ve buldukları sette yapı kompleksi geliştirilmiştir²⁴³.

3.3.3. Herakleia

Topografyası ve surları bakımından Priene'ye benzeyen Latmos Körfezi içindeki (bugünkü Bafa gölünün kuzeydoğu kıyısında) Heraklia'nın ilk adı Latmos'tur ve adını deniz seviyesinden 1300 m. yüksekliğe ulaşan Latmos Dağı'ndan almaktadır²⁴⁴. Bu şehir Priene ile aynı çağda, dağ üzerindeki yerinden kıyıya indirilmiştir. Eski yeri tespit edilmiş değildir; fakat adının "Latmeia" olduğu Strabon'dan bilinmektedir²⁴⁵. Hellenistik Dönemde yeni yerine taşınan kentin adı 'Herakleia' olmuştur. Eski kent tamamıyla yıkılmış ve yeni kentin kuruluşu sırasında bir taş ocağı işlevi görerek, eski kentteki malzemeler kullanılmıştır. Yöneticinin yeni yerleşim politikasını halka kabul ettirmesi sırasında halkın tepkisiyle karşılaşması ve halka bu fikri zorla kabul ettirerek

²⁴¹ Doxiadis, 2000, 41; Tanaç, 2000, 132.

²⁴² Wycherley, 1993, 67.

²⁴³ Akurgal, 2000, 365.

²⁴⁴ Peschlow- Bindokat, 2005, 16; <http://www.bodrumrehberi.com/heraclia.htm>.

²⁴⁵ Strabon, XIV, 1, 8; Akarca, 1987, 44.

kentlerini tahrip ettirip taşınmaya zorlaması o dönemde sık rastlanan bir olgudur. Aynı türden bir örnek Ephesos'ta da görülmüştür. Lysimachos Ephesos'u sel taşkınına uğratmış ve kenti oturulamaz duruma getirerek yeni kente taşınmalarını sağlamıştır. Yeni kentteki nüfus az olunca Kolophon ve Lebedos halkı da, kentleri tahrip edilerek zorla yeni Ephesos'a taşınmak zorunda bırakılmışlardır²⁴⁶. Latmos Körfezi'nde yer alan Herakleia, Ephesos-Miletos ticaret yolu üzerinde olmadığından hiç bir zaman çok önemli bir şehir olmamıştır²⁴⁷. M.Ö. 1. yüzyıl sonunda Menderes nehrinin taşıdığı alüvyonlarla denizle olan bağlantısını ve bunun sonucunda deniz ticaretini tamamen kaybeden Herakleia'nın yıldızı sönmeye başlamış²⁴⁸ ve deniz ticaretini çok yakınında olan ünlü Miletos şehrine kaptırmıştır.

Ionia'da olmasına rağmen Herakleia, her zaman bir Karia şehrinin özelliklerini taşımış ve tarihsel açıdan Karia kentlerinin kaderini paylaşmıştır. Kral Mausolos şehri kurnazlıkla almış ve şehrin ismini değiştirmiştir. Aynı isimle anılan birçok Herakleia şehriden ayrılması için Latmos Dağı altındaki Herakleia anlamına gelen "Herakleia ad Latmos" adını vermiştir. M.Ö. 287'de General Lysimachos tarafından fethedilen Herakleia'nın etrafına günümüzde bile bütün ihtişamı ile ayakta duran şehir duvarları inşa edilmiştir²⁴⁹.

Şehir merkezinde bulunan büyük agoranın etrafında diğer kamusal ve dini yapıların yer aldığı kentte konutlar, yamaçlara inşa edilmiştir. Izgara tasarımlı kentlerin tipik özelliği olan en geniş ve en düz alanda agora tasarlanmış olan kentte yarım kalan bazı yapı öğelerinden agoranın tam olarak inşasının bitmediği anlaşılmaktadır. Agoranın doğusunda küçük bir meclis binası, tiyatro ve gymnasium bulunmaktadır. Kent içerisinde hepsi birbirine bağlanan ve günümüze tam olarak gelemeyen 3 yol ağı bulunmuştur. Ana yolların tali yollara göre daha özenli yapılmış olduğu kentte yolların genişliği 2.20 m. ile 4m. arasında değişmektedir²⁵⁰. Herakleia (Levha-XLIV, Çizim 1,2) komşusu Milet ve Priene şehirleri gibi Hippodamos tarzında, yani birbirini dik kesen caddelerin meydana

²⁴⁶ Peschlow- Bindokat, 2005, 110.

²⁴⁷ Akarca, 1987, 44.

²⁴⁸ Peschlow- Bindokat, 2005, 110.

²⁴⁹ Peschlow- Bindokat, 2005, 22; <http://www.bodrumrehberi.com/heraclia.htm>.

²⁵⁰ Peschlow- Bindokat, 2005, 119-133,

getirdiği ızgara tasarımlı bir plan üzerine kurulmuştur. Izgara planı burada Priene'de olduğundan daha dik ve kayalık bir araziye uygulanmıştır²⁵¹.

3.3.4. Magnesia

Menderes Magnesia'sı, Aydın ili, Germencik ilçesi Ortaklar bucağına bağlı Tekin köy sınırları içinde, Ortaklar-Söke karayolu üzerinde yer almaktadır. Kent, kuruluşunun anlatıldığı efsaneye ve antik kaynaklara²⁵² göre Thessalia'dan gelen ve "Magnetler" olarak isimlendirilen bir kavim tarafından kurulmuştur. Apollon'un kehaneti ve Lider Leukippos'un öncülüğünde o dönemde bir koy olan bugünkü Bafa Gölü kıyısında karaya çıkan Magnetlerin kurdukları ilk Magnesia'nın yeri kesin olarak bilinmemekle birlikte, Menderes nehri kenarında olduğunu antik kaynaklardan öğrenmekteyiz²⁵³. Ayrıca Kuzey Hellas'daki Magnesia'dan gelen Aioliolar tarafından kurulduğu düşünülen ilk yerleşmenin, Lethaeus ile Menderes'in birleştiği yerde olduğu da söylenmektedir²⁵⁴.

Menderes'in sürekli yatak değiştirip taşması sonucu oluşan salgın hastalıklar ve Perslere karşı daha emin bir kent kurma zorunda kalmaları nedeniyle Magnetler, M.Ö. 400 yıllarında kenti bugünkü yerinde, Gümüş Çayı yanında yeniden kurmuşlardır. Hellenistik Dönem'de önce Seleukos, ardından Bergama Krallığı'nın hakimiyetine giren Magnesia, M.Ö.133 yılında Bergama krallığının vesayet yoluyla Roma İmparatorluğu'na bağlanmasıyla, Asia eyaleti olarak adlandırılan Anadolu'daki Roma kentlerinden biri haline gelmiştir. M.Ö. 87 yılında Pontus kralı 4. Mithridates'e direnerek, Roma'ya bağlılığını kanıtlayan kenti, Sulla bağımsızlıkla ödüllendirmiştir²⁵⁵. Kent, Roma Dönemi'nde önemini korumuş, Bizans Dönemi'nde piskoposluk merkezi olmuştur.

Magnesia, bir kent suru ile çevrili, yaklaşık 1,5 km. çapında bir alanı kapsayan, ızgara planlı cadde ve sokak sistemine sahip bir kettir. Priene, Ephesos, Tralleis üçgeni arasında ticari ve stratejik açıdan önemli bir konuma sahip olan kent, Miletos ile yaptığı savaşı kazanınca sınırlarını Miletos ile komşu olacak şekilde Hybandos nehrine kadar genişletmiştir. Nehir taşmalarının ve

²⁵¹ Akarca, 1987, 44.

²⁵² Herodot, III,39; Bean, 1966, 544; Akurgal, 2000, 348.

²⁵³ Herodot, III, 23; PWG III, 312.

²⁵⁴ Akurgal, 2000, 348.

²⁵⁵ Bingöl, 1989, 43-52; Akurgal, 2000, 348; Wycherley, 2993, 69

Gümüş Dağı'ndan inen yağmur sularının getirdiği mil tabakasının kenti örtmesinden dolayı, Magnesia antik kenti fazla yıkım ve tahribata uğramamıştır²⁵⁶.

Magnesia'da ilk kazılar kısa süreli bazı araştırmalardan sonra 1891 yılında Berlin Müzesi adına Humann tarafından yapılmıştır. 21 ay süren bu kazılarda tiyatro, Artemis Tapınağı ve Sunağı, Agora, Zeus Tapınağı ve Prytaneion kısmen ya da tamamen ortaya çıkarılmıştır²⁵⁷.

Roma döneminde Magnesia'nın nüfusu kuşkusuz daha da artmış ve kent, sur sınırlarının dışına taşıp Gümüş Çayın karşı kıyısında da yayılarak genişlemiştir. Magnesia'nın kendisini 3. Gordianus (238–244) dönemine ait bir sikke üzerinde Asya'nın 7. kenti olarak nitelendirmesi, belki de bu büyümesiyle bağlantılıdır. Magnesia'nın bu görkemi 262'de Ephesos ve Priene gibi Gotlar tarafından yakılıp yıkılmasıyla sona ermiş gibi görünmektedir²⁵⁸.

Priene ve Herakleia gibi Menderes Magnesia da coğrafi sebeplerle aynı tarihlerde Menderes kenarından Mykale Dağı'nın uzantısı olan Thoraks Dağı eteğine kaldırılmıştır. Izgara planı araziye uyularak kuzey-güney doğrultusunda oturtulmuştur²⁵⁹. Yapı adalarının 98.50×42.50 m. ölçülerinde tasarlandığı kentte agora oldukça görkemlidir. Kuzey-güney, güney-batı istikametinde yerleştirilen agora dikdörtgen şekildedir. Agoranın etrafında stoalar ve güneyinde merkezi olmayan Zeus Sosipolis tapınağı bulunmaktadır. Stoaların arkasında kamu yapıları ve meclis binası, diğer ızgara planlı kentlerde olduğu gibi düşünülmüştür²⁶⁰. Platon'un ön gördüğü ideal kent planına uyum gösterdiği anlaşılan Magnesia, belirlenmiş ada ve parsellerin oluşturduğu imar planının bir sonucu olarak, birbirlerini dik açı yaparak kesen sokak ve cadde sistemine sahiptir²⁶¹ (Levha-XLV, Çizim 1, 2).

²⁵⁶ Bingöl, 1988, 63–76; Akurgal, 2000, 348.

²⁵⁷ Bingöl, 1988, 63–76; <http://sozluk.sourtimes.org/show.asp?t=magnesia>.

²⁵⁸ Humann, 1904, 37.

²⁵⁹ Akarca, 1987, 45.

²⁶⁰ Bean, 1966, 544; Tanaç, 2000, 99

²⁶¹ Bingöl, 1989, 43–52; <http://magnesia.org/tr/tr20.htm>.

3.3.5. Klazomenai

Klazomenai, Urla'da "Karantina Adası" diye geçen ve şu an üzerinde Kemik Hastanesi olan bir adanın üzerinde kurulan şehrin adıdır. Aslında ada, Büyük İskender zamanında bir yol doldurularak yarım ada haline getirilmiştir. Bugün Büyük İskender'in yaptığı yol denizin birkaç metre altında kalmıştır. Daha sonra bu yol bozulmadan yanına asfalt bir yol yapılmıştır²⁶².

Adı oniki İon kenti arasında anılan Klazomenai, Urla-Çeşme Yarımadası'nın kuzey kıyısında, İzmir Körfezi'nin ortalarında yer almaktadır (Levha-XLVI, Çizim 2). Herodot²⁶³ İonia'yı "*Panionia'da toplanan İon'lar, kentlerini bizim yeryüzünde bildiğimiz en güzel gökyüzü ve en güzel iklimde kurmuşlardır. Ne daha kuzeydeki bölgeler, ne de daha güneyde kalanlar İonia ile bir tutulabilir, hatta ne doğusu, ne de batısı; kimisi soğuk ve ıslak, kimisi sıcak ve kurak olur. Dile gelince, hepsi aynı ağzı kullanmazlar; dört değişik konuşmaları vardır. Güneyden başlayarak ilk kentleri Miletos'tur; hemen sonra Myus ve Priene gelir; Karia'da kurulmuş bu kentler, aynı bölge dilini konuşurlar. Lydia'da Ephesos, Kolophon, Lebedos, Teos, Klazomenai, Phokaia vardır. Bunların dili daha önce saydığımız kentlerin diline hiç uymaz, hepsi de ortak bir bölge dili konuşurlar. Bunlardan başka üç İon kenti daha vardır ki, ikisi Samos ve Khios adalarındadır, üçüncüsü Erythrai anakaradadır. Bunlardan Khios ve Erythrai aynı bölge dilini konuşurlar, Samosluların ise kendilerine özgü ayrı bir dilleri vardır. Böylece birbirinden ayrı dört bölge çıkmış olur ortaya.*" diyerek tanımlamaktadır.

Özetle; İonia (Levha LIX, Harita 1) bölgesinde kurulmuş Ephesos, Kolophon, Lebedos, Teos, Phokaia ve Klazomenai kentlerinde, diğer İonlardan farklı, ortak bir dil konuşulduğunu, böylece de bu kentlerin dil açısından bir bölge oluşturduklarını bildirmektedir. Herodotos'un dile dayanarak belirlediği bu bölgesel özellik, maddi kültür ürünlerinde de yer yer kendisini belli etmektedir.

İonia ayaklanması sonrasında anakaradaki kenti terk eden Klazomenaililerin adadaki yerleşmelerinin M.Ö. 4. yüzyıl boyunca da sürdüğü antik kaynaklardan bilinmektedir. Aristoteles²⁶⁴'in "adadakilerle Khytron'da

²⁶² Işık, 1987, 25;Tuna, 1996, 478; Bakır- Ersoy 1, 1999, 67–76.

²⁶³ Herodotos, 1. kitap, 142. bölüm.

²⁶⁴ Aristoteles, Pol. V. 2.12.

oturanların anlaşamadığı Klazomenai’de”;

Ephoros’un XIX. kitabından aktarma yapan Stephanos Byzantios’un, “Klazomenai’den ayrılanlar anakarada Khyton adı verilen yeri iskan ettiler” şeklindeki ifadeleri ve Kral Barışı’nda Pers Kralı’nın “adalardan Klazomenai’nin” kendisine bırakılmasını istemesi, adada yaşamın sürdüğünü göstermektedir. Karantina Adası’nda yapılan küçük sondajda yaklaşık M.Ö. 375–350 arasına tarihlenebilecek malzeme içeren ve belirgin bir mimari ile ilişkilendirilemeyen bir tabaka açığa çıkarılmıştır²⁶⁵. Açığa çıkarılan M.Ö. 4. yüzyıl kentinin ızgara planlı düzenli bir kent olduğu görülmüştür (Levha-XLVI, Çizim 1).

Klazomenai’de açığa çıkarılan kent, ilk uygulamayı Miletoslu Hippodamos’un yaptığı kabul edilen ızgara planın, Anadolu’da arkeolojik olarak incelenebilen en eski örneklerinden biridir. Kentin bir siyasi ünite haline gelmesi sonrasında, demokratik yönetimin bir ilkesi olan vatandaşların eşitliğinin konut alanları bazında da uygulanması bu tip planları doğurmuştur. Klazomenaili oligarkhlar, bu demokratik anlayışı kentlerine yansıtmıştır. Birbirini dik açılarla kesen cadde ve sokaklarla sınırları belirlenmiş yapı adalarında, eşit büyüklük ve sayıda konut parselleri ayrılması hedeflenmiş, kentin kurulmasından önce bu mantığa uygun bir kent planı hazırlanarak büyük bir ustalıkla araziye aktarılmıştır.

Klazomenai’de henüz açığa çıkarılmamış olan kamu yapılarının da yapı adalarının düzenini bozmadığı, önemleri oranında yapı adalarında belli miktarda parseli ya da tamamını kapladığı, Hippodamos tarzında kent planının uygulandığı başka kentlerden bilinmektedir²⁶⁶ (Levha-XLVII, Resim 1) .

Kentte kısıtlı alanlarda yürütülen ve halen süren kazılarda doğu-batı doğrultusunda bir ve kuzey-güney doğrultusunda iki sokak açığa çıkarılmıştır. Tüm sokaklar 3,85 m. ile eşit genişliktedir. Bu sokaklardan hiç biri, benzer plana sahip diğer kentlerde karşılaşılan, standart sokaklara göre daha geniş olarak tasarlanan ana cadde niteliği göstermemektedir. Sokakların sınırladığı yapı adaları 27,6 m. genişlikte ve şimdiki bilgilerle en az 75,45 m. uzunluktadır. Henüz doğu-batı doğrultusunda ikinci bir sokak açığa çıkarılmadığı için yapı adalarının daha uzun olup olmadığı kesin olarak söylenememektedir. Yapı adalarında doğu-batı yönünde iki ve kuzey-güney yönünde en az üç ev vardır. Dolayısıyla her yapı

²⁶⁵ Bakır- Ersoy 1,1999, 67–76; Bakır, 2002, 205–218.

²⁶⁶ Sempozyum, 1996, 478; Bakır- Ersoy 2,1999, 27–38; Bakır, 2002, 205–218.

adası en az altı evden oluşmaktadır. Kentte her ev için ayrılan alan 13,5 x 25,10 m.dir. Bu ölçüleriyle döneminin bilinen en büyük evleri arasında yer almaktadırlar. Batıda ortaya çıkarılan ve kent planıyla uyumlu sokak kaldırımı ile doğudaki iki parselin ortak duvarı, kentte en az 18 yapı adasının varlığına işaret etmektedir. Kentteki gerçek yapı adası sayısının çok daha fazla olması düşünülmektedir²⁶⁷.

3.3.6. Knidos

Antik çağda Kap Krio olarak bilinen Deveboynu Burnu'nda yer alan Knidos, muhteşem konumuyla bölgenin en güzel antik kentlerinden biridir. Datça'ya 40 km. mesafedeki Knidos, yarımadaının en uç noktasıdır ve bir taraf Ege Denizi, bir taraf da Akdeniz'dir²⁶⁸. Antik çağın en ünlü ve zengin kentlerinden biri olan Knidos, sadece Akdeniz'deki gemilerin rotası üzerinde stratejik bir konuma sahip olmakla kalmayıp, aynı zamanda bilim, mimarlık ve sanatta ileri, kozmopolit bir kenttir. Knidos'ta, ünlü matematikçi, astronom, fizikçi, mimar ve yasa koyucu Eudoksos, Doktor Euryphon, ünlü ressam Polygnotos ve dünyanın yedi harikasından biri sayılan İskenderiye Feneri'nin mimarı Sostratos yaşamıştır²⁶⁹.

Önemli bir liman kenti olan Knidos, mal alıp satmak ya da açık denizdeki kötü hava koşullarından korunmak isteyen gemilerin uğrak yeri olma özelliğine sahipse de (Levha-XLVII, Resim 2) kentin efsaneleşmesinin asıl nedeni, bugün dünyada birçok kopyası olmasına rağmen orijinali bulunamamış, çıplak Knidos Afroditi heykelidir. Heykeltıraş Praksiteles'in M.Ö. 4. yüzyılda yaptığı bu eserin ünü, dünyada çıplak olarak tasarlanmış, ilk kült Afrodit heykeli olmasından kaynaklanmaktadır²⁷⁰.

Knidos M.Ö. 4. yüzyıl ortalarında, Deveboynu Yarımadası'nın güneyinde, Datça Körfezi'ndeki eski yerinden yarımadaının burnuna kaldırılmıştır. Şehir hem kara üzerine, hem de önündeki dik yamaçlı küçük ada üzerine, ızgara planlı olarak yeniden kurulmuştur. Ada bugün kara ile birleşmiştir. Arazinin eğimli oluşu

²⁶⁷ Bakır- Ersoy 1, 1999, 67-76; Bakır, 2001, 41-54; Bakır, 2002, 205-218.

²⁶⁸ Tuna, 1996, 483; Akurgal, 2000, 409.

²⁶⁹ Akurgal, 2000, 409.

²⁷⁰ Tuna, 1996, 483; <http://www.datca.cc/html/knidos1.html>.

şehrin setler halinde inşasını gerektirmiştir. Yamaçta uygulanan ızgara planlı başka şehirlerde olduğu gibi, eğime paralel sokaklar düz, eğime dik geçirilen sokaklar yokuş ya da merdivenli ve ana caddenin genişliği 10 m. olarak tasarlanmıştır²⁷¹ (Levha-XLVIII, Çizim 1).

Arazi, kentsel mekanların fonksiyonlarına göre bölgelere ayrılmıştır. Bu anlamda üç bölge yaratılmıştır. Bu bölünme; kamu yapılarını içine alan bölge, konut yapılarını içine alan bölge ve son olarak da liman bölgesi şeklindedir. Bu üç ayrı bölge birbirini dik kesen sokaklarla bağlanmıştır²⁷². Bu özellik yamaca uygulanan ızgara planlı kentlerde kaçınılmaz bir olgudur. Ana cadde dışındaki sokak genişlikleri birbirinin aynı, ana cadde ile batıdaki limanın arkasındaki kuzey güney yönünde geçen birinci cadde ile kesişen ikinci cadde diğer sokaklardan daha geniş tasarlanmıştır²⁷³ (Levha-XLVIII, Çizim 2).

3.3.7. Labranda

Adını, Zeus'un sembolü, amazonların savaş aracı olan çift yönlü balta “Labrys”den alan Labranda antik kenti, Milas'ın 14 km. kuzeyinde Kocayayla adıyla bilinen yaylada kuruludur ve deniz seviyesinden 700 m. yükseklikte çam ve çınar ağaçları arasında eşsiz bir manzarası bulunmaktadır.²⁷⁴ Labranda antik kentinin antik çağda döşemeli 8 m. genişliği olan bir kutsal yol ile Mylasa ile bağlantısı bulunmaktadır. Kent, 1948–1953 yılları arasında İsveçli arkeologlar tarafından kazılmış ve önemli sonuçlar elde edilmiştir²⁷⁵. M.Ö. 4. yüzyılda Labranda tapınağı araziyi fazla zorlamadan, ızgara plan üzerine yerleştirilmiştir. Burada yerine göre setlemelerle düzenli bir plan elde edilmeye çalışılmış ve bazı yerlerde de araziye uyulmuştur²⁷⁶ (Levha-XLIX, Resim.1, Çizim 1).

²⁷¹ Akarca, 1987, 45; Özgan, 2000, 95–112.

²⁷² Özgan, 1999, 115–132; Özgan, 2000, 95–112; Tanaç, 2000, 65; Özgan, 2002, 359–372.

²⁷³ Akarca, 1987, 45; Tuna, 1996, 483- 487; Özgan, 2000, 95–112.

²⁷⁴ <http://www.sihirlitur.com/gezi/labranda/yorum.html>.

²⁷⁵ Akurgal, 2000, 402.

²⁷⁶ Tanaç, 2000, 54.

3.4. Hellenistik Dönem

3.4.1. Ephesos

İonlular tarafından M.Ö. 11. yüzyılda kurulan ve kısa sürede ticaret, kültür ve güç merkezi haline gelen Ephesos kenti (Levha- L, Harita 1) yeterince gelişimci fikirlerin yuvası olması nedeniyle, bazı tarihçilere göre, Batı Medeniyetinin beşiği olmuştur. M.Ö. 6. yüzyılda, Anadolu'daki Pers istilası yüzünden, gücün merkezi Atina'ya kaymış, ancak Ephesos yine de büyümeyi sürdürmüştür. M.Ö. 4. yüzyılda Büyük İskender de dahil olmak üzere, çeşitli imparatorlukların hükümdarları, şehri fethederek, zenginliğine zenginlik katmışlardır²⁷⁷. İskender haleflerinden Lysimakhos Batı Anadolu'ya hakim olduğu dönemlerde Ephesos'u oviden Bülbül Dağı eteklerine kaldırmıştır. Bunun nedenleri; Küçük Menderes Nehri'nin birikintilerinin limanı doldurması, bu oluşumun da kentin çevresinde bataklıklar yaratması ve diğer taraftan ovanın ve arkasındaki Selçuk Tepesi'nin savunma bakımından güçlü olmamasıdır²⁷⁸. Kent bu tarihlerde Bülbül Dağı'nın etekleri ile Panayır Dağı'nın güney ve batı yanına setlemelerle ve ızgara planlı olarak yerleştirilmiştir (Levha- L, Çizim 1). Kamu yapıları Bülbül ve Panayır Dağları'nın eteklerindeki düzlüklere konumlandırılmış, konut dokusu da bunu saracak şekilde yerleştirilmiştir. Izgara planlı kentlerin hemen hemen hepsinde görülen agoranın konut ve diğer kısımlarla bağlantısı kolaylıkla sağlanmıştır. Normal sokak dokusu dışında kentte birbirini dik kesen iki ana cadde bulunmaktadır. Kentin ızgara sistemi kentin dışındaki Artemis Tapınağı'nın doğrultularını tutmaktadır. Bunun dinsel amaçlı olup olmadığı bilinmemektedir²⁷⁹ (Levha- LXIV, Çizim 1).

3.4.2. Antakya

Seleukos krallığının başkentlerinden biri olan Antiokheia (Antakya) bir iç ovanın güneyinde, Orontes (Asi) nehri kıyısı ile çift tepeli bir dağın eteğinde kurulmuştur. "Silpiois" adını taşıyan güneydeki tepe şehrin akropolisidir²⁸⁰. Şehir planı bugünkü sokakların incelenmesi ile anlaşılmıştır. Yapı adaları ortalama

²⁷⁷ Koester, 1996, 5.

²⁷⁸ Akarca, 1987, 49.

²⁷⁹ Schindler, 1906, 15; Tanaç, 2000, 91.

²⁸⁰ Akarca, 1987, 56; Benevolo, 1992, 128; Aktüre, 1996, 37.

112×58 m. olarak ölçülmüştür. Bu Seleukos şehirleri için tipik ölçü olan 2:1 oranıdır²⁸¹. Antakya'da ilk Seleukos yerleşmesi, bugünkü kentin kuzey kısmında, Asi Nehri boyunca, Seleucia Pieria'dan gelen yol ile kolay bağlantı kurabilecek bir alanda yer almaktadır.

Kuruluşunda uygulanan kent planı ile Antakya, Hellenistik çağ kentlerinin tipik bir örneğidir. Hellenistik Çağ'da kurulan birçok kentte uygulanmış olan bu plan, belirli bir disiplin içinde birbirine dik ve paralel cadde ve sokakların meydana getirdiği yapı adalarından oluşan ızgara plandır (Levha-LI, Çizim.1)²⁸².

Antakya'nın kuruluş çalışmalarında Seleukos I. Nicator tarafından yapıların tasarlanması ile görevlendirilen üç kişi, Attaeus, Perittas ve Anaxicratis aynı zamanda kuruluş ile ilgili kayıtlar da tutmuşlardır. Surların yapılması görevi mimar Xenarius'a verildiği ve kent planının uygulanmasında kulelerin yerlerinin belirlenmesi için fillerden yararlandığı ve sokak istikametlerinin işaretlenmesinde buğday kullanıldığı, Akarca'dan²⁸³ öğrendiğimiz kadarıyla Libanius'un verdiği bilgiler arasındadır. Agora, bugünkü çarşılar bölgesinde kurulmuştu ve boyutu Duro-Europos'da olduğu gibi yaklaşık 160x147 m. idi. Belli başlı kamu yapıları agora etrafında toplanmıştı. M.Ö. 3. yüzyılda kentteki nüfus sayısı 17.000 ile 25.000 arasındadır. M.Ö. 280'lerden itibaren kent Seleukos krallığının merkezi konumuna gelmiş ve kente yeni kamu yapıları, agora, kütüphane ve tapınaklar inşa edilmiştir²⁸⁴. M.Ö 148 lerde kent geçirdiği deprem sonrası hasara uğramış ve büyük ölçekli bir onarım görmüştür. Daha sonra kent Roma döneminde altın çağını yaşamış hatta kentin nüfusu 300.000 ile 600.000 arasına kadar yükselmiş ve bu dönemde tiyatro, aqueduct, hamam gibi kamusal yapılar inşa edilmiştir²⁸⁵.

Hellenistik Çağ'da kralın oturduğu yerin (saray), kendine özgü bir planı yoktu. Biraz büyük bir ev (konak denebilir) bu görevi yapardı. O nedenle kuruluş çağında Antakya'da bir saraydan bahsetmemek gerekir²⁸⁶.

²⁸¹ Downey, 1963, 33–34; Akarca, 1987, 57; Aktüre, 1996, 37.

²⁸² Aktüre, 1996, 37; <http://www.antakyarehberi.com/hatay tarih/2c.htm>.

²⁸³ Akarca, 1987, 57; Aki, Yüksel, 1996, 3.

²⁸⁴ Downey, 1963, 82; Akarca, 1987, 57; Aktüre, 1996, 38

²⁸⁵ Demir, 1996, 32; Aktüre, 1996, 38.

²⁸⁶ Downey, 1963, 154; <http://www.antakyarehberi.com/hatay tarih/2c.htm>.

Hippokrates²⁸⁷, kentlerin sıhhi olabilmeleri için doğuya, eğer buna imkan yoksa güneye dönük olmaları gerektiğini söyler. Bunun yanında ilkçağ yazarlarının bazılarına göre, rüzgarların sabit bir yönden estiğine ve rüzgar ilahlarının işlerini kolaylaştırmak amacıyla sokakların rüzgar yönlerine uygun şekilde düzenlenmesi gerektiğine inanılmaktadır. Miletos, Ephesos gibi antik kentlerde gördüğümüz bu şekilde yönelme Antakya’da da karşımıza çıkmaktadır

Antakya ilinin en büyük düzlüğü olan Amik Ovası, gerek sahip olduğu zirai potansiyeli ve gerekse ticaret yolları üzerinde bir kavşak konumunda olması nedeniyle Anadolu ve kuzey Mezopotamya tarihinin her devrinde önemini korumuştur. Zengin su kaynakları ile verimli topraklara sahip olan ova, göçebe ve yerleşik kavimler için her zaman cazip bir bölge olmuştur²⁸⁸.

3.4.3. Stratonikeia

Milasa’nın 40 km. kadar doğusunda, üç yanı dağlarla çevrili bir vadi içinde ve M.Ö. 276–238 yılları arasında bir tarihte kurulduğu bir yazıttan anlaşılan Stratonikeia kentinin, Hellenistik çağa ait bir yazıtta geçen “plateia” sözünden ızgara planlı olduğu açığa çıkarılmıştır (Levha-LI, Resim 1). Kent, Roma egemenliği altında da önemini korumuş, Bizans döneminde Aphrodisias’a bağlı önemli bir piskoposluk merkezi olmuştur²⁸⁹. Ancak kent yaşadığı bir deprem sonunda önemini yitirerek terkedilmiştir. Boysal²⁹⁰ 1967 yılında burada kazılara başlamış ve bu çalışması halen de sürmektedir.

Stratonikeia’nın akropolü bugünkü köyün güneyindedir. Akropolü kuşatan surların pek azı günümüze gelebilmiştir. Bouleterion’un batısındaki agora son kazılarda ortaya çıkmıştır. Agoradan günümüze yalnızca mermer duvarları korunarak gelebilmiştir. Agora duvarlarının kalıntıları köyün sokaklarından birinde boylu boyunca uzanmaktadır. Bu duvarın kuzeyinde Yusuf Boysal’ın 1980’deki kazısında çıkardığı yuvarlak yapı da agora’ya bağlı bir yapıdır²⁹¹.

Izgara planı doğrultusuna uyarak yamaca yerleştirilmiş olan ve Hellenistik Döneme ait olan, oturma kademelerinden 10.000 kişilik olduğu anlaşılan tiyatro

²⁸⁷ Hippokrates, Epidemia VI, 5; Downey, 1963, 154.

²⁸⁸ Aktüre, 1996, 39.

²⁸⁹ Tırpan, 1983, 209; Varinlioğlu, 1990, 219.

²⁹⁰ Boysal, 1982, 195.

²⁹¹ Tırpan, 1983, 209; Akarca, 1987, 57–58.

oldukça iyi korunmuştur. Üstündeki bir setlemede yivli büyük sütunları ile bir tapınak yıkıntısı yer almaktadır²⁹². Cavea, orijinal konumunu korumuş olup Mimar Vitruvius'un koyduğu kurala uygun olarak kuzeye bakmaktadır. Scene Roma devrinde yeniden yapılmıştır. Kentin önemli yapılarından biri de kuzey-batıdaki gymnasion'dur. Kazılarda²⁹³ ortaya çıkarılan 105 x 180 m. ölçüsündeki kuzey duvarı boyunca yapılan çalışmalarda gymnasium'un dikdörtgen plânlı ve oldukça büyük ölçülerde bir yapı olduğu anlaşılmıştır. Hellenistik Çağda Miletos'da yapılan gymnasium ile arasında oldukça büyük bir benzerlik vardır. Kuzey duvarının ortasında yarım daire plânlı bir eksedra ve bunun iki yanında da yine dikdörtgen plânlı ikişer büyük oda bulunmaktadır. İtinâlı bir işçiliği olan bu odaların mermer duvarlarının büyük bir bölümü ayakta. Zamanımıza gelen yapıları doğu-batı ve kuzey-güney doğrultusunda oluşları ile ızgara planına tam oturmaktadır. Yamaçlardaki setlemelerde ızgara planın doğu-batı doğrultusuna uymaktadır²⁹⁴.

3.4.4. Kremna

Kremna kentinin antik adı Yunanca da 'uçurum' anlamına gelmektedir. Bu ad kentin topografik yapısına uygundur. Kentin tarihi hakkında Strabon²⁹⁵ şöyle demektedir: *'Amyntas vaktiyle zapt edilemez denilen bazı yerleri, bu arada Kremna'yı da almıştır. Hatta Kremna ve Sagalassos arasında bulunan Sandalion'u zapt etmek için çaba dahi harcamadı.'*

Kremna, Pisidia'da yukarı Aksu Vadisi'nde, 1200 m. yükseklikte, üç tarafı sarp bir tepe üzerinde kurulmuştur. Şekil bakımından girintili ve çıkıntılı üç köşelidir ve uçan bir kartalın baş tarafına benzetilmiştir. Şehir gerek topografya gerek plan bakımından iki parçaya ayrılarak tasarlanmıştır²⁹⁶. Daha yüksek olan doğu kesimi tam ızgara şeklinde planlanmıştır (Levha-LII, Çizim 1, 2). Arazinin engebeli olması yapı adalarının farklı boyutlarda olmasına sebep olmuştur. Bu kesimde bulunan küçük tepecikler arasındaki düzlükte U şeklinde, üç stoadan meydana gelen agora yer almaktadır. Güney kapısından şehre inen yol ilk adanın

²⁹² Akarca, 1987, 57-58; Varinlioğlu, 1988, 79-128.

²⁹³ Tırpan, 1983, 209; Varinlioğlu, 1990, 219.

²⁹⁴ Akarca, 1987, 57-58; Varinlioğlu, 1988, 79-128.

²⁹⁵ Strabon, 1987, 56.

²⁹⁶ Akarca, 1987, 78; Mitchell, 1995, 1-8.

köşesinde bir dönemeç yaptıktan sonra, kuzeydoğuya doğru diagonal olarak, tiyatronun önünden agoraya ulaşmaktadır²⁹⁷. Aynı türden diagonal yol Ephesos ve Olinthos (Levha-LIII, Çizim 1, 2). kentlerinde de bulunmaktadır. Şehrin eğimli batı yarısı, sokaklar arazinin eğimine göre çizilmiş olduğundan, dik açılı değildi. Şehrin tarihçesi, surların tekniği ve çizilişi, agoranın biçimi şehir planının Hellenistik Çağ'da yapıldığını göstermektedir²⁹⁸.

3.4.5. Sagalassos

Aksu'nun kaynaklarına yakın, Ağlasun Dağları'na dik yamaçlı bir dere içine kurulmuş olan Sagalassos kenti, Pisidia bölgesinin en önemli yerleşimlerinden biridir. Kesin bir delil olmamasına karşın, kentin erken tarihinin M.Ö. 2. bin yıllara kadar gittiği ve Deniz Kavimleri Göçü'nde adı geçen 'Sekeleşler' in 'Sagalassoslular' olabileceği ileri sürülmüştür²⁹⁹. Anadolu'da Pers egemenliği devam ederken Büyük İskender'in M.Ö. 334 yılında Hellespontos'u (=Çanakkale Boğazı) ele geçirerek Anadolu'ya gelip; Perslerle savaşarak Batı Anadolu'yu geçerek Termessos ve Sagalassos'u kuşatması ve almasından ilk olarak Arrianos³⁰⁰ bahsetmiştir. Günümüzde kazı çalışmaları M. Waelkens tarafından devam eden kent, kuzeyden güneye doğru alçalan dere içinde, setler üzerinde kurulmuştur³⁰¹ ve hemen hemen ızgara tarzı bir plana sahiptir (Levha-LIV, Çizim 1, 2).

Kentin kuzey-güney eksenini üzerinde yer alan ve anıtlar üzerindeki bezemelerden Hellenistik Döneme tarihlenen aşağı agoranın güneybatı girişi Tiberius Kapısı olarak adlandırılmaktadır³⁰².

M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen ve 36×70 m. ölçülerinde olan yukarı agorayı yukarıdan ve batıdan gören bir teras üzerine M.Ö. 2. yüzyılın sonlarında veya 1. yüzyılın başlarında inşa edilmiş, Sagalassos Bouleuterionu kalıntıları ortaya çıkmıştır³⁰³. Bouleuterion hem içyapısıyla hemde planıyla büyük ölçüde Priene Bouleuterionuna benzemektedir. Kentteki en yüksek ve en iyi korunmuş yapı

²⁹⁷ Akarca, 1987, 78; Mitchell, 1995, 34.

²⁹⁸ Akarca, 1987, 79; İnan, 1970, 28.

²⁹⁹ Özsait, 1980, 95.

³⁰⁰ Arrianos, I, 11; Mansel, , 1999, 437.

³⁰¹ Akarca, 1987, 80; Özsait, 1980, 95; Waelkens, 1997, 208.

³⁰² Waelkens, 1997, 208.

³⁰³ Waelkens, 1997, 209.

tiyatrodur. Yaklaşık 1574 m. yükseklikte yer alan tiyatroda oturma sıralarının bulunduğu doğal tepeden tam anlamıyla yararlanılmamıştır. Bütün yapı güney-doğu yönünde yerleştirilmiştir. Koridorlardan oluşan altyapı oturma yerlerini desteklemiştir. Sahne sadece bir kat yüksekliktedir. Böylece manzara içerden görülebilmektedir. Sahne binasının mimari öğeleri M.S. 180- 200 arasında tarihlenir³⁰⁴.

Setler ve üzerindeki yapılar mümkün olduğu kadar, kuzey-güney istikametinde yerleştirilmiştir. Şehrin ana planı belki M.Ö.4. yüzyılda belki de şehirleşmenin hızlandığı Hellenistik çağda yapılmıştır. Fakat şehir Roma Dönemi'nde büyük bir inşaat geçirmiştir³⁰⁵ (Levha-LV, Resim 1).

3.4.6. Perge

Strabon³⁰⁶, a göre, kent Troia Savaşı'ndan sonra Mopsos ve Kalkhas isimli kahramanların liderliğinde Argos'tan gelen koloniciler tarafından keşfedilmiştir. Dilbilimsel araştırmalar Achaean'ların Pamphylia'ya M.Ö. 2. bin yılın sonlarına doğru girdiğini doğrular. Bu çalışmalara ek olarak, 1953'te Perge şehrinin Hellenistik giriş kapısının avlusunda yapılan kazılarda bulunan M.S. 120 – 121 yıllarına ait yazıtlar da, bu kolonileşmeye tanıklık eder; heykellerin altlarındaki yazılarda şehrin kurucularından Mopsos, Kalkhas, Riksos, Labos, Machaon, Leonteus ve Minyasas adlı yedi kahramandan söz edilir³⁰⁷. Dördüncü yüzyılın ortalarına kadar Perge ile ilgili daha fazla yazılı kayıt yoktur. Bununla birlikte, Büyük İskender'in gelişine kadar Perge'nin Perslerin yönetiminde bulunuyordu. M.Ö. 333'te Perge, İskender'e teslim olmuştur. İskender'in ölümünden sonra, Perge kısa bir süre Antigonos'un nüfuz alanına ve daha sonra Seleukosların egemenliği altına girmiştir³⁰⁸. Seleukoslar ve Pergamon kralı arasındaki sınır anlaşmazlığı, Apamea Antlaşması'ndan sonra da devam edince, Roma Konsülü Manlius Vulso M.S. 188 yılında arabulucu olarak Roma'ya gönderilmiştir. Manlius Vulso, III Antiochos'un Perge'de bir garnizona

³⁰⁴ Waelkens, 1997, 215; Vandeput, 1997, 215;
http://burdur.cavusogullari.net/burdur_antik/sagalassos/SAGALASSOS.htm

³⁰⁵ Akarca, 1987, 80.

³⁰⁶ Strabon, 1987, 50.

³⁰⁷ Akurgal, 2000, 466.

³⁰⁸ Abbasoğlu, 2001, 172–188.

sahip olduğunu öğrenince, Pergamon Kralı'nın ısrarı ile şehri kuşatmıştır³⁰⁹. Bu noktada, garnizon komutanı, konsolosu Antiouchos'un izni olmadan şehri teslim edemeyeceği konusunda bilgilendirmiş ve bunun için otuz güne ihtiyacı olduğunu söylemiştir. Bu sürenin sonunda da Perge Pergamon'un eline geçmiştir. Yaklaşık olarak M.Ö. 133'te Pergamon Krallığı Roma'ya devredildiğinde Perge, tam bağımsız olmuştur.

Pamphylia'nın önde gelen şehirlerinden biri olan ve Kestros (Aksu) Nehri'nin 4 kilometre batısında iki tepe arasındaki geniş bir ovanın üzerinde kurulmuş olan³¹⁰ Perge'nin şehir planı bütünü ile açığa çıkarılmamıştır (Levha-LV, Çizim 1). Ana caddenin iki yanında tam bir ızgara planı uygulanmış gibi görünmektedir. Ana caddelerin kırılarak geçirilmesi ızgara planına tam bir hareket kazandırmıştır³¹¹. Hellenistik giriş kapısının doğusunda agora, agorayı çevreleyen bir stoa ve dükkanlar bulunmaktadır. Kuzeyden güneye kent merkezi boyunca bir ana cadde doğudan güneye inen diğer ana cadde ile kesişen iki ana cadde bulunmaktadır³¹². Bazı topografya ve plan özellikleri ova kısmının Hellenistik Çağ'da araziye ve eski yollara uyularak ızgara tarzında tasarlandığını göstermektedir.

3.4.7. İznik (Nikaia)

Strabon'un³¹³ verdiği bilgiye göre Nikaia, Askanios Gölü kıyısında, Antigoneia adı ile ilk önce İskenderin kumandanlarından Antigonos tarafından M.Ö. 316 yılında kurulmuştur. Daha sonra Lysimakhos, Krateros'un kızı olan kendi karısı için adını Nikaia olarak değiştirmiştir. M.Ö. 293'te Bithynia Krallığı'na bağlanan kent, önemli mimari yapılarla süslenmiştir. Bir süre Bithynia Krallığı'nın başkenti olan Nikaia daha sonra Roma'nın önemli bir yerleşimi olarak varlığını sürdürmüştür³¹⁴.

³⁰⁹ Akurgal, 2000, 466- 467.

³¹⁰ Abbasoğlu, 2001, 172-188.

³¹¹ Akarca, 1987, 82.

³¹² Akurgal, 2000, 466.

³¹³ Strabon, XII,566.

³¹⁴ Eyice, 1988, 5.

Ovada kurulmuş birçok şehir gibi, planı dikdörtgen ve çevre ölçüsü 16 stadiondur (1 stadion yaklaşık 185m.).³¹⁵ Izgara planı bugünde korunmaktadır (Levha-LVI, Resim 2). İznik'in çevresini beş kenarlı çokgen şekilde kuşatan surlar 4970 m. uzunluğundadır. İznik'in iki ana caddesinin kesiştiği noktadan bakıldığında, dört ana kapısı bulunan kent ızgara tasarlıdır ve bu planını günümüze kadar korumuştur (Levha- LVII, Resim 1). Hellenistik dönemde inşa edilmeye başlanan surlar, Roma ve Bizans dönemlerindeki yeni ilavelerle günümüzdeki şeklini almıştır. Kentin dört ana kapısından günümüze Lefke Kapı ile İstanbul Kapı sağlam ulaşabilmiştir. Kentin tiyatrosu göl kıyısı ile Yenişehir Kapı arasında geniş bir alana inşa edilmiştir. Tiyatro, İmparator Traianus döneminde Bithynia prokonsülü (valisi) Plinius'un çabalarıyla 111–112 yıllarında yapılmıştır³¹⁶ (Levha-LVI, Resim 1).

3.5. Kentsel Mekanlar

İnsan eliyle yaratılmış olan bir yerleşmede barınma- yaşama işlevinin öncelik taşınması ve kent planlanırken konutun yerinin öneminin büyük olması beklenir. Fakat kenti oluşturan barınma ve yaşamanın dışında günlük yaşam için gerekli olan ve günlük yaşamın geçtiği mekanlar kentin planlanmasında önemli unsurlardır³¹⁷. Örneğin Ur, Babil, Asur ve Ugarit gibi Eski Mezopotamya ve Ön Asya kentlerinde konut bölgeleri bulunmasına karşın tapınaklar, az olsa da saraylar alan olarak büyük yer tutmakta ve kent planında hatta yapılarda kullanılan malzemelerde de belirgin rol oynamaktadırlar. Mısırdaki tanrı için yapılan tapınaklar taş malzemeden yapılırken konutlar kerpiçten yapılmaktaydı.

Kent planlamasının sürekli değişim gösterdiği Arkaik, Klasik, Hellenistik ve Roma Dönemlerinde gelişen kent planlamalarına paralel olarak kentsel mekanlar da değişim göstermiştir. Kentsel mekanlardaki bu değişiklikler toplumun organizasyonu ve örgütlenmesinin kente yansıdığı mekanlar olan kamu yapılarının organizasyonunda daha çok gözlemlenmiştir³¹⁸.

³¹⁵ Akarca, 1987, 52.

³¹⁶ Yalman, 1984, 459–467.

³¹⁷ Kolb, 1996, 146.

³¹⁸ Wycherley, 1993, 47.

Kentin bütünü gibi oldukça basit bir şekilde ortaya çıkan ve tüm sosyal etkinliklerin geçtiği agora yapılanması için kentte gereken tek şey oldukça düz ve açık bir alandır. Agoranın geniş anlamda tüm kent yaşantısına ve konut alanlarına kolayca ulaşabilmesi için kentin uygun bir odak noktasında yani az çok merkezinde olmasına planlama sırasında dikkat edilmiştir³¹⁹. İlk dönemlerde akropolün önemli olduğu kentlerde bir süre sonra akropol kentin bir eki olmaya başlamış ve yerini agoraya bırakmıştır. Agora kentin tüm yapısını oluşturan öğeleri bir arada tutan bir merkez niteliğine bürünmüştür. Agoranın biçimine bakıldığında ilk başlarda şenliklerin, dinsel törenlerin, konferansların yapıldığı hatta pazarların kurulduğu, tüm sosyal ihtiyaçlara yeten açık bir alandır. Bunlar için agorada ihtiyaç duyulan tek şey bir kürsü ve hafif eğimli kat kat basamaklardır. Agoranın pazara dönüşmesi sadece bir sahne değişikliğinden ibarettir³²⁰. Mimarlık açısından agoranın gelişimi daha çok ve daha iyi yapıların yapılması ile olmuştur. Bu gelişim meclis, prytaneion, magistratlarla kurullar için ayrı çalışma yerleri ve arşivlerin agorada ya da agora yakınında yer almasıyla kendini göstermiştir. Tabi agoranın simgesi haline gelmiş olan stoalar (Levha-LIX, Resim 1) agora gelişimi için oldukça önemlidir³²¹. Sıcağa karşı koruyucu bir gölgelik, rüzgar ve fırtınaya karşı hazır bir sığınak olan stoa, yani sütunlu gezinti yeri, ister genişletilmiş olsun ister olmasın her amaca elverişli yapılardır. Stoa yapısı, bazı kentlerde agorayı üç taraftan saracak şekilde tasarlanmıştır. Bu 'U' formulu stoa daha çok İonya bölgesinde görüldüğü için 'İonya agorası' denilmiştir³²². Bu agoranın en belirgin özelliği stoalarla çevrili, dışa kapalı, ızgara plana uygun formda olmasıdır. Magnesia, Miletos³²³ ve Priene (Levha-LX, Çizim 1-2; Levha-LXI, Çizim 1) agoraları İonya agorasına en uygun tipte agoralardır³²⁴. Ticaretin gelişmesiyle birlikte şarap, yağ, çanak çömlek ve başka ürünlerin alım ve satımı ile tüccarlar ortaya çıkmış ve bunlar agora çevresinde dükkanlar açmışlardır. Ayrıca stoalar borsa ve alışveriş yeri olarak rahatlıkla kullanılabilmiştir. İlk başlarda agoraya stoalar ve tapınak hakimdir. Çeşme çoğu

³¹⁹ Wycherley, 1993, 45; Başaran, 1998, 88.

³²⁰ Akurgal, 2000, 290.

³²¹ Wycherley, 1993, 83; Başaran, 1998, 90.

³²² Tanaç, 2000, 60.

³²³ Doxiadis, 2000, 36-37.

³²⁴ Akurgal, 2000, 375.

kez önemli bir unsurdur ve yapıların önünden ve alandan geçip giden sokakların iki yanı boyunca tanrıların ve kahramanların heykelleri bulunmaktadır. Stoaların sıklıkla kullanımı kentsel mekanları zenginleştirmiştir. Daha sonra agora yapılarına genellikle Priene agorasında olduğu gibi stoa duvarına yapışık bazen de Magnesia agorasında olduğu gibi simetri aksından kaçınılarak tapınaklar eklenmiş ve ‘agora tapınakları’ denilmiştir³²⁵.

Kent için agoralar olduğu kadar tapınaklar ve kutsal alanlar da oldukça önemlidir. Her kent tanrılara yada bir tanrıya ait olduğu için kentin her alanı kutsal sayılmaktadır. Akropolde, agorada veya kentin değişik kısımlarında kutsal alanlarla karşılaşmaktadır. Kutsal alanlardan bazıları kentin dışında bir tören yolu ile kente bağlanmış kimi zaman da kentin içine gömülü kalmıştır³²⁶. Tapınaklar, ön yüzleri doğuya bakacak şekilde çoğunlukla doğudan batıya yönlenecek şekilde yapılmıştır. Fakat bu değişmez bir kural değildir. Platon³²⁷ kutsal alanların yönetim yapılarıyla birlikte agora çevresinde olmasından yana iken; Xenophon³²⁸ kutsal alanların herkes tarafından görülebilmesini, ama içlerine kolaylıkla girilmemesi gerektiğini bildirir. Pausanias³²⁹ ise kutsal alanları insanlardan uzak ve el değmemiş bir yerde olmasından dolayı Tanagra halkından övgüyle bahsetmektedir. Tüm bu görüşlere rağmen kutsal alanların bir araya toplanması düşüncesi şehir plancıları tarafından uygulanmamıştır. Agora gibi kutsal alanlar da teker teker eklenen yapılarla genişlemiştir. Kimi zaman kutsal bir alanın içine küçük kutsal alanlar eklenmiştir³³⁰.

Stoa, genel toplumsal amaçlara hizmet eden bir yapı olmasına rağmen bazı durumlarda yetersiz kalmaktaydı. Tüm yurttaşların genel toplantısı için Atina’da görülen özgün bir mimari yapısı olan Pynx yapısı bulunmaktadır. Pynx’te ilke, tiyatro yapısında olduğu gibi caveanın eğime uyup konuşmacı üzerine odaklanmaktır. İlk başlarda kuzeyden doğuya uzanan bir görünüş yapılyorken daha sonra yönü değiştirilmiş ve güneyden doğuya doğru yapılmıştır. Tahta sıralardan oturma yeri ve arkadan iki girişi olan pynx yapısında yapılan toplantılar

³²⁵ Wycherley, 1993, 100.

³²⁶ Tanaç, 2000, 70.

³²⁷ Platon, Yasalar 778C,779D.

³²⁸ Xenophon, Memorabilia iii.8.10.

³²⁹ Pausanias, ix. 22. 2

³³⁰ Wycherley, 1993,80.

daha sonra kapalı bir yapı olan bouleiterion (kent meclisi) da yapılmaya başlanmıştır³³¹ (Levha LXI, Resim 1, Levha LXII, Çizim 1). Birçok kentte ilk kamusal yapı olması bakımından önemli olan bouleiterion yapısı prytaneion yapısı ile kutsal ocak bakımından benzerlik göstermektedir. Prytaneion (Levha LXII, Çizim 2). kentin kutsal ocağını içerirken, bouleiteron sadece ocak tanrıçası Hestia'nın sunağını içermektedir. Bouleiterionun biçimi dört duvar arasına yapılmış ve üzerine çatı çakılmış küçük bir dikdörtgen ya da yarım daire biçimli tiyatrodur. Prytaneion yapısının mimari biçimi konut gibidir. Burada halkın ortak malı olan ocakta, ocak tanrıçası Hestia'nın kültüne bağlı ateşin sürekli yanması sağlanırdı. Prytaneionun mimari biçimi öteki yapılara benzediğinden yazılı bir şeyler yoksa yapının tanımlanması zordur. Ancak agoraya bağlı başka kamusal yapıların arasında muhtemelen anıtsal girişi ile ayırt edilebilen eve benzer bir yapıyla karşılaşıldığında prytaneion olarak değerlendirilebilir. Izgara tasarımlı kentlerde prytaneion için agoranın yanında bir yer seçilmekteydi³³².

İlk başlarda erkek çocuklarla delikanlıların beden eğitimi, spor yarışmaları yaptıkları, oyunlar oynadıkları bir yer de olan agora, zamanla bu işlevi gymnasionlara bırakmıştır³³³. Bazı kentlerde gymnasion kentin dışında tasarlanırken bazılarında kent merkezinde tasarlanmıştır. Izgara tasarımlı kentlerde birkaç yapı adası kaplayan gymnasion Miletos'ta agoranın yanında, Priene'de agoranın güney ucunda tasarlanmıştır³³⁴. Kentin yönüne ve sokak sistemine uymasına özen gösterilen gymnasionda, ağaçlarla açık alanların yanı sıra kutsal alanlar, sunaklar, çevre duvarları, koşu yolları ve spor etkinlikleri için yalın donanımlar, stoalar ve kahramanların ve başarılı sporcuların heykelleri bulunmaktadır. Palaestra, yani güreş alanı çoğu kez gymnasionlarla beraber düşünülmüştür. Stadion ise yöreden yöreye değişen bir yapıya sahip olmakla birlikte 183 m. lik bir uzunluk birimi, bu uzunlukta yapılan koşu ve bu koşunun yapıldığı yer anlamına gelmektedir. Kent planında stadionun yeri doğal çizgilere bağlıdır diyebiliriz. Kent planında belli bir yeri ve öteki yapılarla bir ilişkisi olmayan stadionun yönü için doğu-batı seçilse de değişebilirdi. Izgara tasarımlı

³³¹ Wycherley, 1993, 113.

³³² Başaran, 1998, 91; Tanaç, 2000, 120.

³³³ Wycherley, 1993, 131; Başaran, 1998, 102.

³³⁴ Lawrence, 1996, 354–355; Akurgal, 2000, 376; Doxiadis, 2000, 42.

kentlerde de stadion kent planına uydurulmamış, plan tamamlandıktan sonra kentin dışına yerleştirilmiştir³³⁵.

Tiyatronun kentteki yeri, doğrudan doğruya biçimine bağlıdır. Tiyatro kentte yaşayan herkesi içine alacak kadar geniş ve Dionysos tapınımla birleştirildiğinde tanrının kutsal alanıyla birlikte tasarlanmalıydı. Bir tiyatro için temel gereksinimler, orkestra için düz bir yerle cavea için orkestradan başlayarak yükselen bir yamaçtır. Bunun için çok dik bir kayalık olamayan tepe eteği uygundur. Tepede yapılması gerektiğinde tiyatro tepenin en üstüne, teraslamayla düz bir orkestra yeri sağlanmalıdır. Izgara tasarlı kentlerde tiyatro bu plana uymamaktadır. Bu nedenle çoğu zaman tek başına düşünülerek tasarlanmıştır. Caveanın ön yüzünün güneye bakmasına ve akropolün belirgin yamacı üzerine yapılmasına dikkat edilmiştir³³⁶.

Konutlar ise kent planlamacılar için oldukça önemlidir. Değişken tarihi boyunca Mezopotamya ve Mısır'a oranla çok daha zengin kültürel etkinlikler yaşamış bir yer olan Anadolu'da konut olarak tasarlanmış yapılar da farklı oranlarda önem taşımışlardır. Konya ovasında kurulmuş olan Çatalhöyük'te kent oldukça iyi planlanmasına karşın kentin ana unsuru konuttur ve kutsal mekanlar ise bunlara ek olarak yapılmıştır. M.Ö. 5000 yıllarına tarihlenen Hacılar yerleşmesi ise konutların yanında sur duvarı ve ortak mekanlar olan atölyelere sahiptir. İlk Grek koloni yerleşmelerinden olan Eski İzmir'de konutların kent planındaki rolü oldukça önemlidir. Evlerin güneşten yararlanmak için güneye dönük planlanmış olması kıyı yerleşimlerinde genellikle batıdan doğuya uzanan cadde ve sokakların oluşmasına neden olmuştur. Bu tarz örnekler Miletos ve Ephesos'ta da görebiliriz. Batı Anadolu'da Grek kentlerinde M.Ö. 5. yüzyıldan itibaren kamu yapılar ve konut bölgeleri arasındaki ilişki kamu yapıları lehine bir gelişme göstermiştir. Günümüzde kent planlayıcıları kentin yerleşim bölgelerine özen göstererek hoş, sağlıklı ve yaşamaya elverişli yerler yapmayı amaçlamaktadırlar. Fakat bu durum antik kentlerde biraz farklıdır. Çoğu zaman agora, kutsal alanlar vb. tasarlandıktan sonra kalan alanlar konut için düşünülmüştür. Kıyı kentlerinde liman ve kamu yapıları için büyük alanlar ayrılırken, konutların alanları sınırlandırılmıştır ve konutlar mimari açıdan

³³⁵ Wycherley, 1993, 138; Lawrence, 1996, 355; Başaran, 1998, 96.

³³⁶ Başaran, 1998, 92; Akurgal, 2000, 371,409

birbirlerine benzer hale gelmeye başlamıştır³³⁷. Yani konutların eski ihtişamı kalmamış olmakla birlikte Miletos'ta olduğu gibi kamu yapıları giderek konut bölgeleri içine doğru genişlemiştir. Aynı türden yapılaşmaya Ephesos kentinde de rastlamaktayız. Kamusal alanlar ve halkın sosyal etkinlikleri çoğaldıkça konutlar önemini yitirmiştir. Izgara tasarlı kentlerde de durum pek farklı değildir. Kutsal alanların ya da kamusal alanların kaplamadığı bütün dikdörtgen bloklarda evler yer almış ve her zaman olmasa bile çoğunlukla, her biri birbirine eşit büyüklükte birçok dikdörtgene bölünmüştür. Her yapı adasına düşen ev sayısı, bu evlerin düzenlenişleri ve yapı adalarının büyüklükleri ve oranları yöreden yöreye farklılık göstermiştir³³⁸.

---

³³⁷ Acar, 1996, 380; Başaran, 1998, 105–106.

³³⁸ Wycherley, 1993, 157.

BÖLÜM IV

4. IZGARA TASARIN ANADOLU'DA UYGULANIŞ BİÇİMİNE GENEL BİR BAKIŞ

Greklere ızgara planı ilk defa M.Ö. 7. yüzyılın sonunda ortaya çıkmıştır. Eski doğu medeniyetlerinde, çeşitli devirlerde, sokakları dik açılı, düzenli şehirler, işçi mahalleleri ve mimari kompozisyonlar varken, Grekler M.Ö. 8. yüzyıldan itibaren bu yerleri tanımaya, ardından da Akdeniz'de yeni yerleşimler kurmaya başlamışlardır. Greklerin bu çağlarda karşılaştıkları sorunlardan biri de yeni yerleşimlerin kurgulanmasıdır. İlk yerleşmeler belli bir plana göre yapılmamıştır. Arsaların eşit olarak parsellenmesi ve bu işin çok hızlı yapılıyor olması bir düzene yol açmıştır. Izgara plan toplum içinde eşitlik fikrinin doğmuş olduğunu göstermektedir³³⁹.

Arkaik dönemde halkın sosyal açıdan gelişmesi tam olarak sağlanamamıştır. Agora o dönem için sosyal hayatın tümünün geçtiği tek kamu yapısıdır ve politika agorada konuşulur, alışveriş agorada yapılır, kutsal törenler, gösteriler agorada yapılır, gerektiğinde eğitim de agorada verilmektedir³⁴⁰. Bu tip bir şehircilik anlayışına sahip olan Arkaik Dönem kenti Klasik Döneme geçerken yerini düzenli planlı şehirlere bırakmaya başlamıştır³⁴¹.

Izgara planının kullanıldığı ve belki de temellerinin atıldığı erken dönem örneklerinde planlamada ana hedefler³⁴²;

- İşlevlerine göre yapı gruplarını belirli alanlara ayırmak,
- Merkezi bir yaklaşımla agora, tapınak gibi kamu yapılarını kent merkezinde kurgulayıp konutlara olan mesafeyi azaltmak,
- Birbirini dik kesen sokak dokusu içinde yapı adaları oluşturup, bu yapı adalarında yapıları kurgulamak şeklinde,

Arkaik Dönem'den Hellenistik Dönem'e kadar gelişim göstermiştir.

M.Ö.8. yüzyıl'da Miletos ve Smyrna'da görülen işlevlere göre araziyi bölgeleme ve düzenli sokak planlaması Arkaik Dönem kent planlamasında araziyi

---

³³⁹ Akarca, 1987, 31.

³⁴⁰ Tanaç, 2000, 39.

³⁴¹ Doxiadis, 1968, 32.

³⁴² Tanaç, 2000, 45.

fonksiyonlara göre belirli bölgelere bölme işlemi sonucunda her mahallenin gerektiğinde diğerlerinden bağımsız olarak gelişmesi sağlanmıştır³⁴³. Izgara planına sahip sokak dokusu araziye parsellere bölmekteydi. Bu modül sistemi ilk etapta her biri birbirine eşit büyüklükte konut alanlarının oluşumunu sağlamıştır. O dönemin politik inancı olan, birbirine eşit halk felsefesi, bu bağlamda kentin planına yansıtılmıştır. Fakat Arkaik Dönem’de arazi dağıtımı eşitlik amacını taşımamaktaydı³⁴⁴. Düzenli planlama doğmakta olan kente gelişmesi için mekan sağlamak ve aynı zamanda hem bireye hem de genel olarak topluluğa düzenli bir çerçeve içerisinde özgürlük vermek amaçlı oluşmuştur³⁴⁵.

Klasik planlamada Arkaik planlamadan farklı olarak kentte görsel etkileri yaratmak amacıyla çabalar harcanmıştır. Arazi görsel etkileri yaratmak amaçlı kullanılmaktaydı. Bu da o dönemin plancısı ve mimarı olarak Hippodamos’un etkisinden doğmuş bir gelişmedir. Kamu yapıları görsel zenginlik yaratacağından yalnızca hakim noktalarda, aynı zamanda kent dokusu içinde kentsel peyzaj yaratacak bir biçimde kentin bütününe yayılıyordu³⁴⁶. Bu dönemde eğimli arazide çalışmak ve bunu ustalıkla geliştirmek gelenek haline gelmiştir. Priene ve Herakleia eğimli araziye uygulanan önemli örneklerdir. Eğimli arazide kullanılan teraslama üzerinde yapıların manzaraya hakim ve birbirini engellemeyecek şekilde düzenlenmiştir³⁴⁷.

Klasik dönemde düzenli planlama kriterleri şu şekilde değişim göstermiştir³⁴⁸:

- İşlevlerine göre yapı gruplarını belli alanlara ayırmak,
- Merkezi bir yaklaşımla kamu yapılarını kent merkezinde kurgulamak
- Birbirini dik kesen sokak dokusu içinde yapı adaları oluşturup, yapıları bu adalarda kurgulamak,
- Kente anıtsallık getirmek, tekdüzelikten kurtarmak ve arazinin görsel amaçlı kullanımını sağlamak,

³⁴³ Kleiner; 1969, 15; Greaves, 2002,50.

³⁴⁴ Owens, 1994, 49.

³⁴⁵ Tanaç, 2000, 47.

³⁴⁶ Doxiadis, 1968,45; Tanaç, 2000, 51.

³⁴⁷ Owens, 1994, 73.

³⁴⁸ Tanaç, 2000, 51- 52.

- İnsula (yapı adası) biriminin temel planlama ve kentin daha sonraki gelişimini yönlendiren öge olarak kullanılmasını sağlamak.

Daha gelişmiş ve nüfusu kalabalık olan kentlerde, birbirini dik kesen sokakları çapraz keserek, kentin iki önemli kentsel mekanını birbirine bağlayan ana cadde niteliğinde bir cadde bulunmaktadır. Bu cadde iki merkez arasındaki mesafeyi kısalttığı gibi, yan sokaklarda trafiğin merkeze akmasını da sağlamaktadır. Böylece ızgara planının sakıncalı yanlarından biri olan ulaşım zorluğu hafifletilmiş olmaktadır. Ephesos antik kentinde bulunan Kuretler caddesi bu kentin en işlek caddesidir ve bu duruma en iyi örneklerden biridir. Kamu yapılarının çoğunun cephesi bu caddeye bakmaktadır. Aynı türden caddeye sahip başka örnekler de Kremna ve Olinthos kentleridir. Kremna kentinde ana kapı ve agorayı birbirine bağlayan, Olinthos'ta ise tepe ile limanı birbirine bağlayan bir cadde bulunmaktadır³⁴⁹.

Arkaik Dönemden başlayarak Klasik Dönem sonuna kadar geçen süreçte, toplumun ihtiyaçları, sosyal organizasyonu, politik etmenler gibi nedenlerle gelişen kentler Hellenistik Dönem'e geldiğinde gelişmeye devam etmiştir³⁵⁰. Izgara plan, yeni bir kent kurmanın hem en uygun, hem de en hızlı yöntemi olma özelliğini bu dönemde de devam ettirmiştir³⁵¹. Hellen kentinin temel karakterini veren ne konumu, ne biçimi, ne de düzenidir. Helenlere özgü belli temel öğelere sahip olmasıdır³⁵². Hellenistik çağda ızgara plan geniş ölçüde kullanılmıştır. Izgara tasarımlı kent planlarının ana unsurları "insula" denilen adalardır. Bu adaların büyüklükleri genel olarak bölgeye ve çağa göre değişiklik göstermektedir. Kentte sosyal faaliyetlerin geçtiği mekanlar merkezde; konutlar ise, bunun çevresinde toplanmaktadır. Planlamadaki ana hedeflerden birisi de gelecek kuşakların da ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olmasıdır. Bu amaçla yerleşime yeni yapılar gelir düşüncesiyle kentte boş alanlar bırakılmıştır³⁵³.

Klasik dönemde tekil yapılarda gerçekleştirilen anıtsallık, kentlerin tasarımındaki anıtsallık ve görsel kompozisyonla bütünleştirilmiş ve arazinin

³⁴⁹ Akarca,1987,33; Owens, 1994, 64; Mitchell, 1995, 34; Tanaç, 2000,52.

³⁵⁰ Tanaç, 2000, 86.

³⁵¹ Owens, 1994, 75.

³⁵² Wycherley, 1993, 10.

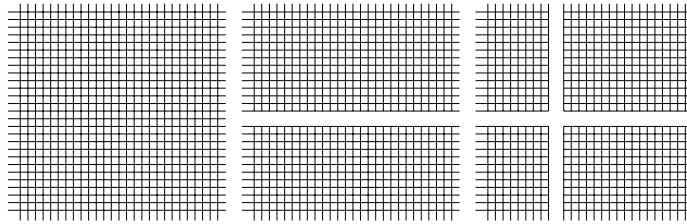
³⁵³ Doxiadis, 1968, 50; Tanaç, 2000,54.

eğimli ve hareketli olmasından faydalanılmıştır³⁵⁴. Bu anıtsallık kentlerle sınırlı kalmamış, simetri ve ekstenel düzenleme gibi unsurlar gerek mimariye, gerekse planlamaya yansıtılmıştır. Yalnız bu dönemde kentler bağımsızlıklarını kaybetmişler, İskender ve ardıllarının kurdukları krallıkların koruyuculukları altına girmişlerdir³⁵⁵.

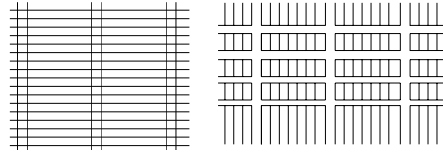
Izgara planlı şehirlerde sokak sistemi iki şekilde düzenlenmektedir³⁵⁶:

1. Aşağı yukarı aynı dar ölçüde sokaklardan meydana gelen plan (Şekil.3)

Şekil.3. Ege tipi Izgara Plan Şeması

2. Geniş Caddeler ve dar sokak esasına dayanan plan. (Şekil.4)

Şekil.4. İtalya tipi Izgara Plan Şeması

Birinci şekil Ege'de ve Hellenistik Çağ'da Suriye'de kullanılmıştır. Bu tarz Hippodamik planın ilk örneklerini Batı Anadolu yerleşmelerinde ve özellikle İonya kentlerinde görülmektedir. Bu nedenle İonya tarzı planlama veya İonya tarzı Hippodamik plan olarak adlandırabiliriz. İkinci şekil İtalya'da ızgara planının özelliği olmuştur; fakat doğu Akdeniz'de Kirenaika'da ve Rodos'da uygulanmıştır. Bölgeye göre bir ayırım yapılırsa birine Ege tipi diğerine de İtalya tipi denilebilir³⁵⁷.

Ege tipi ızgara planda sokaklar dar ve aşağı yukarı aynı genişliktedir (Şekil.5). Priene ve Miletos'ta ada oranları kısa ve topluyken, Magnesia'da adalar

³⁵⁴ Akarca, 1987, 33; Tomlinson, 1995, 54; Tanaç, 2000, 87.

³⁵⁵ Owens, 1994, 75; Tanaç, 2000, 88.

³⁵⁶ Tanaç, 2000, 55

³⁵⁷ Akarca, 1987, 34.

ince ve uzundur. Adaların kısa ya da uzun oluşu sokak sayısının farklılaşmasına neden olmaktadır. M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda Ege’de sokak oluşumları gelişmeler göstermiştir³⁵⁸. M.Ö.5. yüzyılın başında kentteki sokakların genişlikleri birbirlerine eşit ve ana cadde bulunmazken, yüzyılın sonuna doğru şehrin ortasından ana trafiğin geçtiği bir sokağın diğerlerinden daha geniş olması gerektiğinden yandaki adalar daraltılarak sokağın biri iki metre genişletilmiştir. Bazı kentlerde ise bu tek aks, yeterli olmadığından biri daha geniş, diğeri daha dar olmak üzere iki ana cadde kurgulanmıştır. Priene kentinde olduğu gibi caddeler tasarlanırken, birinin daima şehrin tam ortasından ve agoranın bir kenarından geçmesine, diğer ana caddenin ise agoranın bir köşesinde ana cadde ile birleşmesine dikkat edilmesi gerekmektedir. Miletos gibi liman şehirlerinde caddeler kentin tam ortasından değil de ortanın bir yanındaki aksta kesişmektedir³⁵⁹.

ŞEHİR	TARİH	YAPI ADALARI	ORAN
Miletos (Güney)	M.Ö.479’dan sonra	51.60×29.50 (170 Ayak×100Ayak)	7:4
Miletos (Kuzeydoğu)	M.Ö. 479’dan sonra	20.75×17.70 (70 Ayak×60Ayak)	7:6
Priene	M.Ö. 350	47.20×35.40 (70 Ayak×60Ayak)	4:3
Magnesia	M.Ö. 350	98.50×42.50	9:4
Herakleia	M.Ö. 350	300 Ayak×130Ayak	9:4
Knidos	M.Ö. 350	98.50×42.50	9:4
Ephesos	M.Ö.287	280Ayak×140 Ayak 140Ayak×140 Ayak	2:1 1:1

Şekil.5. Izgara Planlı Yerleşimlerden Bazılarının Yapı Adası Boyutları

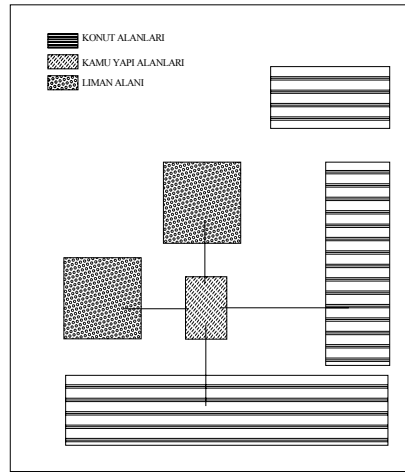
Kentler tasarlanırken sokakların konumu yanında kamu yapıları ve konut alanlarının yerlerinin de tasarlanması önemlidir. Bunların konumlarını etkileyen en önemli faktör ise topoğrafyadır. Miletos ve Pire kentlerindeki gibi düz arazide kurulmuş kıyı kentleri; Priene ve Magnesia’da ki gibi yamaç üzerine kurulmuş

³⁵⁸ Akarca,1987,44; Wycherley, 1993, 10.

³⁵⁹ Owens, 1994, 75; Akarca, 1987, 35; Tanaç, 2000, 60.

dağ kentleri ve Knidos ve Herakleia kentleri gibi yamaç üzerine kurulmuş kıyı kentleri olmak üzere kentlerin kurgularını değiştiren üç çeşit topoğrafya olduğunu söyleyebiliriz³⁶⁰.

Düz arazide kurulmuş olan kıyı kentleri genellikle bir yarımada üzerindedirler ve bundan dolayı birden fazla limanı bulunmaktadır. Örneğin Miletos'in iki, Pire'nin üç limanı bulunmaktadır³⁶¹. Bu tür kentler planlanırken kamu yapıları ve konutlar dışında liman ve liman yapıları dikkate alınmaktadır. Kamu yapıları diğer yapılara göre büyük olduğundan daha düz ve geniş alanda planlanması ve diğer bölgelere en kısa şekilde ulaşımının sağlanması gerekmektedir. Yani yerleşim planında konum olarak kamu yapıları için en düz ve geniş alana yerleştirilirken, bu alanın konut dokusuna ve limanlara olan mesafelerine dikkat etmek gerekmektedir³⁶². Bunun en dengeli uygulamasını Miletos ve Pire kentlerinde görmekteyiz. Miletos'te kent merkezi en düz ve geniş alana yerleştirilmiştir³⁶³ (Şekil.6). Kent merkezini iki liman bölgesi çevrelemektedir; konut yerleşimleri ise daha engebeli arazide kent merkezini saracak şekilde birbirlerinden farklı istikamette iki parçaya bölünerek araziye oturtulmuştur³⁶⁴.

Şekil.6. Miletos Kenti Kentsel Mekan Kurgusunu Gösteren Fonksiyon Şeması³⁶⁵

³⁶⁰ Akurgal, 1996, 134; Tanaç, 2000, 66

³⁶¹ Akarca,1987,38; Senff, 1996, 396.

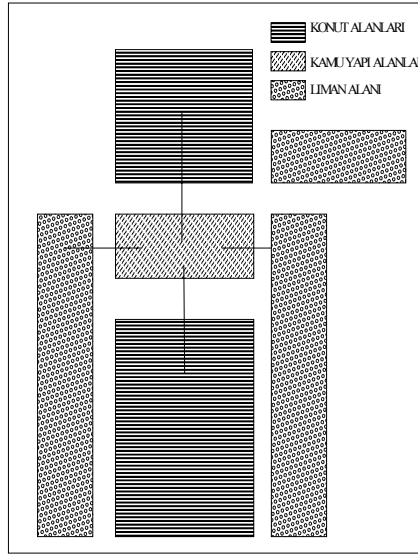
³⁶² Doxiadis, 1968, 348; Akurgal,2000,372.

³⁶³ Tanaç,2000,70; Kleiner; 1969, 13.

³⁶⁴ Akarca,1987,35

³⁶⁵ Kenti oluşturan temel elemanların birbirlerine göre konumunu en kaba hali ile gösteren fonksiyon şeması.

Pire kenti de Miletos kenti gibi liman kentidir. Üç limanı bulunan kent, üç ayrı liman bölgesine bölünmüştür (Şekil.7). Bu üç liman bölgesinden kent merkezine ulaşımın kolay sağlanabilmesi için, kent merkezi üç liman bölgesinin hemen hemen ağırlık merkezine gelecek şekilde tasarlanmıştır. Kent merkezi için seçilen alan planın tam ortasında arazinin en düz ve geniş geniş olan yeridir. Kent merkezinin bu durumu kenti dörde bölmektedir. Konut bölgesi ise bu oluşumda, kent merkezinin arkasına ve önüne olmak üzere iki alana bölünmüştür³⁶⁶.

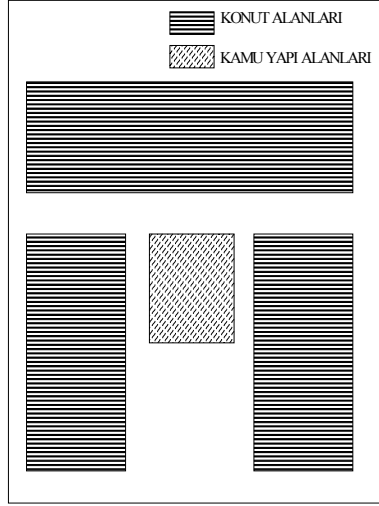
Şekil.7. Pire Kenti Kentsel Mekan Kurgusunu Gösteren Fonksiyon Şeması

Yamaca oturtulan ızgara planlı kentlerde farklı yapı bölgelerinin araziye oturtulması açısından önemli olan kriter, Kamu yapılarının arazinin en düz ve en geniş olan kısmına ve diğer kısımlara kolay ulaşılabilmesidir. Priene kenti bu tipe uyan en iyi örnektir³⁶⁷. Arazinin en düz ve geniş olan kısmına kentin agorası ve bu yapıya bağlı gelişen stoalara meclis binası yerleştirilmiştir (Şekil.8). Kentin ana caddesi olan ve ana iki kapısını bağlayan Batı Kapısı Caddesi bu alan üzerine kurgulanmıştır. Kamu yapıları ilişkilerine göre sınıflandırılarak arazide oluşturulan dört set üzerine yerleştirilmiştir. Bu sınıflandırmaya göre gymnasion ve stadion en alt kota yerleştirilmişlerdir. Agora ve agoraya bağlı stoa, bouleuterion yapıları, arazinin en düz ve en geniş alanında, kentin ağırlık merkezinde olacak şekilde ikinci kotta ve Tapınak ve tiyatro bir üst sette,

³⁶⁶ Kostof, 1991, 40; Tanaç, 2000, 72.

³⁶⁷ Akurgal, 2000, 365.

dördüncü sette ise yine tapınak binaları bulunmaktadır³⁶⁸. Konut dokusu kent merkezini sararak kent merkezini bir çekirdek durumuna dönüştürmüştür. Kıyı kenti olmadığı için Priene kenti konut ve kamu alanı olmak üzere iki alana ayrılmıştır³⁶⁹.

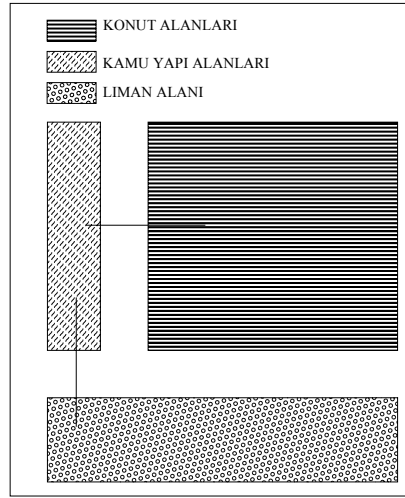

Şekil.8. Priene Kenti Kentsel Mekan Kurgusunu Gösteren Fonksiyon Şeması

Hem yamaca oturup, hem de kıyı kenti olan kentlerin kentsel mekanlarının kurgulanmasında hem araziye uyma kaygısı ve bu arazi üzerinde kent merkezini yerleştirme sorunu ile kent merkezinin liman ve konut bölgeleriyle olan ilişkinin kurulması gerekmektedir. Kamu yapıları kentin merkezinde, düz ve en geniş arazide tasarlanmalıdır. Aynı zamanda bu alanın liman ve konut bölgelerine ulaşımının yakın olması gerekmektedir. Bu tipe uyan en iyi örnek Knidos kentidir (Şekil.9). Knidos kentinde bir üçgen metodu geliştirilerek üçgenin dik köşesine, liman ve konut bölgelerinin arasına, kamu yapıları konulmuştur. Konut bölgesi ise daha dik araziye oluşturulmuştur.

³⁶⁸ Wycherley,1993,23; Doxiadis, 2000, 41.

³⁶⁹ Schede, 1964, 40; Tanaç,2000,72.

Şekil.9. Knidos Kenti Kentsel Mekan Kurgusunu Gösteren Fonksiyon Şeması

Knidos kentinde eğime paralel sokaklar düz, eğime dik olan sokaklar yokuş ve merdivenlidir. Bu özellik yamaca uygulanan ızgara planlı kentlerde kaçınılmazdır. Ana cadde üzerinde kalan sokakların genişlikleri birbirinin aynısıdır. Kentin ortasından geçen doğu-batı istikametindeki ana cadde, batıdaki limanın ve arkasındaki kuzey-güney yönünden geçen ikinci cadde ile kesişmektedir. Diğer caddelerden daha geniş olarak tasarlanmış olan bu caddeler limanı agoraya, agorayı kentin iki ana kapısına bağlamaktadır³⁷⁰.

Hellenistik Dönemdeki simetri ve aksel düzenleme gibi unsurlar mimari yanında kent planlamaya da yansıtılmıştır. Bu dönemde kentler yavaş yavaş bağımsızlıklarını yitirdiklerinden kurulan krallıkların da etkisiyle Hippodamik planla birlikte kentlerde anıtsallık ön plana çıkmıştır³⁷¹. Bu da Anadolu'da kurulan kentleri iki biçimde etkilemiştir. Birincisi; Anadolu'da o döneme kadar planlı ve düzenli kentler hakimken, krallar ekonomik güçlerini kullanarak, gövde gösterisi yapmak amacıyla kentlere anıtsal yapılar armağan etmişlerdir. Bu da kent silüetinde tekil olarak algılanan kamu yapılarının, kent içerisinde bir bütün olarak algılanmasını sağlamıştır. İkinci etkisi ise kentin krallar tarafından yönetilmesi sonucunda yeniden planlama yapılmaktansa kralların yaşayacağı ve kente hakim bir nokta üzerinde akropoller kurulmuştur. Böylece tepeye oturtulan

³⁷⁰ Tomlinson, 1995, 35; Akurgal, 2000, 409; Özgan, 2000, 95-112.

³⁷¹ Wycherley, 1993, 32; Tuna, 1996, 483.

kentin yönetim kısmı için araziye, yer yer setlemeler yapılarak veya arazi doldurularak geniş düzlükler oluşturulmuş ve buralara kamu yapıları oturtulmuştur. Burada kentin belirli ve birbirini dik kesen sokakları yoktur³⁷².

Anadolu'da ızgara plan ustalıklı kentlerin birçoğunda uygulanmıştır. Izgara planının tek kötü yanı düzenli bir kentsel çevre yaratılmaya çalışılırken ortaya çıkan ürünlerin yapay olmasıdır. Yani tüm yapılar bu ızgara plana uymak zorundadır ve dolayısıyla etkileyciliklerini yitirmektedirler³⁷³.

---

³⁷² Wycherley,1993,42

³⁷³ Tanaç,2000,75

BÖLÜM V

5. SONUÇ

Anadolu eski çağlardan günümüze kadar birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve birçok kültürden etkilenmiştir. Bu kültürlerle ait yerleşmelerde karşılaşılan kentleşme süreci, başta Çatalhöyük olmak üzere bazı yerleşmelerde çok gelişmiş ve çeşitlenmiştir. Ancak Çatalhöyük'te mekansal yapılarda çıkan bulgular sosyal örgütlenme sosyal tabakalaşma, mekansal farklılaşma gibi değişkenler açısından, kentin henüz kentleşmediğini göstermektedir. Anadolu'nun iklim, bitki örtüsü, ekilebilir alanların coğrafi dağılımı ve kuru tarım koşulları altında gelişmiş diğer neolitik yerleşmeler de kente dönüşmemiştir.

Daha sonra bölgeler arası ticaret arttıkça ve etkileşim arttıkça, yeni yerleşim yerleri kurulmuş ve bunlar Neolitik Dönem'e göre biraz daha farklılaşmışlardır. Neolitik Dönem'de "bal peteği" şeklinde bir defada yapıldığı izlenimi veren homojen konut dokusuna karşın, ticaret, etkileşim ve ihtiyaçlar arttıkça konut ve kent dokusu da değişime uğramıştır. Bu kentlerin etrafında yer alan korunma amaçlı surlar, tartışmaların ve alışverişin yapıldığı agoralar vb. kentsel mekanlarda ortaya çıkmıştır.

Şehircilik yönünden iki çeşit şehir bulunmaktadır; Düzenli ve Düzensiz planlı şehirler. Düzensiz planlı şehirler köylerin tabii gelişmesi ile meydana gelmişlerdir. Şehirlerin kuruluşu ve gelişimi insanlara bırakılmıştır. Şehir karakterini veren evlerin arazi üzerindeki dağılışı şeklindedir. Bunlar genellikle iç içe geçmiş ve karışık kümeler halindedir.

Düzenli plan, kent toplumunun fikren gelişmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Arazi insanlara verilmeden önce, bir otorite tarafından belirli oranlarda bölünmüştür. Böyle bir plan, çok nüfuslu bölgelerden ayrılarak yeni şehirler kurma şeklinde meydana gelmiş, ya da savaş ve doğal afetler sonunda kısa zamanda yeniden yerleşmeyi sağlamak için uygulanmış olabilir. Düzen ve sürat, plana sert ve geometrik bir yapı getirmiştir. Özellikle bu, sokakların arazi yapısına uyulmadan çizilmesinde kendini göstermektedir.

Izgara planlı kentler Arkaik Dönem'de Batı Anadolu kıyılarına yerleşmiş olan tahkimli şatoların zaman içerisinde gelişmesi ile oluşmuşlardır. Bu gelişim Hellenistik Dönem sonlarında kentler son formlarını alıncaya kadar devam

etmiştir. Bu yerleşimler "kent devleti (polis)" yerleşimleri olarak gelişmişlerdir. Yönetim biçimleri toplumun her ferдинin eşit olduğu, seçme ve seçilme hakkının olduğu demokrasi rejimi olduğundan, bu düşünce tarzına bağlı olarak ızgara planlı kentler birbirine eşit boyutlardaki adaların kenti eşit parsellere bölmesi ile tüm batı Anadolu'da her türlü arazide ustalıkla uygulanmıştır.

Bu planın uygulama mantığı; ortak kullanılan kentsel mekanları belli alanlar içerisinde toplayıp, araziye bu belirlenen ortak kentsel mekanlar doğrultusunda yerleşim bölgelerine bölerek araziye oturtmaktır. Bu ortak kullanılan mekanlar, eğer kara kenti ise, konut alanları ve kamu alanları olarak ikiye bölünürken, liman kentlerinde liman, konut alanları ve kamu alanları olmak üzere üçe bölünerek yapılmıştır. Kamu alanları, konut alanlarından boyut olarak farklılaştığı için, bu bölgenin konumlanmasında arazinin en geniş ve en düzlük alanları seçilmiş, diğer kentsel mekanların kurgulanması ise bu alanlara paralel olarak gelişim göstermiştir. Grek şehirlerinde savunmaya yönelik yapılmış olan akropol bölgesi sembolik bir görev üstlenmiştir. Böylelikle agora, kentin ağırlık merkezi durumuna gelmiştir. Tüm kamu yapıları ağırlık merkezi olan agoranın çevresinde kurgulanmıştır. Konut alanları ayrı bir yerleşim bölgesi olarak kamu alanlarının etrafını saracak şekilde araziye yerleştirilmiştir. Kent birbirine eşit parsellere bölüdüğü için sokaklar bu parsellerin aralarında kalan, birbirlerini dik kesen, aynı boyutlarda oluşumlardır. Kentin ana caddeleri, ara caddelerden büyüklük olarak farklılaşmıştır. Hatta bazı eğimli arazilerde, eğime dik olan sokaklarda merdiven yapılmış ve tekerlekli araç girişini imkansız kılmıştır.

Izgara plan her ne kadar Hippodamos'a mal edilmiş olsa da, erkene giden örnekler de bulunmaktadır. Mısır'da eski krallığın işçi köyleri, Babil ve Irak'ta Fırat kıyısında bulunan Haradum kasabasında kullanılan ızgara plan bilinen en eski örneklerdir. Ayrıca M.Ö. 1500 lerde İndus vadisindeki Mohenjo Daro ve Harappa kentlerinde de ızgara planı görmekteyiz. Hippodamos ızgara planı yeniden keşfetmemiş, bu planı ustaca kentlere uygulamıştır. Özellikle Milet, Priene ve Knidos kentleri ızgara planının Anadolu'da uygulanan en güzel örnekleridir. Izgara planının Anadolu'da uygulanmaya başlanması, muhtemelen kolonizasyon hareketlerinin ve ticaretin bir sonucudur. Savaş, yangın, göç vb. olağanüstü durumlarda çok hızlı ve kolay uygulanabilir olması bakımından tarih

boyunca gerek Anadolu'da (Levha-LVIII, Harita 1) gerekse Anadolu dışında (Levha- LXIII, Harita 1) ızgara plan her türlü araziye ustalıkla uygulanmıştır.

Kent planlama tarih çağları boyunca önemli olmuştur. Her ne kadar erken dönemlerde düzensiz planlama yapılmışsa da toplumların belli bir düzen içinde yaşama isteği, zaman içerisinde kentlerin planlanmasını zorunlu kılmıştır. Kent planlamayı kurulacak kentin konumu, nüfus sayısı, ticaret ilişkileri vb. birçok etmen etkilemiştir.

BÖLÜM VI

VI. KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

- Abbasoğlu, 2001 Abbasoğlu H. "The founding of Perge and its development in the Hellenistic and Roman periods" *Urbanism in Western Asia Minor Journal of Roman Archaeology, Supplementary Series* 45 s.173–188 (2001).
- Acar, 1996 Acar, E. , ‘ Anadolu’da Tarihöncesi Çağlardan Tunç Çağı Sonuna Kadar Konut ve Yerleşme’ *Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme*, s. 380–394. (1996).
- Akarca, 1987 Akarca A. , *Şehir ve Savunması* (1987) .
- Akurgal, 1993 Akurgal E. , *Eski Çağda Ege ve İzmir* (1993).
- Akurgal, 1996 Akurgal, E. , ‘Batı Anadolu’da Konut, Yerleşme ve Kent Planlaması (M.Ö. 3000–30)’ *Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme*, s. 122–145. (1996).
- Akurgal, 2000 Akurgal, E. , *Anadolu Uygarıkları*, (2000).
- Akı, Yüksel, 1996 Akı A. , Yüksel, Ş. , ‘Anadolu Yerleşim Dokusu İçinde Antakya Kentinin Çevresel ve Bölgesel Koşullar İçinde İncelenmesi’ *Çağlar Boyunca Anadolu’da Yerleşim ve Konut Sempozyumu* s. 3–14. (1996).
- Aktüre, 1996 “Some Observations on the Use of “Gridrion” Plan in Anatolian Cities”, *Çağlar Boyunca Anadolu’da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu* s. 31–47 (1996).
- Aktüre, 2003 Aktüre, S. , *Anadolu’da Demir Çağı Kentleri* (2003).

- Aktüre, 2004 Aktüre S. , Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri (2004).
- Aran, 2000 Aran K. , Barınaktan Öte (2000).
- Aristoteles, 1978 Aristoteles, Politika, Çev. İsmail Tunalı, (1978).
- Arrianos, Arrianos, İskender'in Anabasisi, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΑΝΑΒΣΙΣ, çev. Hayrullah Örs, Yunan Klasikleri no 665, Maarif Bakanlığı (1945).
- Atay, 1978 Atay, M.Ç. , Tarih içinde İzmir (1993).
- Aygel, 1958 Aygel C. , Üç Antik Şehir (1958).
- Bakır- Ersoy 1, 1999 Bakır G.- Ersoy E. Y. , "1997 Yılı Klazomenai Çalışmaları", XX. Kazı Sonuçları Toplantısı, cilt 2, (1999).
- Bakır- Ersoy 2, 1999 Bakır G.- Ersoy E. Y. , "1999 Yılı Klazomenai Çalışmaları", XXII. Kazı Sonuçları Toplantısı, cilt 2, (1999).
- Bakır, 2001 Bakır G. , "2000 Yılı Klazomenai Çalışmaları", XXIII. Kazı Sonuçları Toplantısı, cilt 1, (2001), sf. 41-54.
- Bakır, 2002 Bakır G. , "2001 Yılı Klazomenai Çalışmaları", XXIV. Kazı Sonuçları Toplantısı, cilt 1 (2002).
- Baran, 1958 Baran M., Milet Kılavuzu (1958).
- Barnett, 1994 Barnett R.D. , 'Uratu' The Cambridge Ancient History, c.3, 1.kısım, 8.bölüm (1994).
- Başaran, 1998 Başaran C. , Arkeolojiye Giriş (1998)
- Bayhan, 2002 Bayhan S. , Priene, Miletos, Didyma (2002)

- Bean, 1966 Bean, G. E. Magnesia ad Maeandrum Ancient Classical Sites (1966) .
- Bean, 1997 Bean, G.E. ,Eski Çağda Ege Bölgesi (1997)
- Benevolo,1992 Benevolo L. , The European City (1992).
- Bingöl, 1987 Bingöl, O. , Magnesia ad Meandrum (1986) IX. Kazı Sonuçları Toplantısı II, 1987 (1988).
- Bingöl, 1989 Bingöl, O. , Magnesia ad Meandrum (1987) X. Kazı Sonuçları Toplantısı II, 1988 (1989).
- Bingöl, 1996 Bingöl O. , ‘Antik çağ Mimarları ve kent’ Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme, s. 165–170. (1996).
- Boardman-Fuchs-Hirmer,1998 Boardman J. , Fuchs J. D. W. , Hirmer M., The Art and Architecture of Ancient Greece (1998).
- Boysal, 1982 Boysal, Y. , Stratonikeia Kazısı 1981 Çalışma Raporu, 1982
- Bumin,1990 Bumin K. , Demokrasi Arayışında Kent (1990).
- Burney, 1957 Burney, C. A. , ‘Urartian fortresses and towns in the Van Region’ Anatolian Studies, c.10, s. 177–196 (1957).
- Burney, 1998 Burney C. , The Kingdom of Urartu (Van): Investigations into the Archeology of the Early First Millenium BC within Eastern Anatolia (1956- 1965), Ancient Anatolia .
- Cartledge,1998 Cartledge P. , Ancient Greece (1998)
- Chambpell-Fainstein, 2003 Chambpell S. , Fainstein S. S. , Readings in Plannig Teory (2003).
- Çevik, 2005 Çevik Ö. , Arkeolojik Kalıntılar Işığında Tarihte İlk Kentler ve Kentleşme Süreci, (2005).
- Çilingiroğlu, 1997 Çilingiroğlu A. , Urartu (1997).

- Demand, 1990 Demand N.H. , Urban Relocation in Archaic and Classical Greece (1990).
- Demir, 1996 Demir, A. , Çağlar İçinde Antakya (1996)
- Doxiadis, 1968 Doxiadis C.A. , Ekistics (1968).
- Doxiadis, 2000 Doxiadis, C.A. , Architectural Space in Ancient Greece (2000).
- Downey, 1963 Downey, G. , Ancient Antioch (1963).
- Eyice, 1988 Eyice S. , İznik Tarihçesi ve Tarihi Eserleri (1988).
- Frangipane, 1996 Frangipane M. , ‘Doğu Anadolu’da Kentleşme Modelleri’ Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme, s. 60–69. (1996).
- Friedell, 1999 Friedell E. , Antik Yunan Kültür Tarihi (1999).
- Fritz, 2000 Fritz K. , Antik Roma’da Mimarlık ve Mühendislik (2000).
- Gallion, 1993 Gallion A.B. , The Urban Pattern, City Planning and Design (1993).
- Gerkan, 1924 Gerkan A.V. , Griechische Stadteanlagen (1924).
- Glötz, 1965 Glötz, G. , The Grek City and its Institutions (1965).
- Greaves, 2002 Greaves A. M. , Miletos (2002).
- Gül, 1998 Gül Y. , Antik Kentler (1998).
- Haverfield, 1913 Haverfield B.F. , Ancient Town Planning, (1913).
- Hiorns, 1956 Hiorns, F. R. , Town Building in History (1956).
- Hodder, 1996 Hodder I. , ‘ Çatalhöyük: Orta Anadolu’da 9000 Yıllık Konut ve Yerleşme’ Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme, s. 43–48. (1996).

- Humann, 1904 Humann C. , Magnesia am Mäander. Reimer, (1904).
- Huot-Thalman-Valbelle, 2000 Huot, J. L. , Thalman, J. P. , Valbelle, D. , Kentlerin Doğuşu (2000).
- Işık, 1987 Işık E. , Klazomenai 4.yüzyıl Kent Planı ve evleri, 1987. (E.Ü. Edebiyat Fakültesi, Lisans Tezi).
- Işık, 2005 Işık, F. , “Önce Düşünce Vardı...”, Evrensel Kültür Dergisi Sayı:126, <http://www.evrenselbasim.com/>
- İnan, 1971 İnan, J. , Kremna Kenti 1970 yılı Kazı Raporu (1971).
- Kahraman-Kılıç, 1996 Kahraman A. , Kılıç A. , ‘ İklim ve Coğrafya Etmelerinin Yerleşme Dokularına Etkisi ve Dönüşümü’ Çağlar Boyunca Anadolu’da Yerleşim ve Konut Sempozyumu s. 259–265. (1996).
- Kenoyer, 1991 Kenoyer, J.M. , Urban process in the Indus Tradition: A preliminary report. In Harappa Excavations, 1986-1990, s. 29-59. (1991)
- Kenyon, 1971 Kenyon, K. , Royal Cities of the Old Testament (1971).
- Kepinski-Lecomte, 1992 Kepinski C ; Lecomte, Haradum 1(1992).
- Kıral, 1998 Kıral, F. , Eski Anadolu Tarihi (1998)
- Kleiner, 1969 Kleiner G. , Die Ruinen Von Milet (1969).
- Koester, 1996 Koester, H. , Ephesos Metropolis of Asia (1996).
- Kolb, 1996 Kolb F. , ‘Antik Çağ’ın Büyük Anadolu Yerleşmelerinde Konutun Rolü’ Tarihten Günümüze Anadolu’da Konut ve Yerleşme, s. 146–154. (1996).
- Kostof, 1991 Kostof S. , The City Shaped (1991).

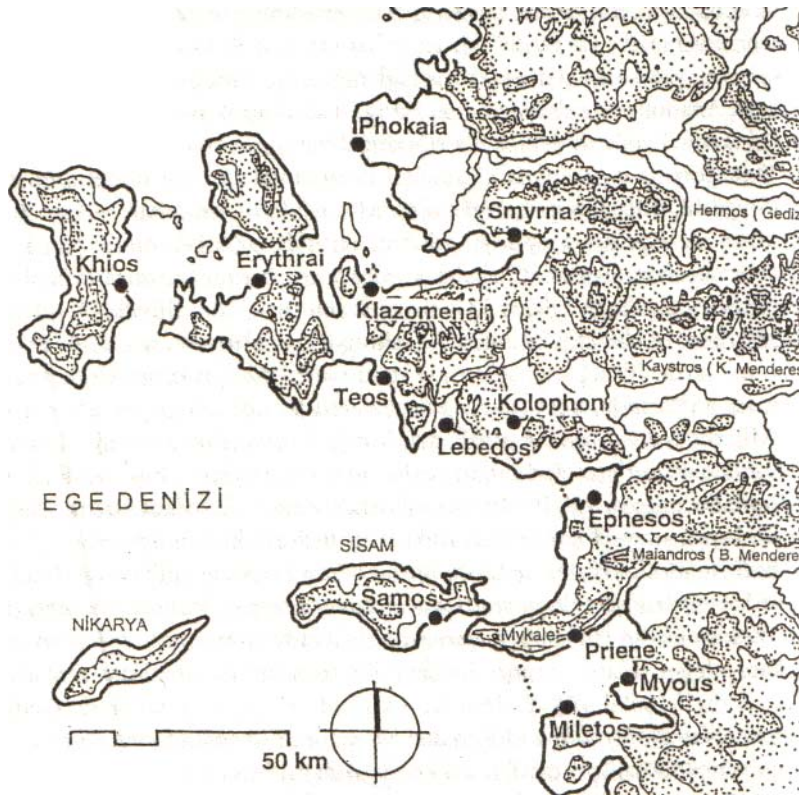
- Lawrence, 1996
 Lloyd, 1997
 Maisles, 1999
 Mansel, 1999
 Martin, 1998
 Mellart, 1978
 Mitchell, 1995
 Mumford, 1959
 Mükerrerem, 1955
 Naumann, 1998
 Owens, 2000
 Ögün, 1984
 Özdoğan, 1996
 Özgan, 1999
 Özgan, 2000
 Özgan, 2002
 Özsait, 1980
- Lawrence A. W. , Greek Architecture (1996).
 Lloyd, S. , Türkiye'nin Tarihi Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları (1997)
 Maisles, C. K. , Uygarlığın Doğuşu (1999).
 Mansel A. M. , Ege ve Yunan Tarihi (1999).
 Martin R. , Greek Architecture (1998).
 Mellart, J. , The Archaeology of Ancient Turkey (1978).
 Mitchell S. , Cremna in Pisidia An Ancient City in Peace and in War (1995)
 Mumford L. , The City in History (1959).
 Mükerrerem U. , Antik Devir Küçük Asya (1955).
 Naumann R. , Eski Anadolu Mimarlığı (1998).
 Owens E. J. , Yunan ve Roma Dünyasında Kent (2000).
 Ögün B. , 'Urartu sanatı' Türk Ansiklopedisi c.33, s. 49–75. (1984).
 Özdoğan M. , 'Klübeden Konuta: Mimarlıkta İlkler', Tarihten Günümüze Anadolu'da Konut ve Yerleşme, s. 19–30. (1996).
 Özgan, R. , Özgan, C. , Şahin, M. , Berns, Ch. , 1998 Knidos Kazıları, 21. Kazı Sonuçları Toplantısı (1999).
 Özgan, R. , Özgan, C. , Berns, Ch. , Mert, H. Knidos 1999, 22. Kazı Sonuçları Toplantısı (2000)
 Özgan R. , 2001 Knidos Kazıları, 24. Kazı Sonuçları Toplantısı (2002).
 Özsait, M. , İlk Çağ Tarihinde Pisidia, Başlangıçtan B. İskender Devrinin Sonuna Kadar (1980)

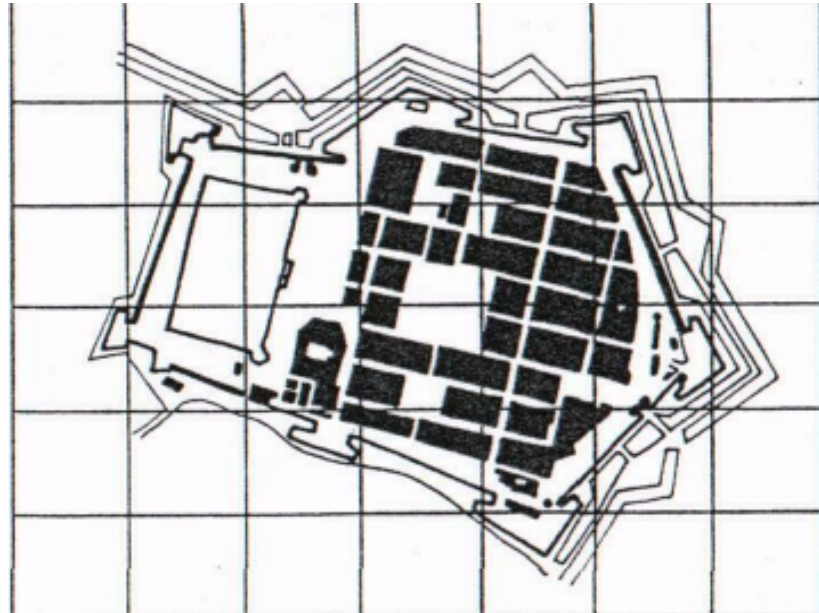
- Pedley, 2002 Pedley J. G. , Grek Art and Archeology (2002).
- Peschlow-Bindokat, 2005 Peschlow, A. , Bindokat, Herakleia (2005).
- Pounds, 1969 Pounds, N.J.G. , The Urbanization of the Classical World. Cilt: 59 Sayı: 1
- Rich, 1991 Rich J. , City and Country in The Ancient World (1991).
- Rich,1999 Rich J. , Geç Antik Çağda Kent (1999).
- Rich-Wallace-Hadrill, 2000 Rich J. , Wallace, A. ,Hadrill, Antik Dünyada Kırsal ve Kent (2000).
- Robinson, 1934 Robinson, D. M. , Inscriptions from Olynthos (1934).
- Schede, 1964 Schede M. , Die Ruinen von Priene (1964).
- Schindler ,1906 Schindler A., Forschungen in Ephesos, Band 1 (1906).
- Senff, 1996 Senff R. , “Wohnhauser, Handwerksbetriebe und öffentliche bauten im archaischen Milet” Çağlar Boyunca Anadolu’da Yerleşim ve Konut Uluslararası Sempozyumu s. 389–404 (1996).
- Sevin, 1997 Sevin V. , ‘Van- Zernaki Tepe: On The Urartian grid plan once again’, Anatolica, c.23, s. 173–180 (1997).
- Sevin, 2001 Sevin V. , Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası (2001).
- Sjoberg, 1960 Sjoberg G. , The Preindustrial City (1960).
- Strabon, 1987 Strabon, Coğrafya (1987)
- Şahin,2002 Şahin, M. , Anadolu’lu Bir Mimar Hermogenes (2002)
- Tanaç, 2000 Tanaç M. , Batı Anadolu Antik Yerleşimlerinde Kentsel Mekan Kurgusu Araştırması (Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen

- Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir (2000).
- Tarhan, 1986 Tarhan T. , ‘Urartu Devleti’nin Yapısal Karakteri’, IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, Türk Tarih Kurumu, c.1, S.285–301 (1986).
- Thorpe, 2002 Thorpe M. , Roma Mimarlığı (2002).
- Tırpan, 1983 Tırpan, A. , “Stratonikeia Kazısı 1982 Çalışmaları”, V. Kazı Sonuçları Toplantısı (1983).
- Tomlinson, 1995 Tomlinson R.A. , Grek and Roman Architecture (1995).
- Tuna, 1996 Tuna N. , ‘ Batı Anadolu’da Geç Klasik Dönem Kentleşme Hareketleri’ Çağlar Boyunca Anadolu’da Yerleşim ve Konut Sempozyumu s. 479–494. (1996).
- Uçankuş, 2000 Uçankuş H. T. , Arkeoloji (2000)
- Vandeput, 1997 Vandeput L. , The Architectural Decoration in Roman Asia Minor, Sagalassos: A Case Study (1997).
- Varinlioğlu, 1988 Varinlioğlu, E. 1988, “Inchriften von Stratonikeia in Karien”, EpigrAnat, no:12.
- Varinlioğlu, 1990 Varinlioğlu, E., “1989 Stratonikeia Kazıları”, XII. (1990).
- Vitruvius, 1993 Vitruvius, Mimarlık Üzerine On Kitap (1993).
- Waelkens, 1997 Waelkens M. Report On The Third excavation Campaign of 1992, Sagalassos II, Leuven (1993).
- Heilmeyer, 2000 Heilmeyer W. , Milet, Eine Antika, Metropol (2000).

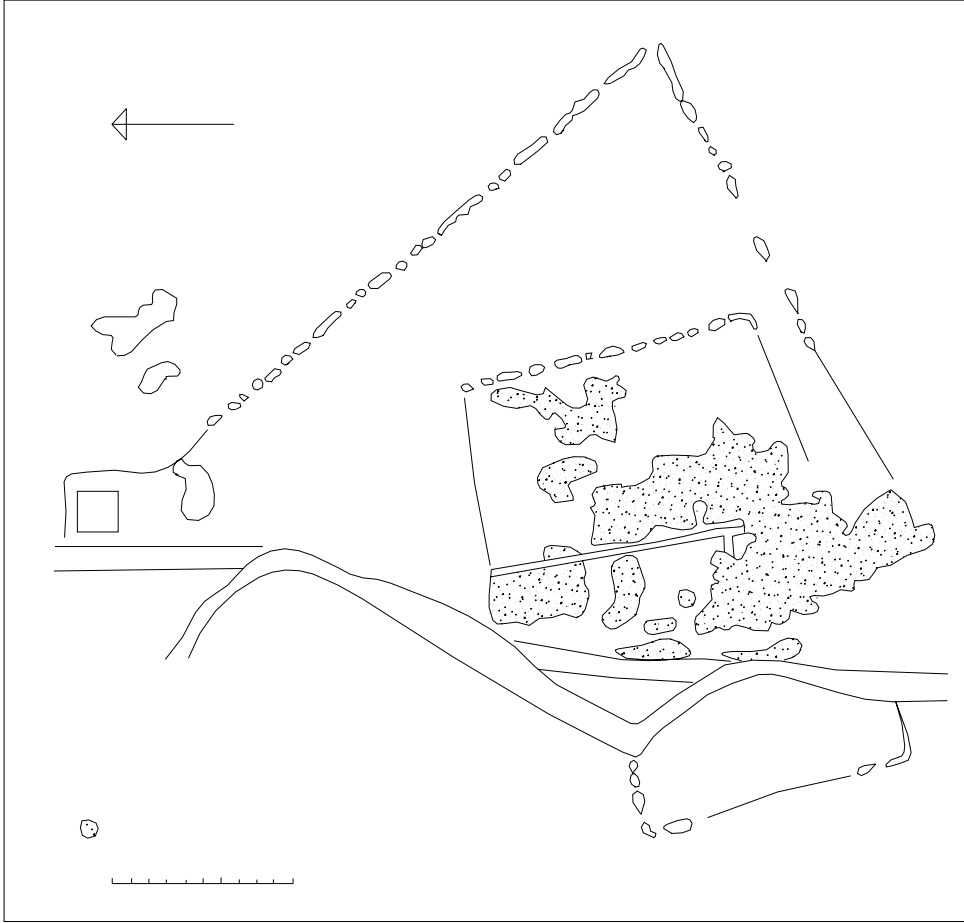
- Wycherley, 1949 Wycherley R.E., How The Grek Built Cities (1949).
- Wycherley, 1993 Wycherley R.E. , Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu? (1993).
- Yalman, 1984 Yalman B. , İznik tiyatro kazısı, 1983, VI. Kazı Sonuçları Toplantısı (1984), 459–467.

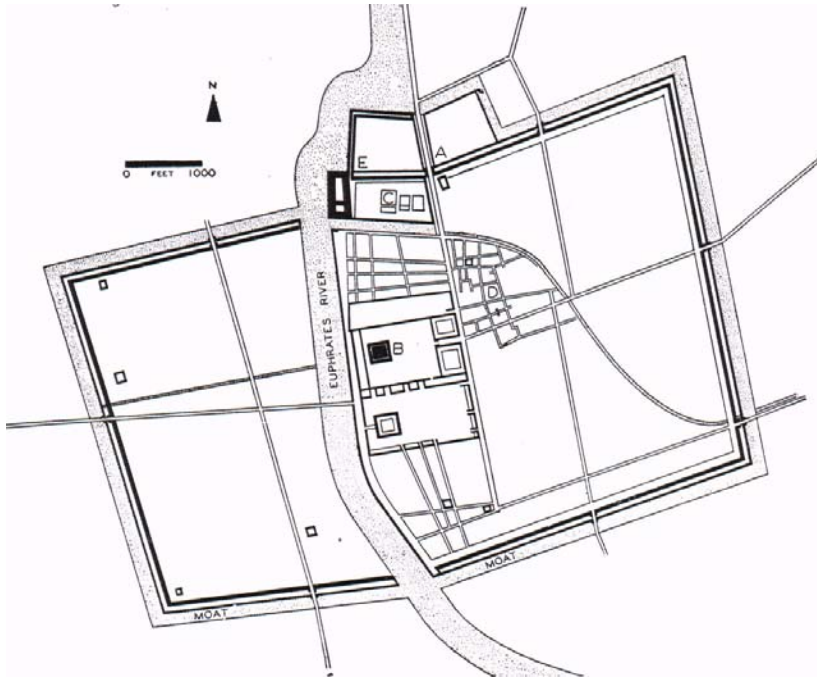
Harita 1. Batı Anadolu Harita (Aktüre, 2003, 154).

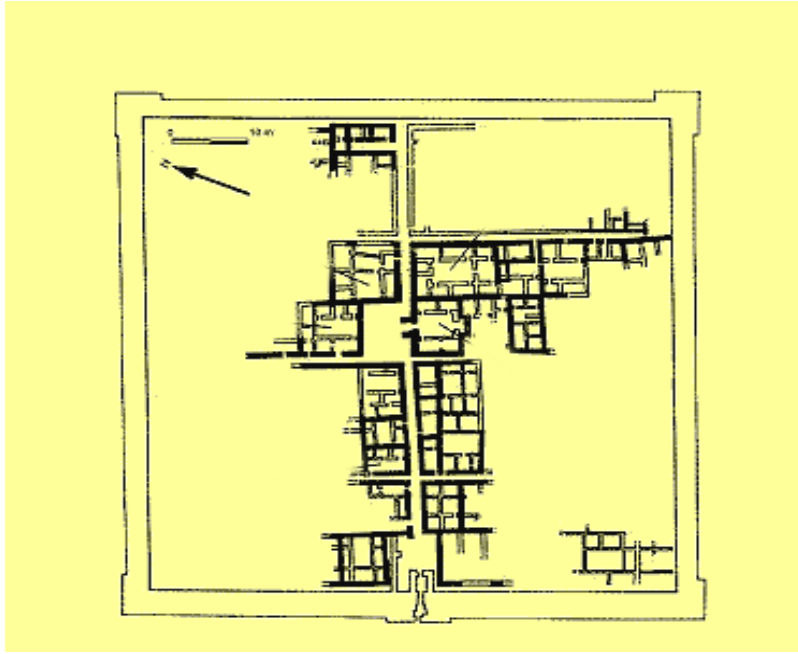
Çizim 1. Planlanmış Bir Yerleşme (Doxiadis- Ekistics, 1968, 437).

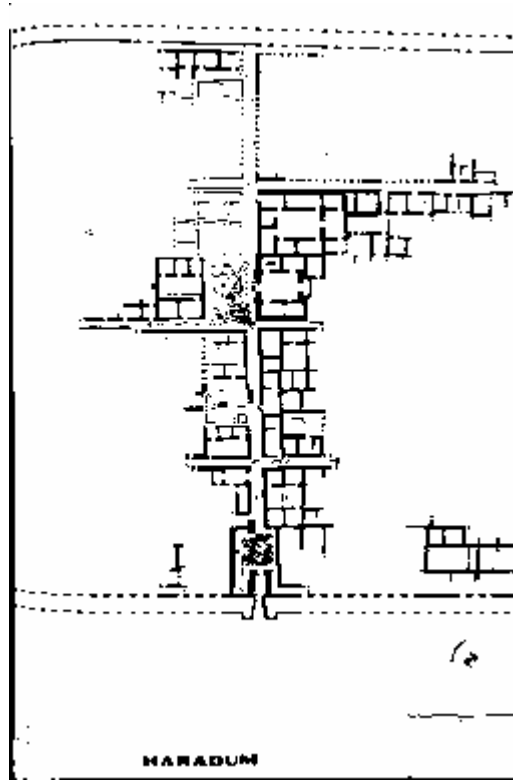
Çizim 1. Babil Yerleşimi (Haverfield, 1913, 8).

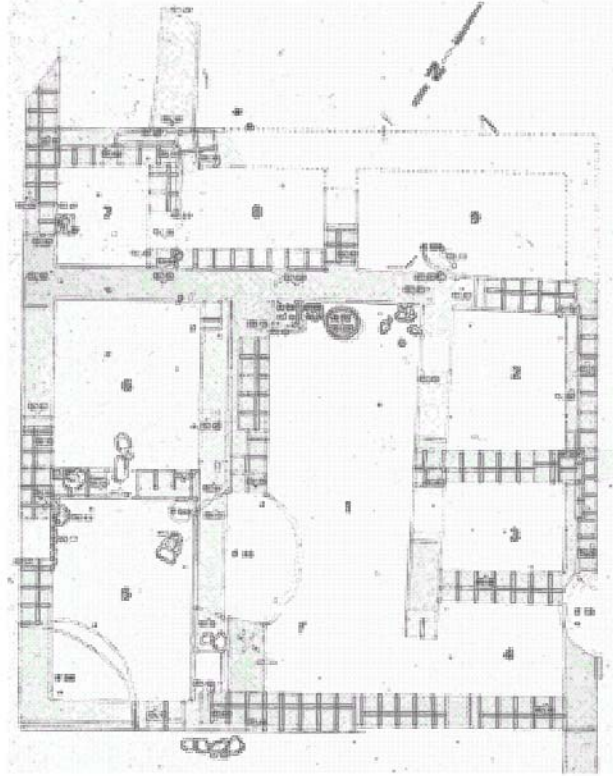
Çizim 2. Babil Kent Planı (Gallion, 1993, 9) .

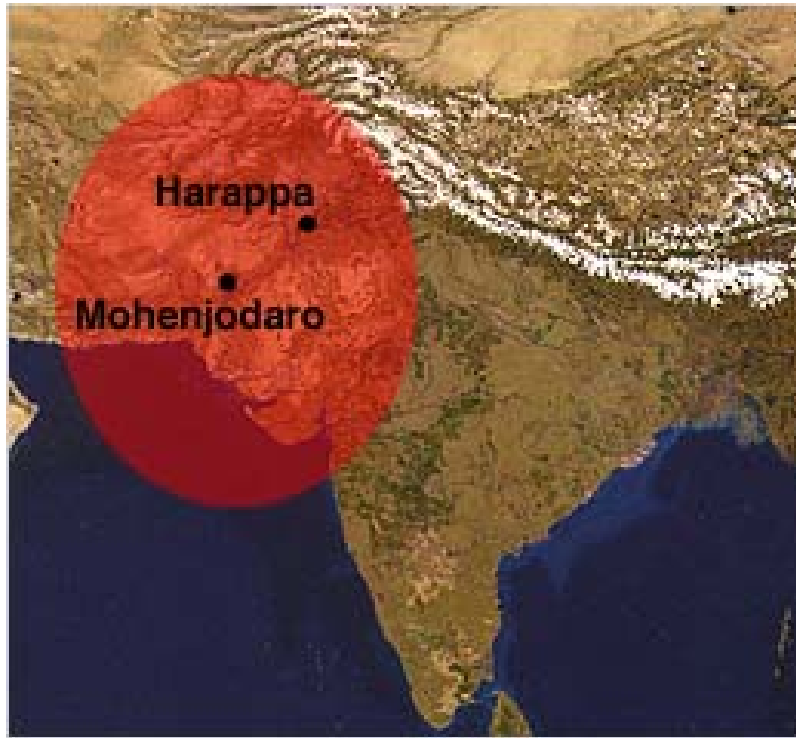
Çizim 1. Haradum kent planı (Nous Ecrire;ArScAn-Du village à l'Etat au Proche et Moyen-Orient La Mésopotamie Haradum; 2004; www.mae.u-paris10.fr)

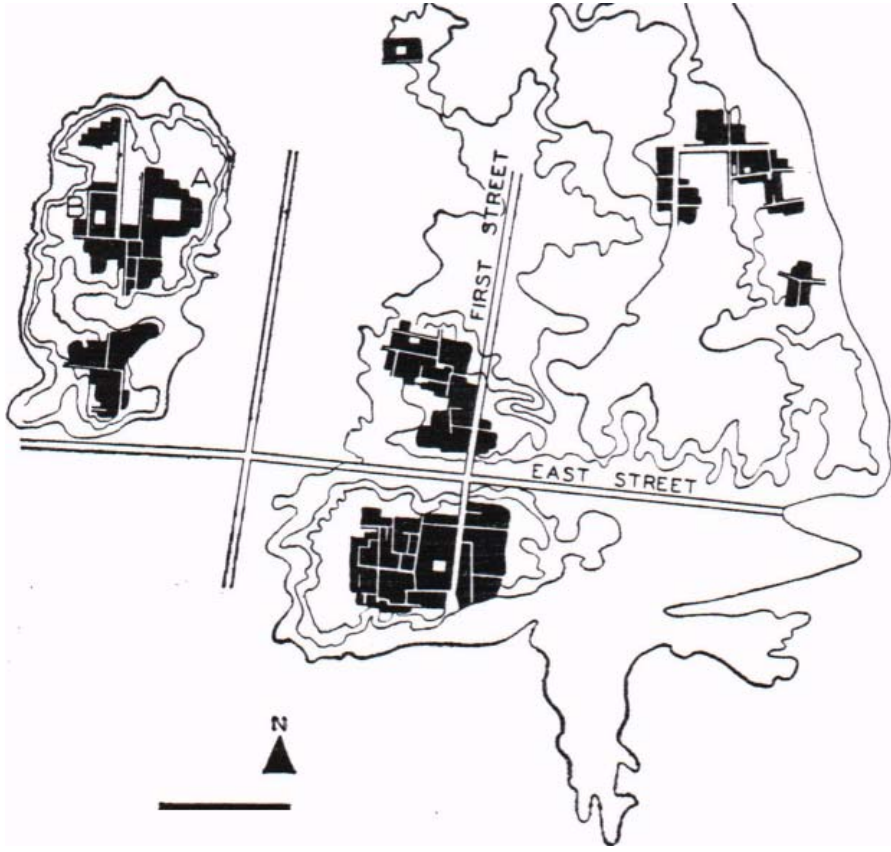
Çizim 2. Haradum kent planı (Kepinski-LeComte, Haradum I, Planche V).

Çizim 1. Haradum kent planından ayrıntı (Kepinski, LeComte, p. 112, Fig. 34)

Harita 1. Harappa, Mohenjo- Daro Harita. (Tariq Rahman, "PEOPLES AND LANGUAGES IN PRE-ISLAMIC INDUS VALLEY" www.saxakali.com/COLOR_ASP/harappa.htm).

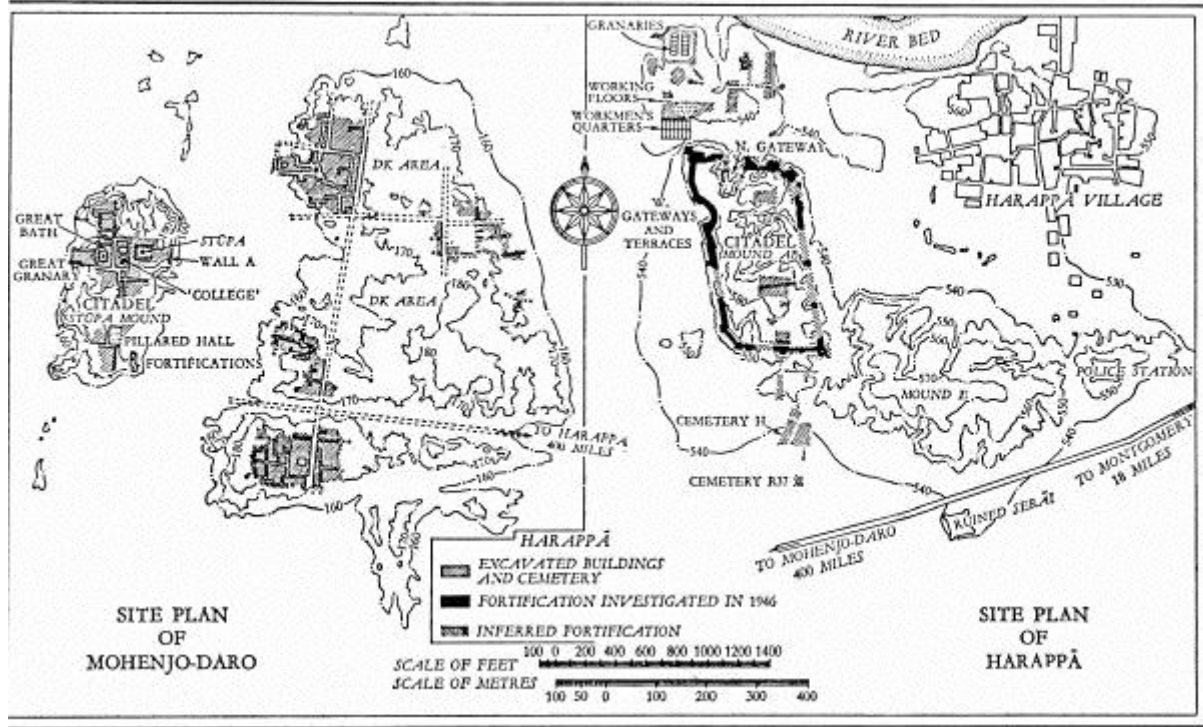

Çizim 1. Mohenjo-Daro Kent Planı (Gallion, 1993, 8).

Resim 1. Mohenjo-Daro Görünüm. (Mohenjo-daro, One of the great cities of the Indus Valley civilization. Copyright © J.M. Kenoyer; www.metmuseum.org)

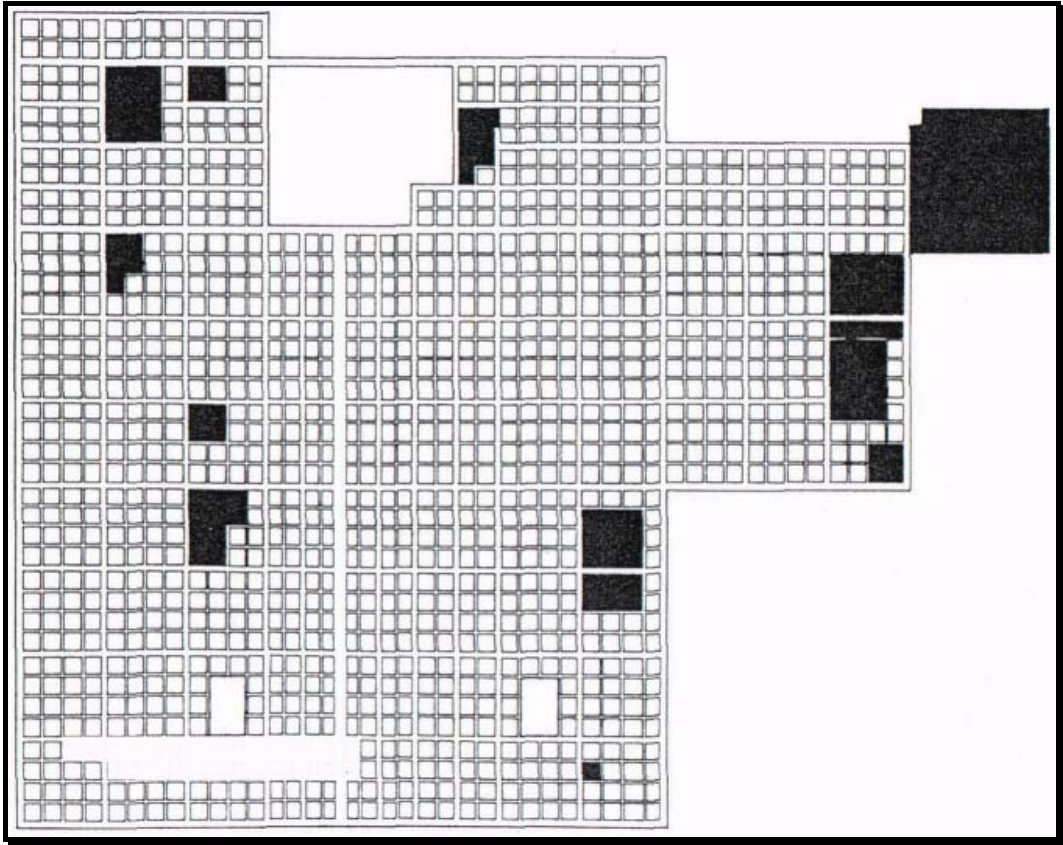

Çizim 1. Mohenjo-Daro ve Harappa Kent Planları (www. instructional1.calstatela.edu - /bevans/Art101/)

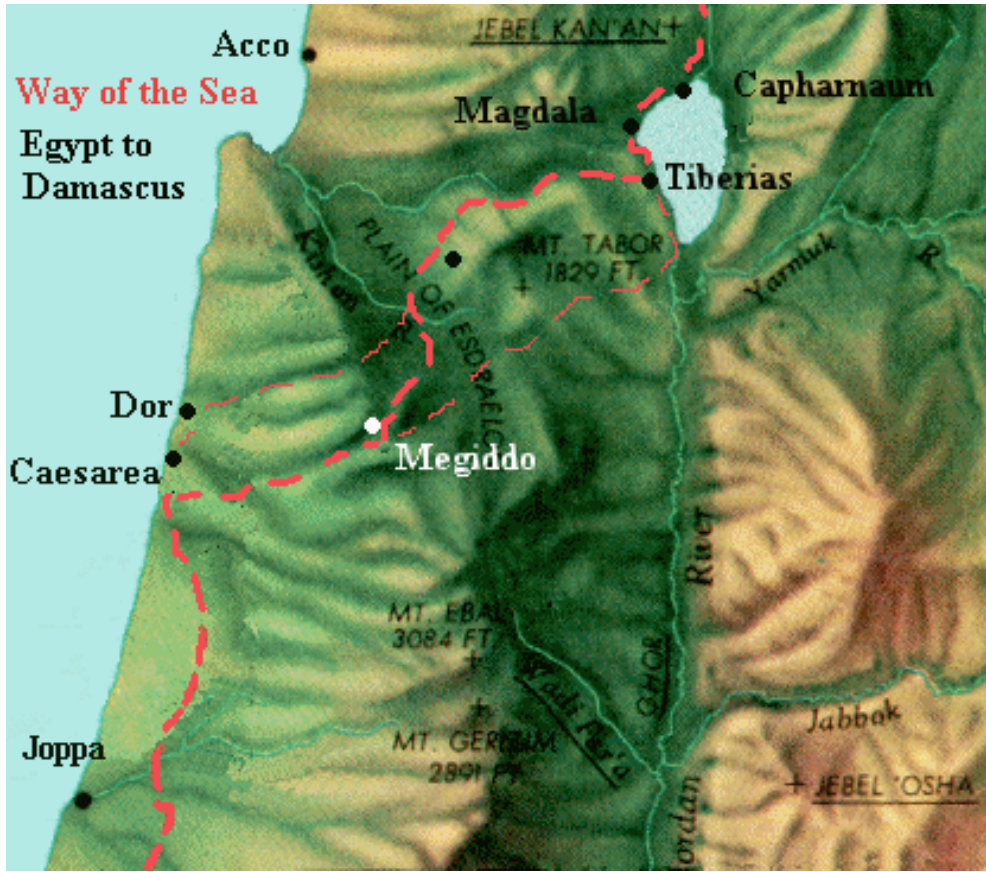
Resim 1. Harappa Yeniden Kurma Denemesi. (The Ancient Indus Valley Copyright J.M. Kenoyer/Dept. of Archaeology and Museums, Govt. of Pakistan. <http://www.harappa.com/har/har0.html>).

Çizim 1. Heijokyo (Kostof, 1991,140). M.Ö. 710 Yılında Kurulan Chang'an In Çin Emeryal Şehri Model Olarak Alınmıştır, Blok Ölçüleri Ve Oranları Da Önceden Var Olan Izgara Ölçülerinden Etkilenmiş Olabilir.

Resim 1. Megiddo Kent Planı (<http://www.mfa.gov.il>)

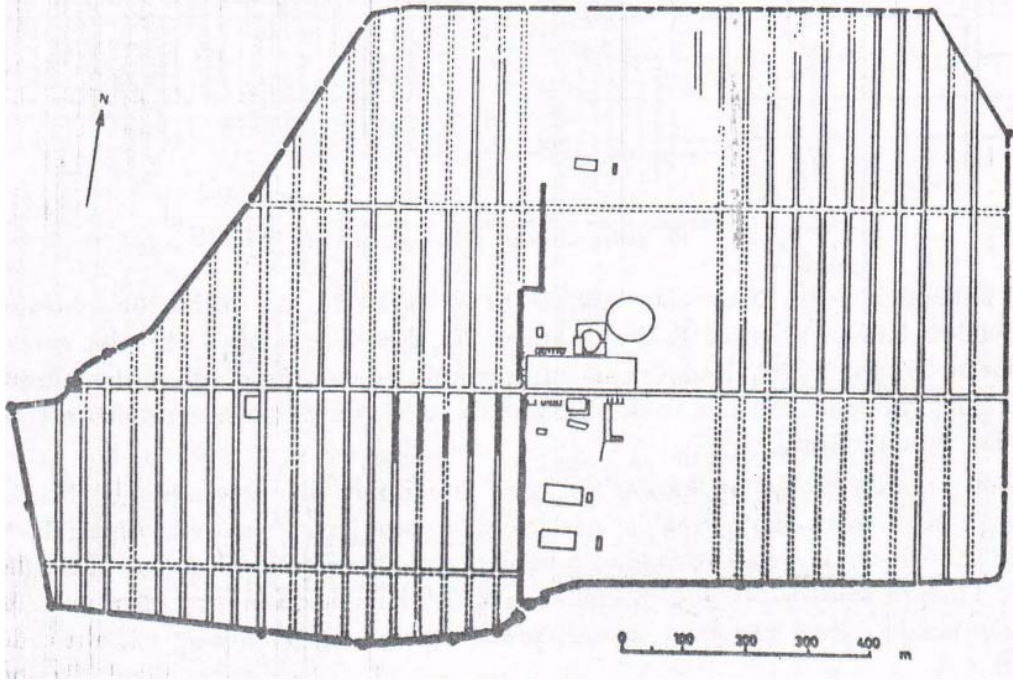
Harita 1. Megiddo konumu (<http://www.ancientroute.com/cities/Sephoris.htm>)

Resim 1. Megara Hyblea kent görünümü (www.siciliano.it foto: Giuseppe Leone).

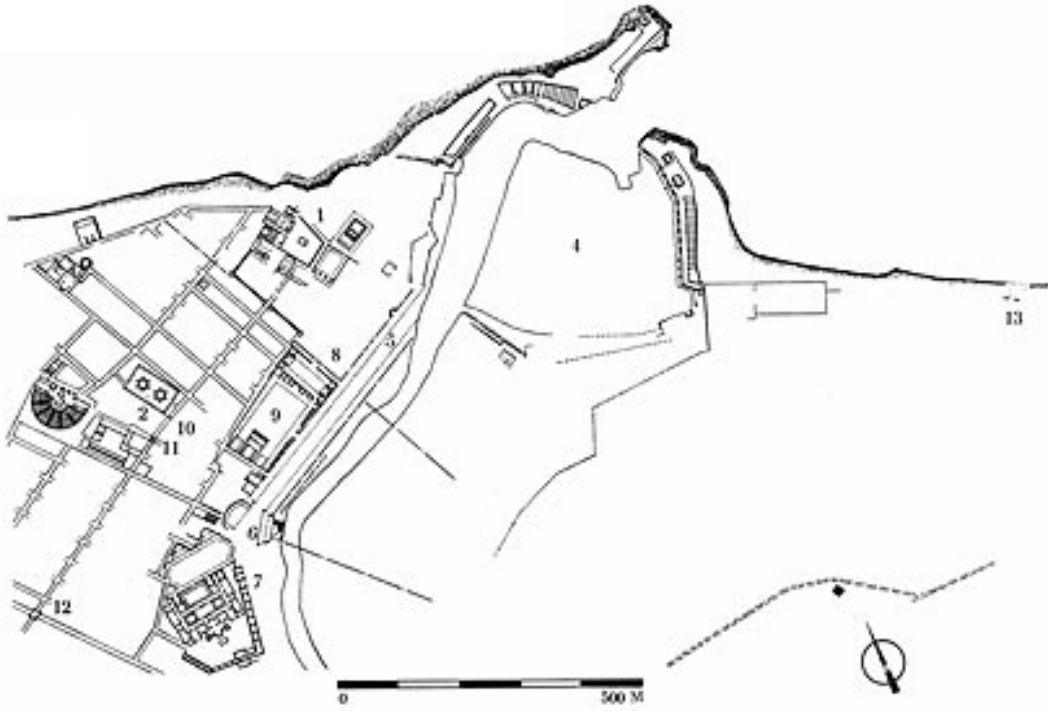
Çizim 1. Rodos'ta Vrulia Kent Planı (Akarca, 1987, 34).

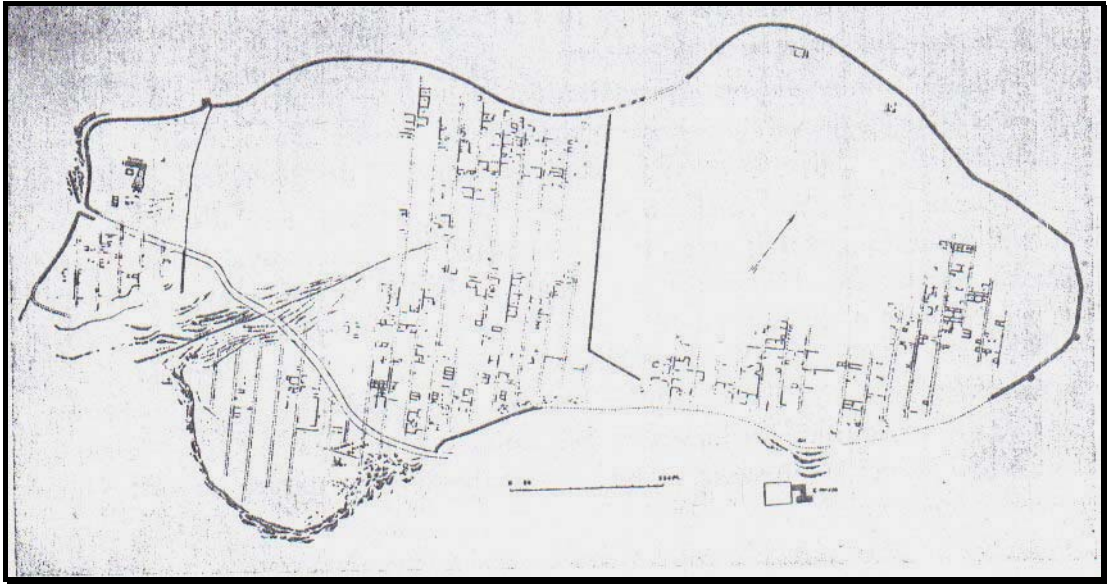
Çizim 2. Poseidonia Kent Planı (Akarca, 1987, Şekil 27).

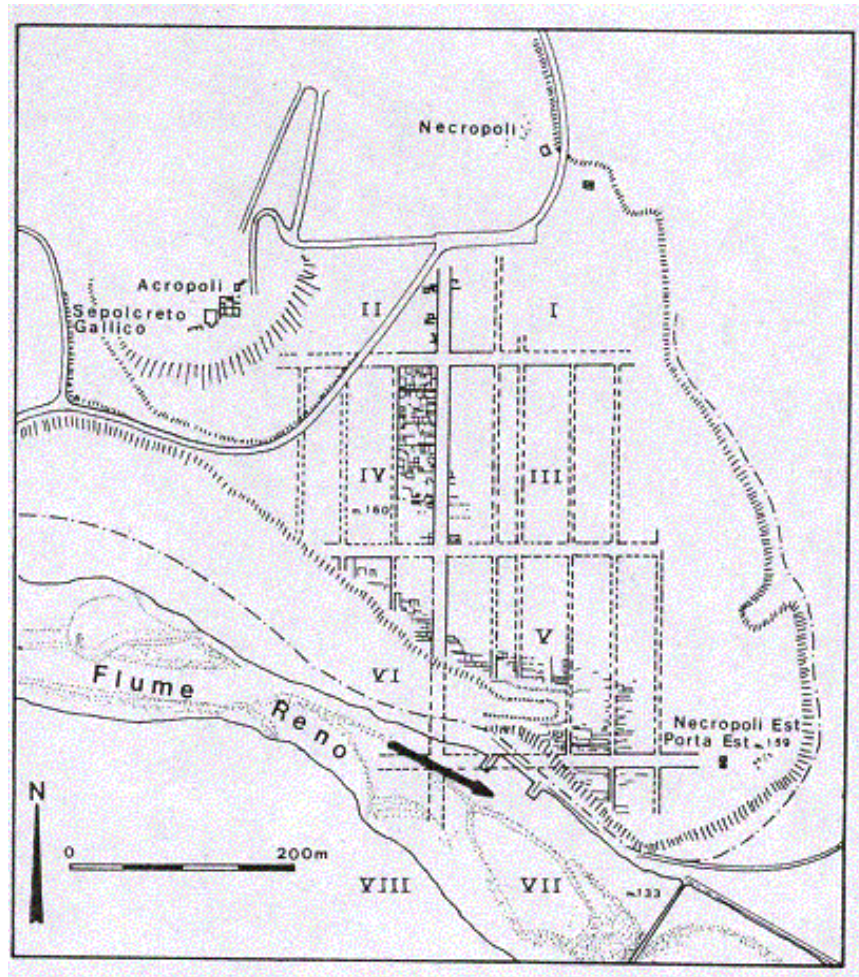
Resim 1. Leptis Magna Görünüş (http://www.jorgetutor.com/libia/leptismagna2/leptismagna.htm)

Çizim 1. Leptis Magna Kent Planı. (Warehouses and Granaries in Caesarea Maritima, Joseph Patrich University of Haifa, www. research.haifa.ac.il/~archlgy/patrichj/warehouse/warehouse.html#fig1)

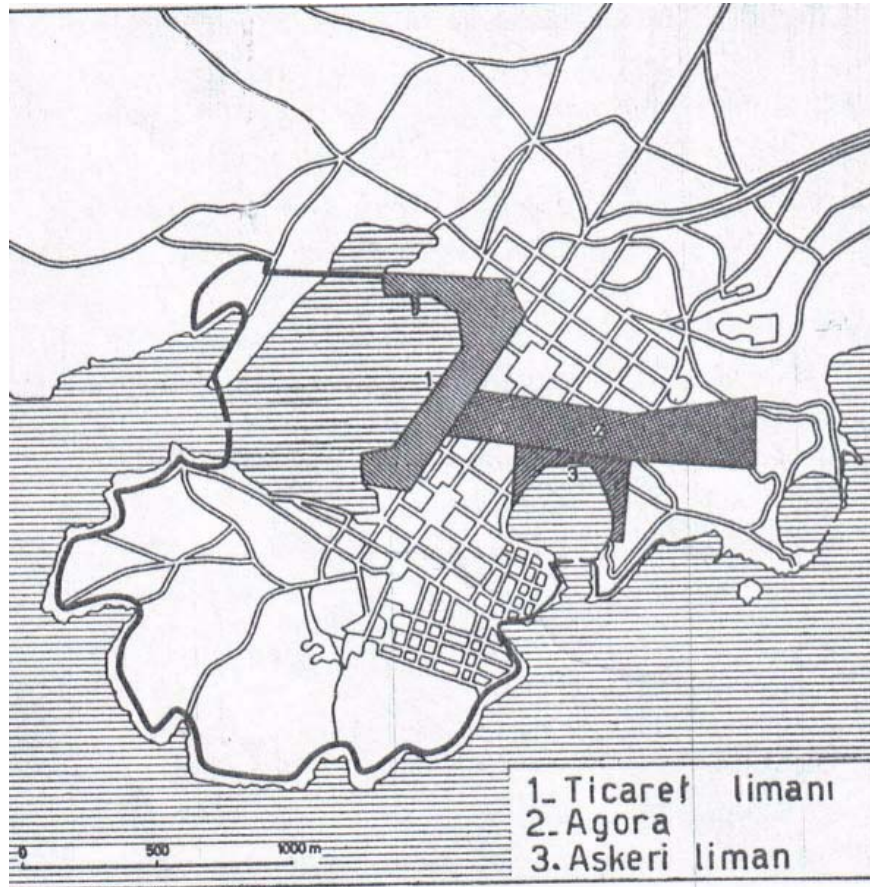
Çizim 1. Monte Casale Kent Planı (Akarca, 1987, 33).

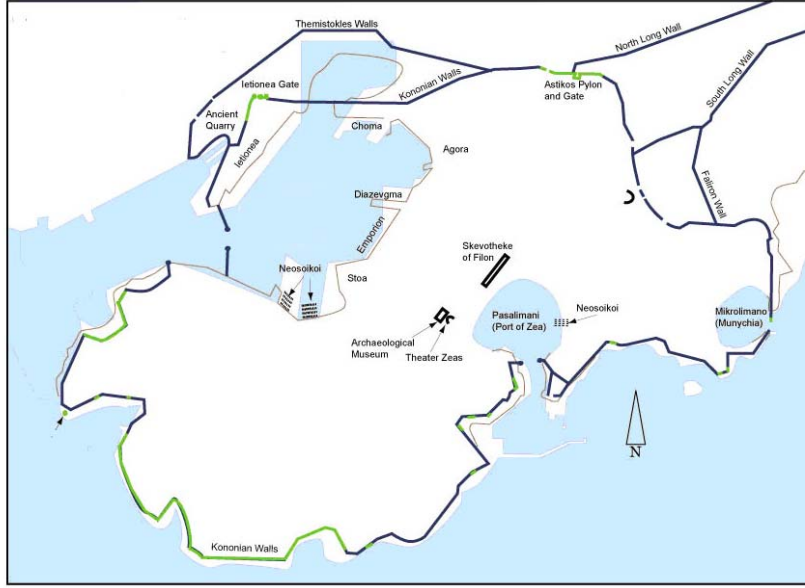
Çizim 2. Marzabotto Kent Planı (www.spazioinwind.libero.it/popoli_antichi/Etruschi/Marzabotto.html).

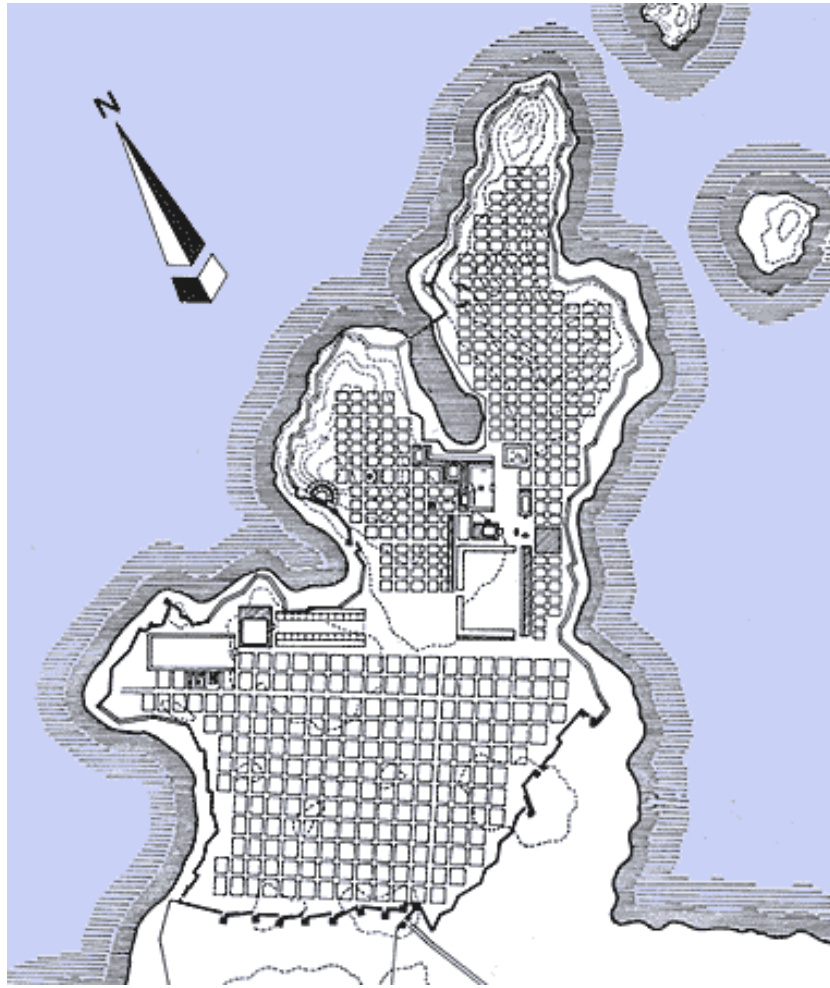
Resim 1. Marzabotto Kent Görünüşü. (www.spazioinwind.libero.it/popoli_antichi/Etruschi/Marzabotto.html)

Çizim 1. Pire Kent Planı (Akarca,1987, 37).

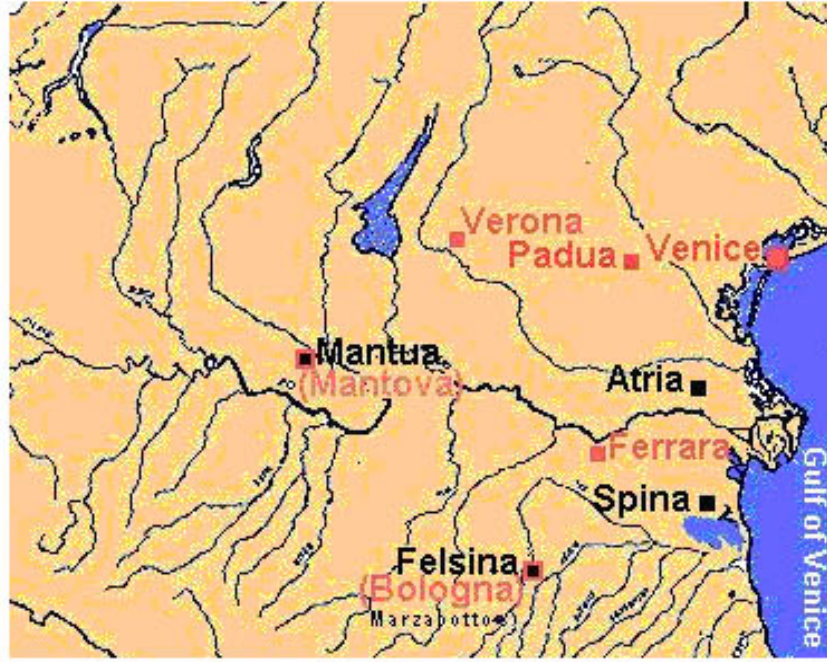

Harita 1. Pire Antik Dönem Haritası (www.Ancient-Greece.Com).

Çizim 1. Miletos Kent Planı.

Harita 1. Spina Harita (<http://www.mysteriousetruscans.comeng.html>).

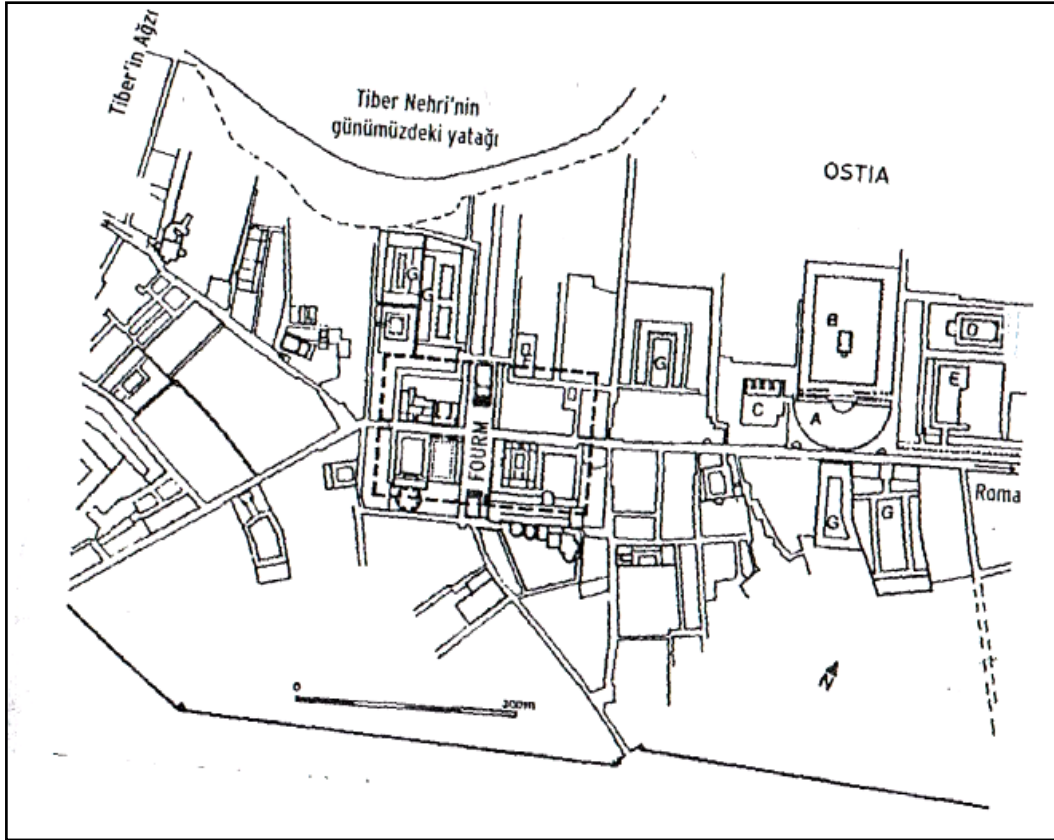
Resim 1. Spina Görünüm (<http://www.goldenageproject.org.uk152spina.html>)

Çizim 1. Dura Europos (Roma Dönemi). (Simon James, Dura-Europos, 'Pompeii of the Syrian Desert' <http://www.le.ac.uk/ar/stj/dura.htm#cosmo>).

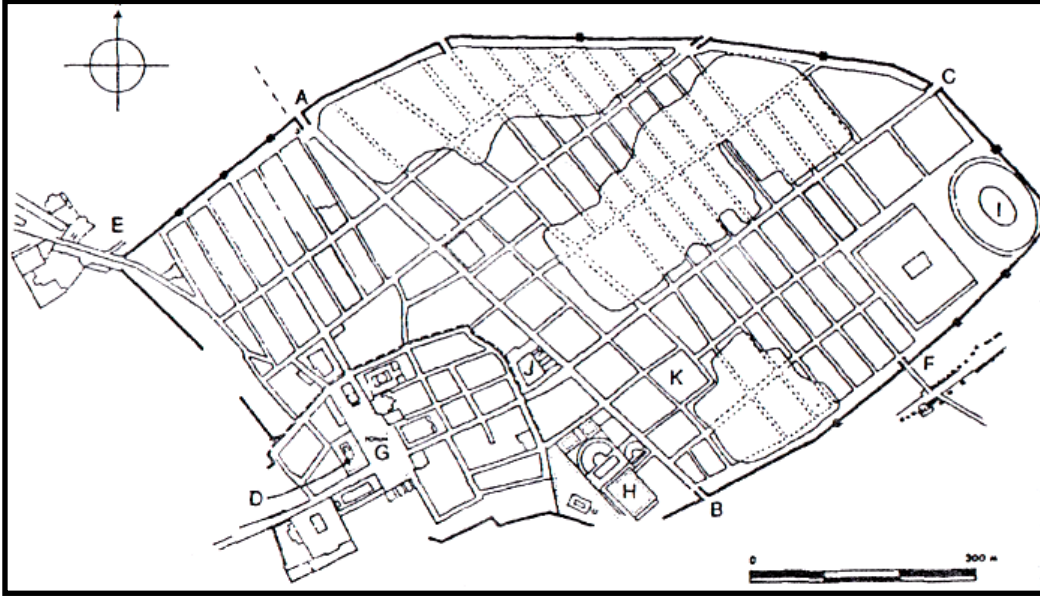
Resim 1. Dura Europos. (<http://www.atlastours.net/syria/duraeuropos.html>)

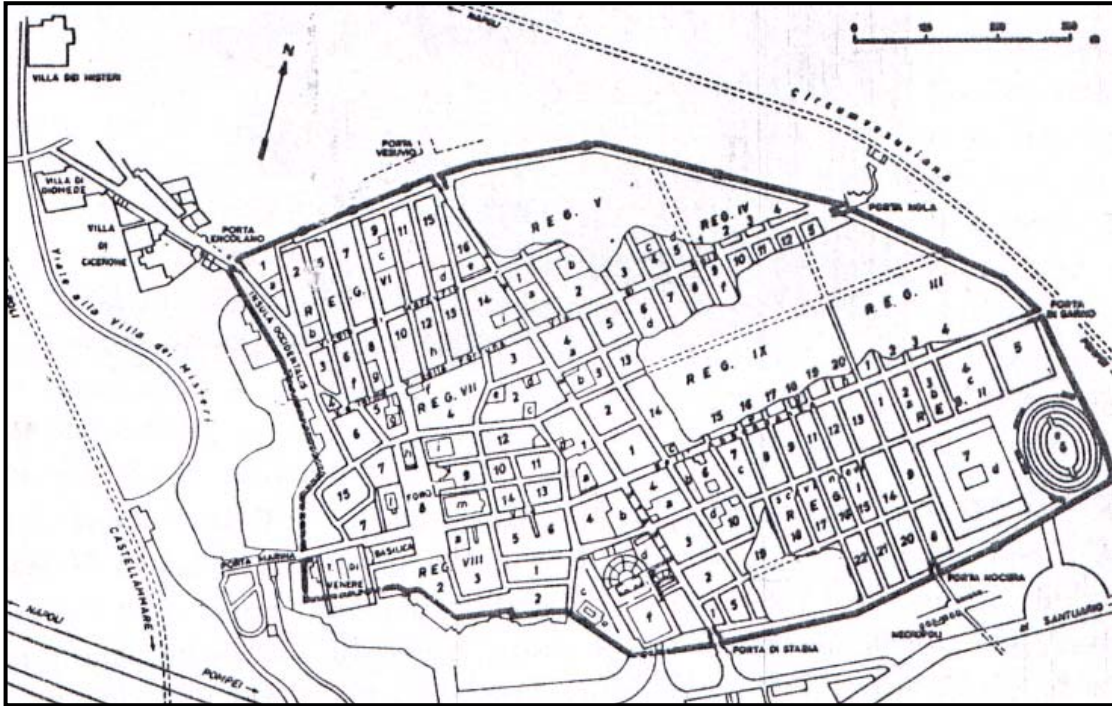
Çizim 1. Ostia Kent Planı (Thorpe, 2002, 23).

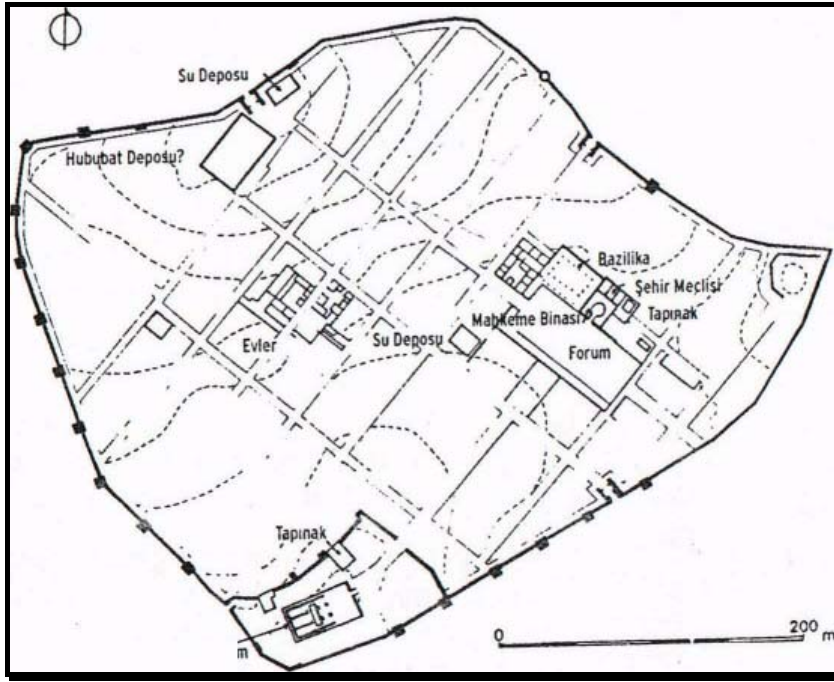
Resim 1. Pompei Kent Görünüşü ([Http://Pompeii.Virginia.Edu/Pompeii/Aerialforum.Jpg](http://Pompeii.Virginia.Edu/Pompeii/Aerialforum.Jpg)).

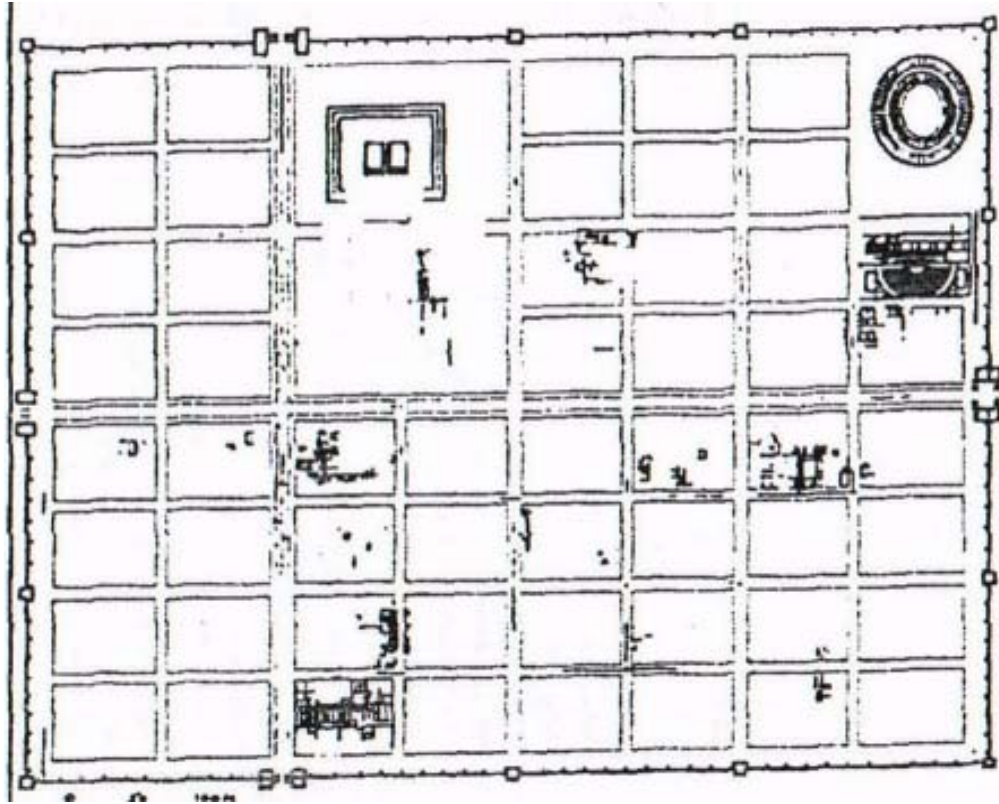
Çizim 1. Pompei Kent Planı (Thorpe, 2002, 30).

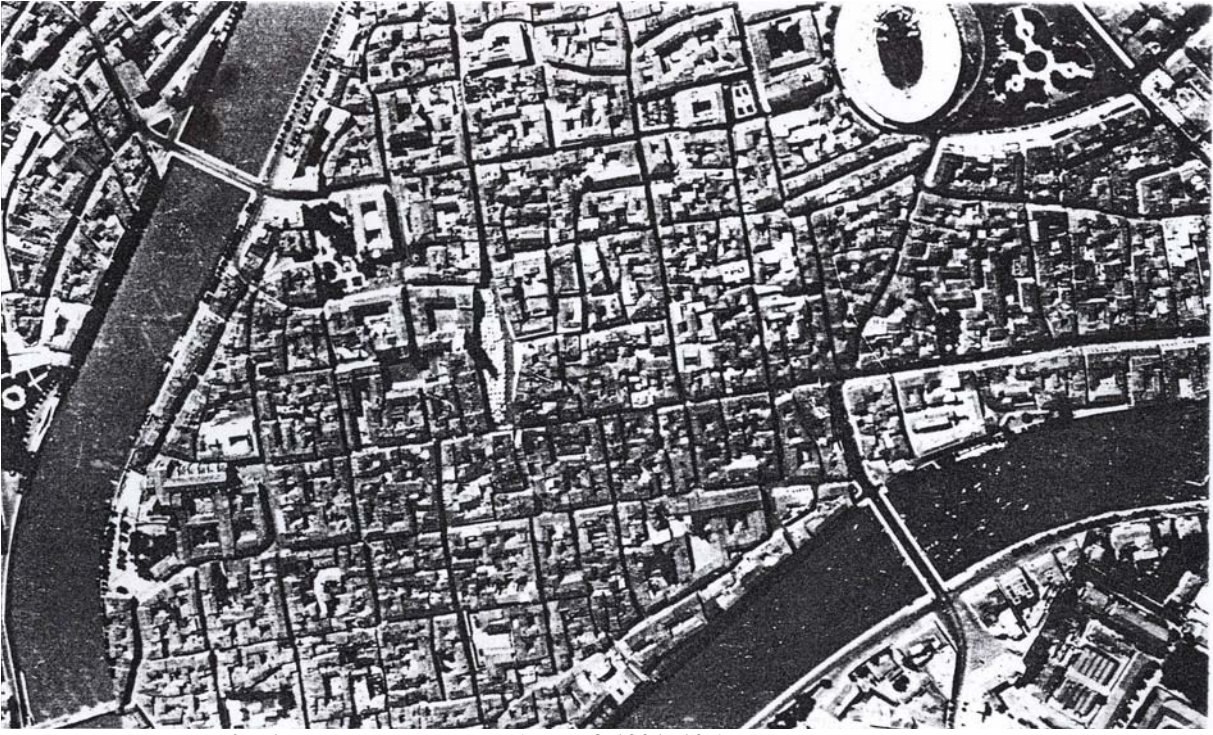
Çizim 2. Pompei Kent Planı (Akarca, 1987, 71).

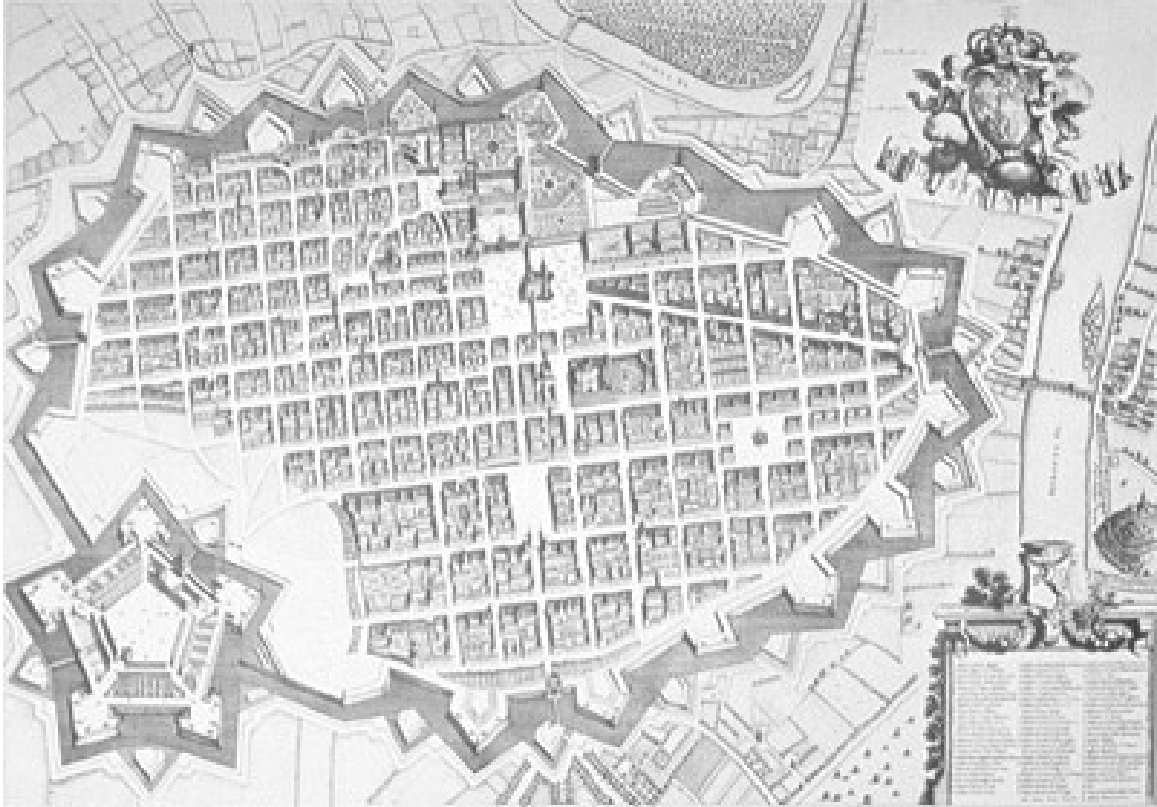
Çizim 1. Cosa Kent Planı (Thorpe, 2002, 24).

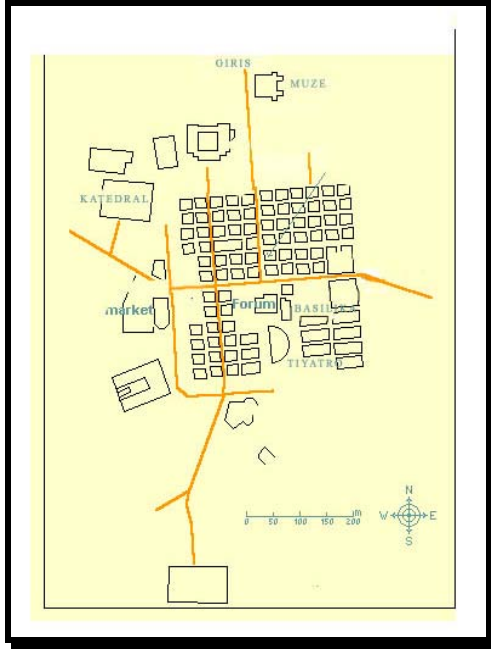
Çizim 2. Aosta Kent Planı (Thorpe, 2002, 21).

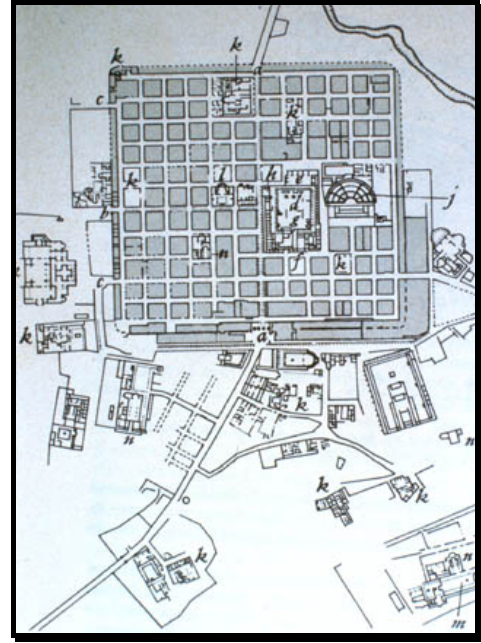
Resim 1. Verona Kent Planı (Kostof, 1991, 107).

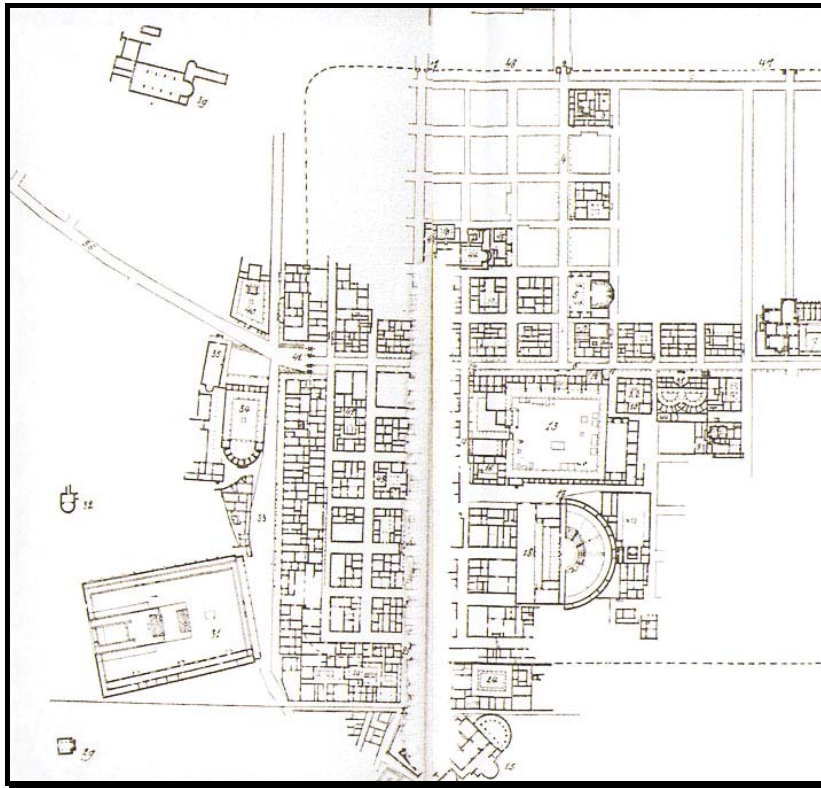
Çizim 1. Turin Kent Planı. (<http://www.historicurbanplans.com>)

Çizim 1. Timgad Kent Planı.
(<http://ic.ucsc.edu/~langdale/arth134/Timmap.jpg>)

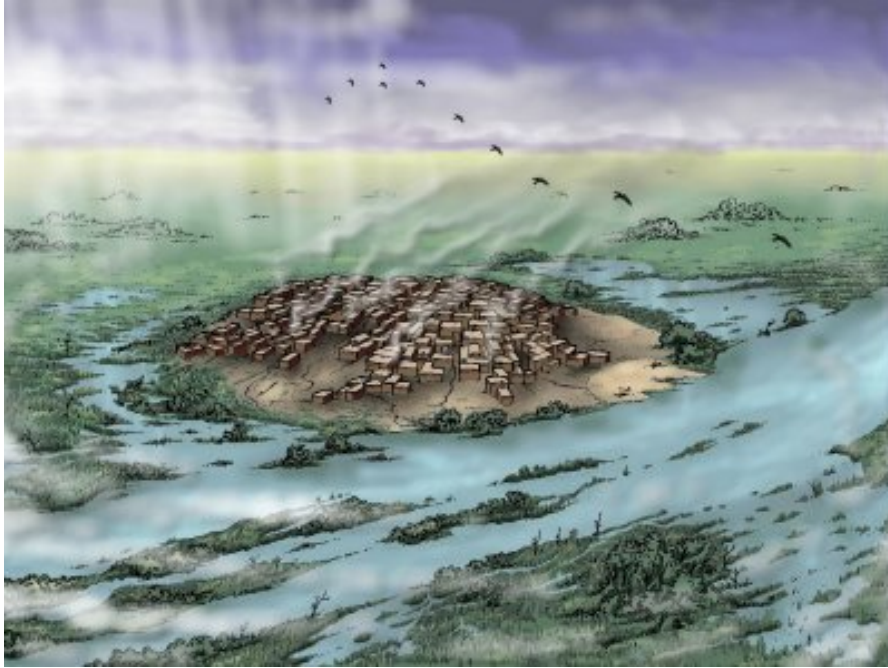
Çizim 2. Timgad Kent Planı.
(<http://ic.ucsc.edu/~langdale/arth134/Timmap.jpg>)

Çizim 3. Timgad Kent Planı. (<http://classics.uc.edu/~johnson/libraries/timgad>)

Resim 1. Timgad Kent Görünüü. (<http://ic.ucsc.edu/~langdale/arth134/Timgadair.jpg>)

Resim 2. Çatalhöyük Yerleşimi.

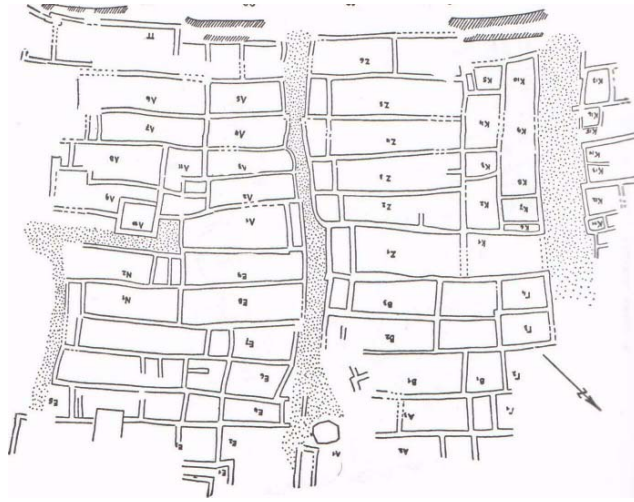

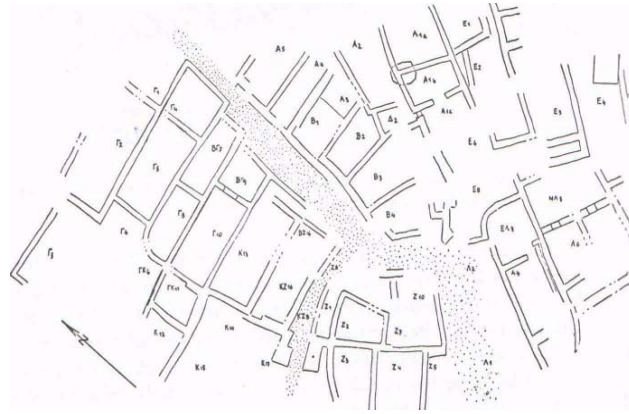
Resim 1. Çatalhöyük Konut Yerleşimi. (<http://www.biltek.tubitak.gov.tr/haberler/arkeoloji/2000-01-6.pdf>)

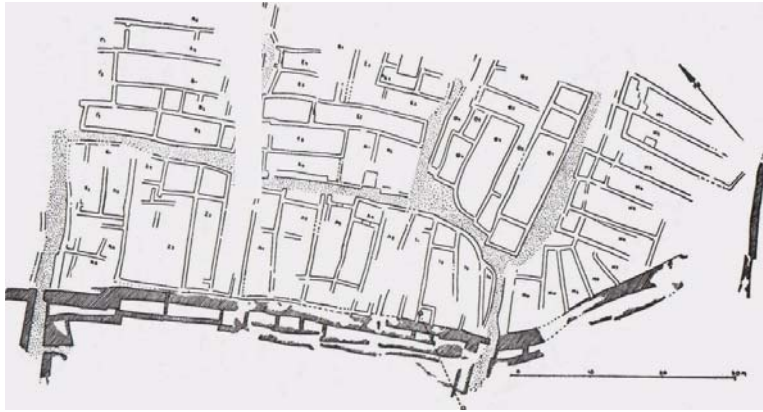
Resim 2. Jericho Havadan Görünüm. (<http://www.mfa.gov.il/MFA/History/Early>)

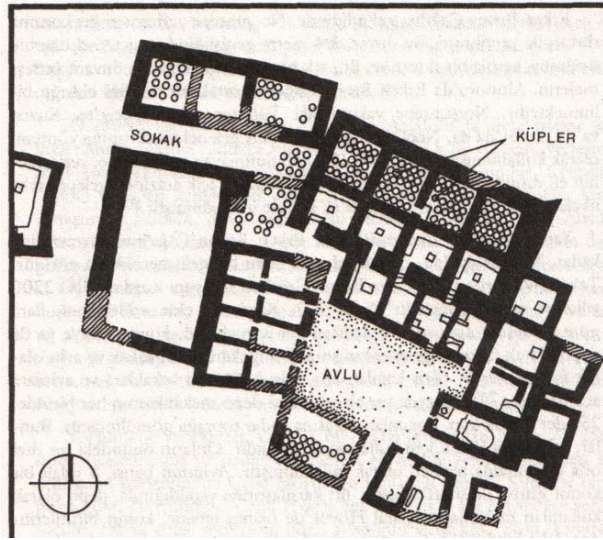
Çizim 1. Thermi IV-B yerleşim kurgusu (Naumann, 1998, 231).

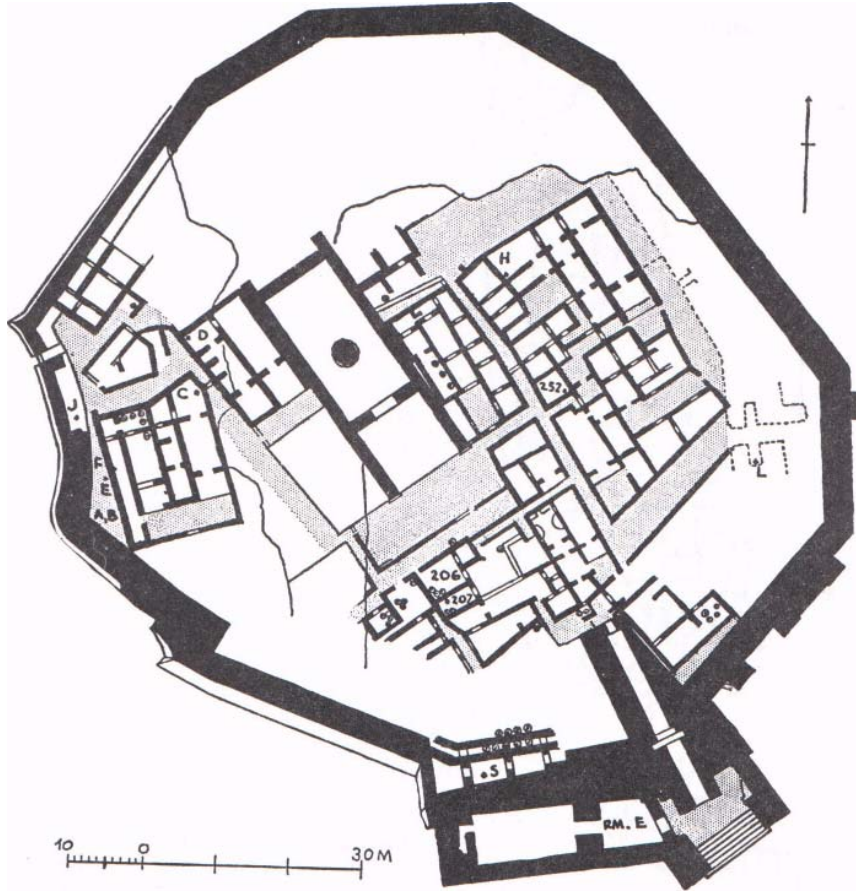
Çizim 2. Thermi II yerleşim kurgusu (Naumann, 1998, 231).

Çizim 3. Thermi V yerleşim kurgusu (Naumann, 1998, 231).

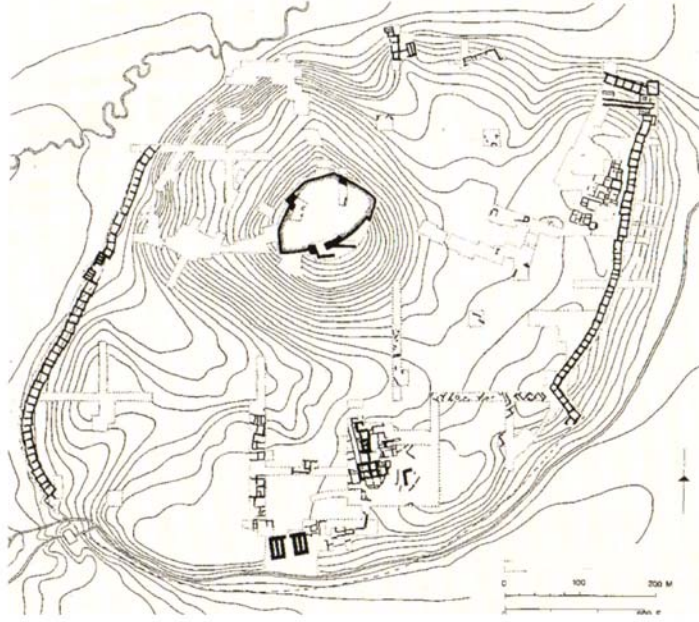
Çizim 1. Norşuntepe VI. Yapı Katı (Aktüre, 2004, 106).

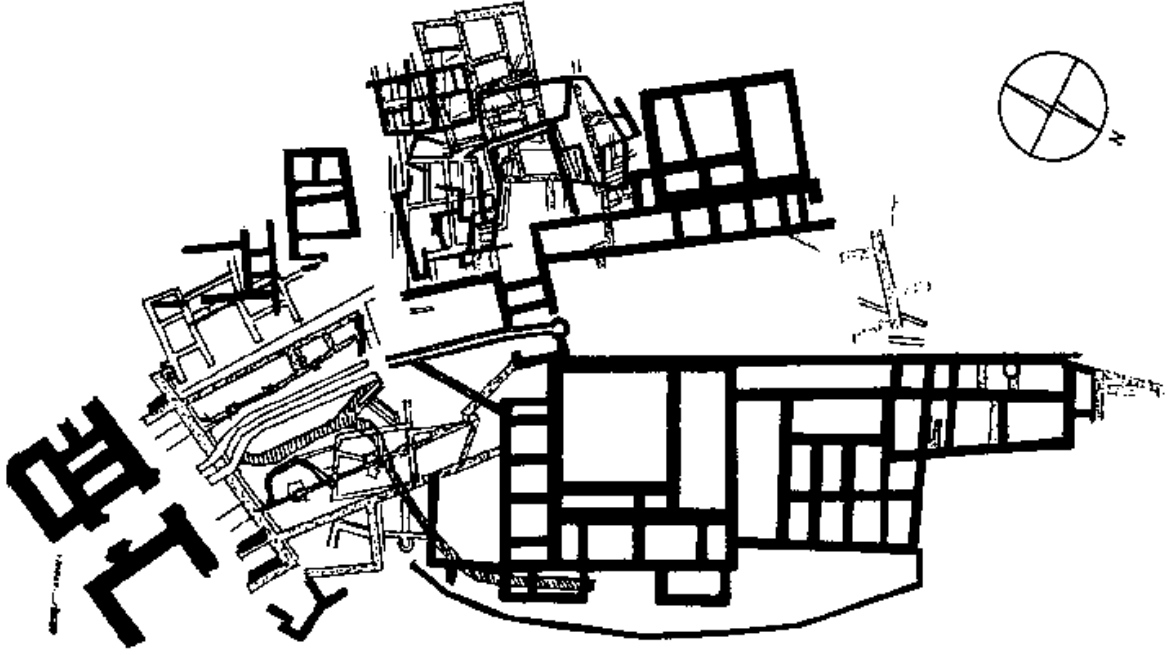
Çizim 2. Troya II Yerleşme (Naumann, 1998, 234).

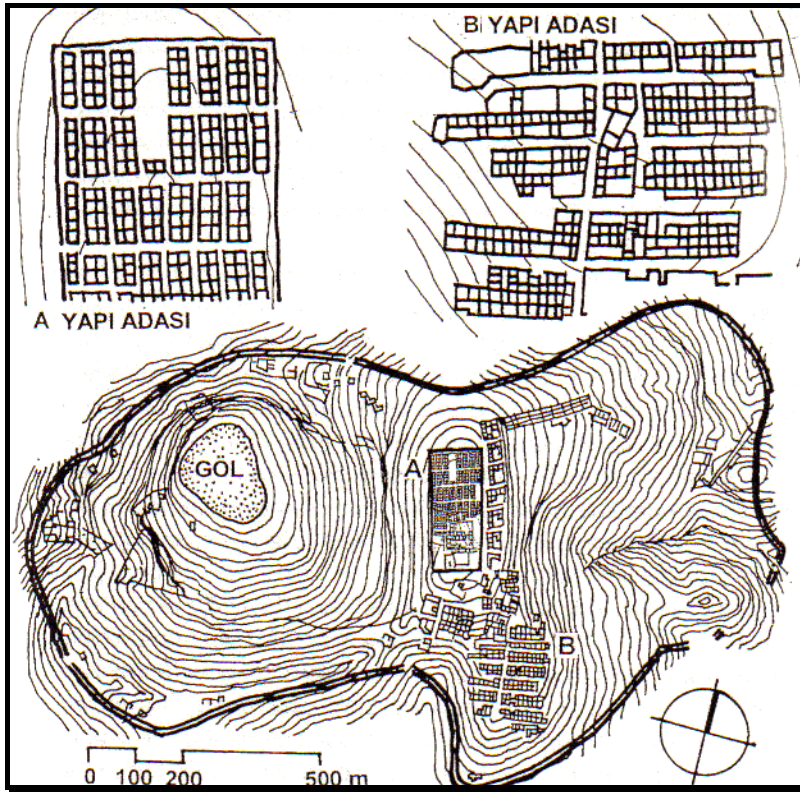
Resim 1. Troya Yerleşme Katları.

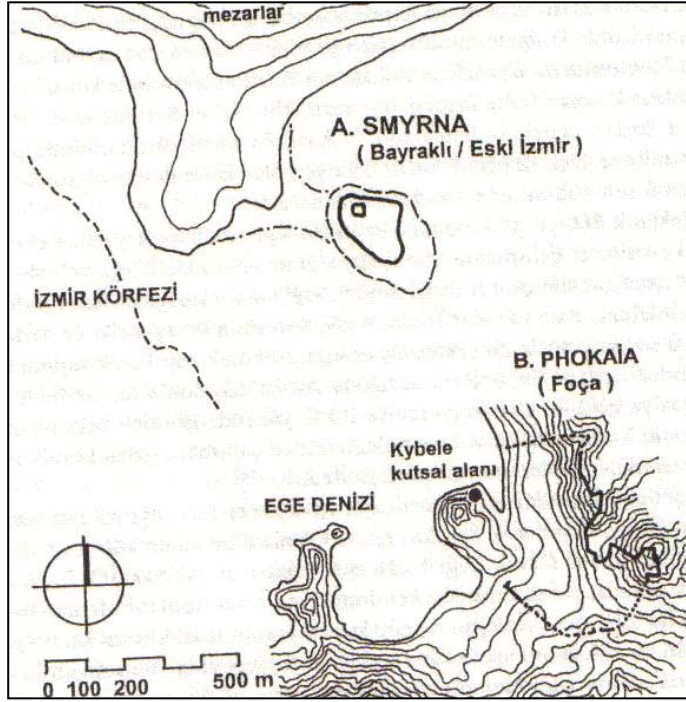
Çizim.1.Alışar Genel Planı (Korfman, 1996, 93.res.12).

Çizim.1. Boğazköy Genel Planı (www. mezopotamya.tripod.com/Hattusas-Haritalari.html)

Çizim 1. Niğde Yakınlarındaki Göllüdağ Yerleşmesi (Aktüre, 2003, 8).

Harita 1. Arkaik Dönem’de Smyrna (Aktüre, 2003, 166).

Resim 1. Smyrna (<http://www.wowturkey.comforumviewtopic.Phpt=10644>).

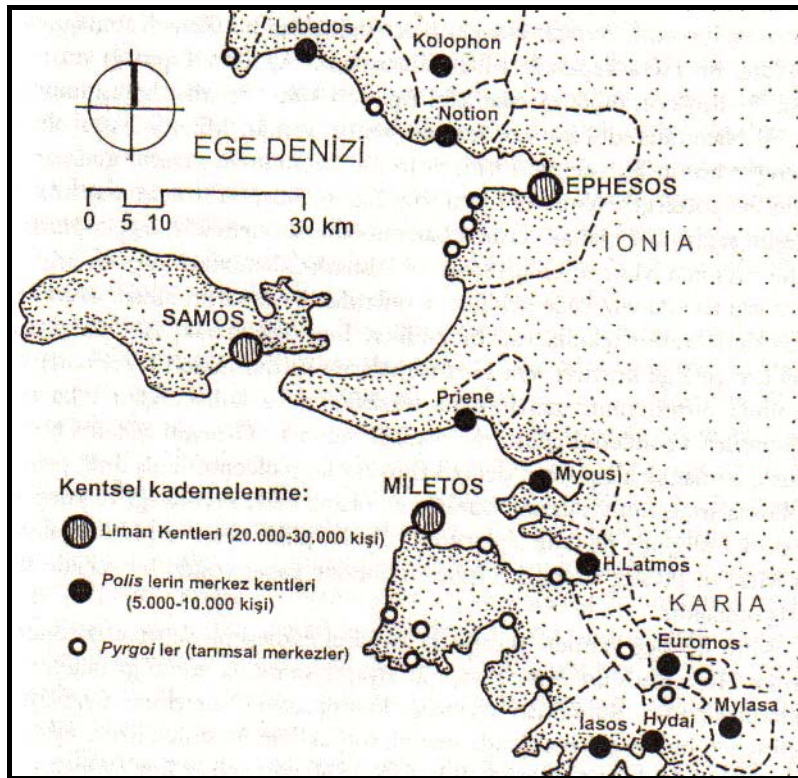
Resim 1. Smyrna (<http://www.Wowturkey.Comforumviewtopic.Pht=10644>).

Çizim 1. Smyrna'da çok odalı konut (Aktüre, 2003, 166). (Sağ üst köşedeki taralı kısım megaron tipli konuttur.)

Çizim 1. Smyrna M.Ö.7. Yüzyıl Kent Planı (Aktüre, 2003, 155, Resim 50).

Harita 1. Arkaik Dönem'de Miletos ve Yakın Çevresindeki Yerleşimler (Aktüre, 2003, 23).

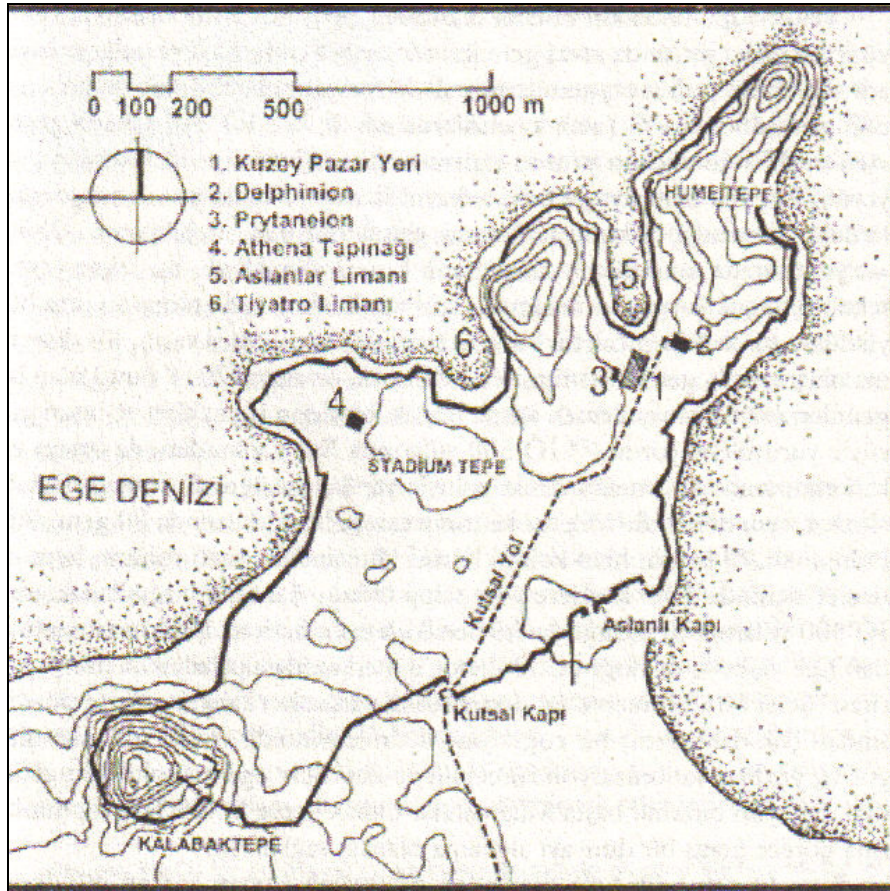
Harita 1. 2000 Yıl Önce Miletos ve Yakın Çevresindeki Yerleşimler ([Http://www.Didimli.Com/Milet.Htm](http://www.Didimli.Com/Milet.Htm)).

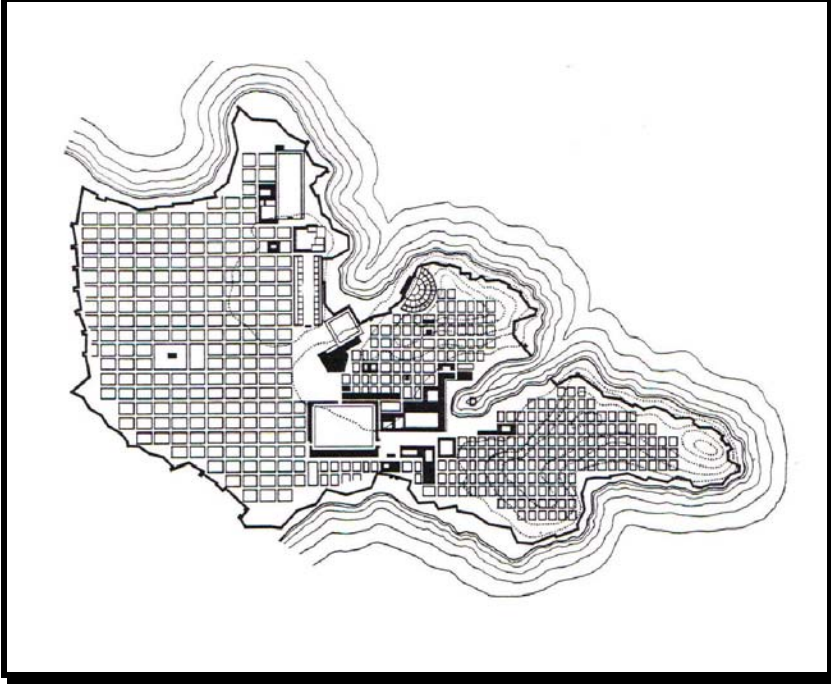
Harita 2. Günümüzde Miletos ve Yakın Çevresindeki Yerleşimler ([Http://www.Didimli.Com/Milet.Htm](http://www.Didimli.Com/Milet.Htm)).

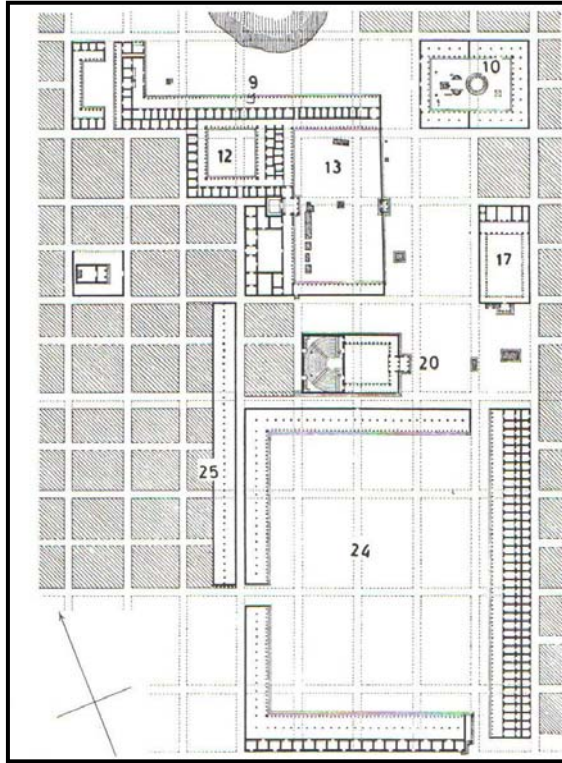
Çizim 1. Arkaik Dönem’de Miletos’un 3 Boyutlu Planı (Graves, 2002, 79).

Çizim 2. M.Ö.7.Yüzyılda Miletos’un Yerleşim Alanı Aktüre, 2003, 225) .

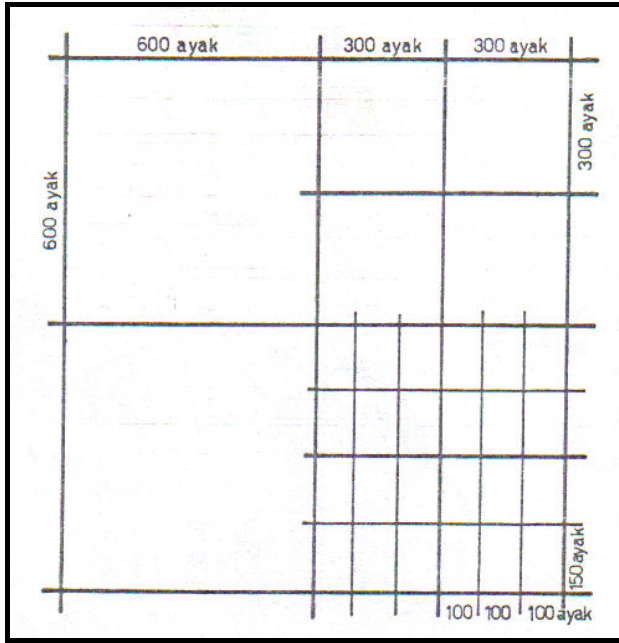
Çizim 1. Miletos Kent Planı (Gallion, 1993, 24).

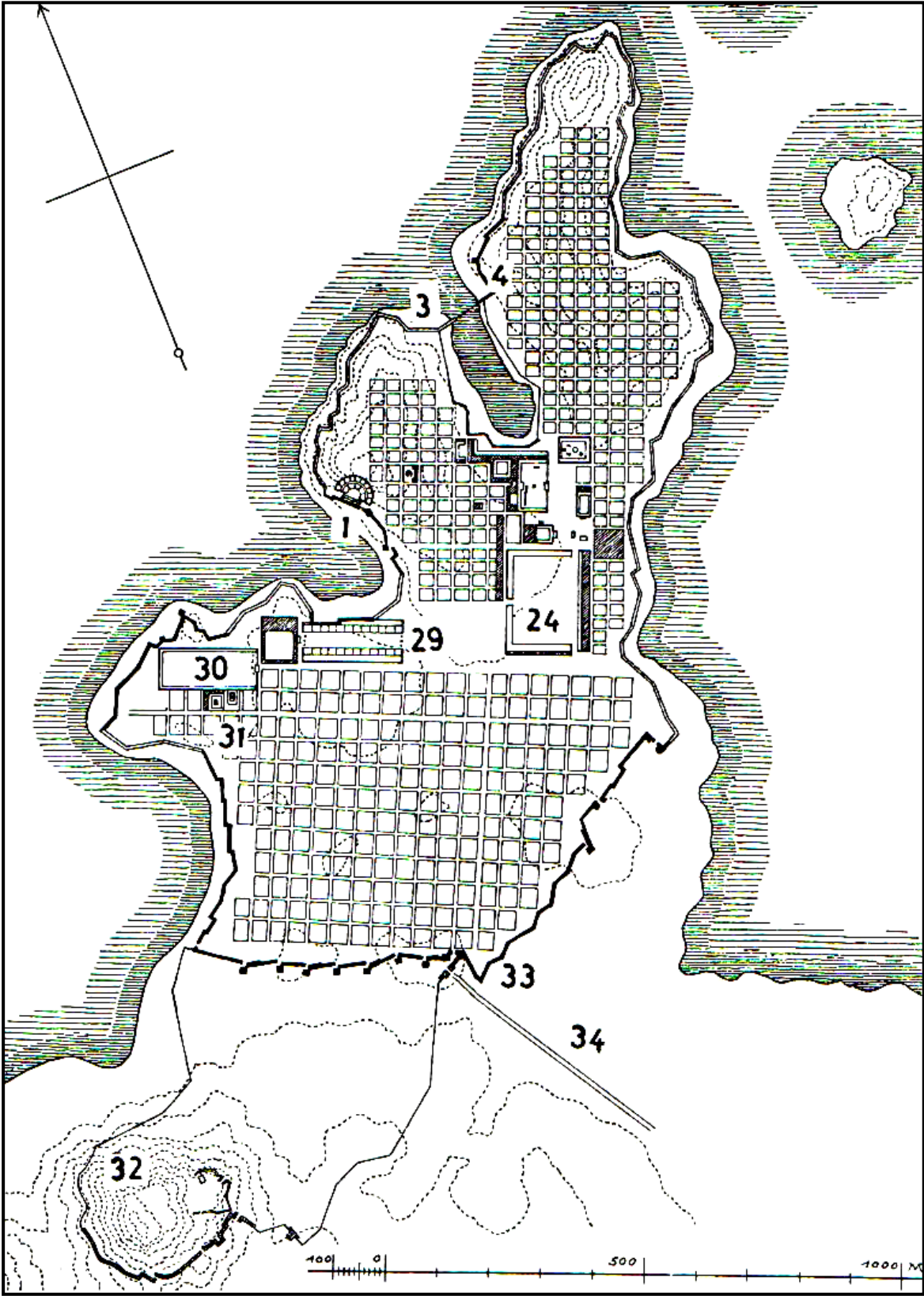
Çizim 2. Klasik Ve Hellenistik Dönemde Miletos (Akurgal, 2000, Şekil 348).

Çizim 1. Miletos ve Çevresi (<http://www.planetware.com/mapsturkeyaydinyenikoymiletusmiletus-map-tr-mile.htm>).

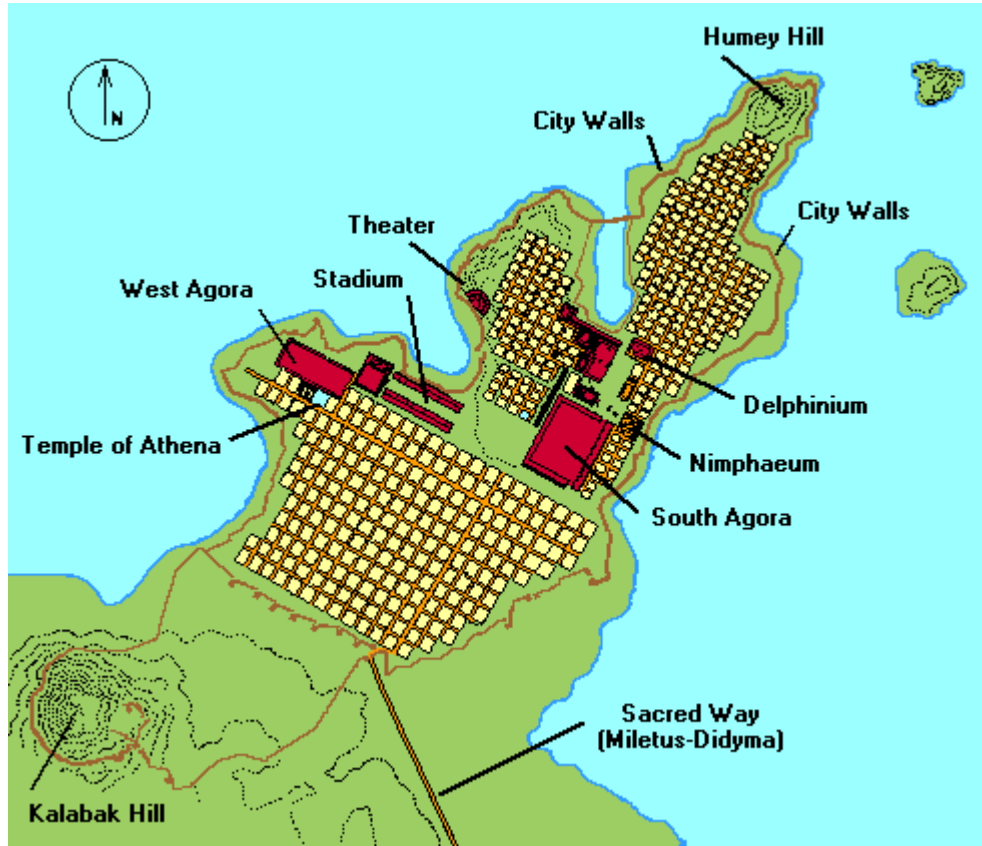

Çizim 2. Rodos Sokak Sistemi (Akarca, 1987, 41).

Çizim 1. Miletos Genel Plan (Akurgal, 2000, 372).

1. Tiyatro, 3,4. Hellenistik Dönem İki Aslan Heykeli, 24. Güney Agora, 29. Stadyum, 30. Batı Agora, 31. Athena Tapınağı, 32. Kalabaktepe, 33. Kutsal Kapı, 34. Miletos Kentini Didyma Tapınağına Bağlayan Yol.

Resim 1. Miletos Genel Plan

([Http://Www.Goddessathena.Org/Museum/Temples/Miletus/Miletus_Map.Html](http://www.Goddessathena.Org/Museum/Temples/Miletus/Miletus_Map.Html)).

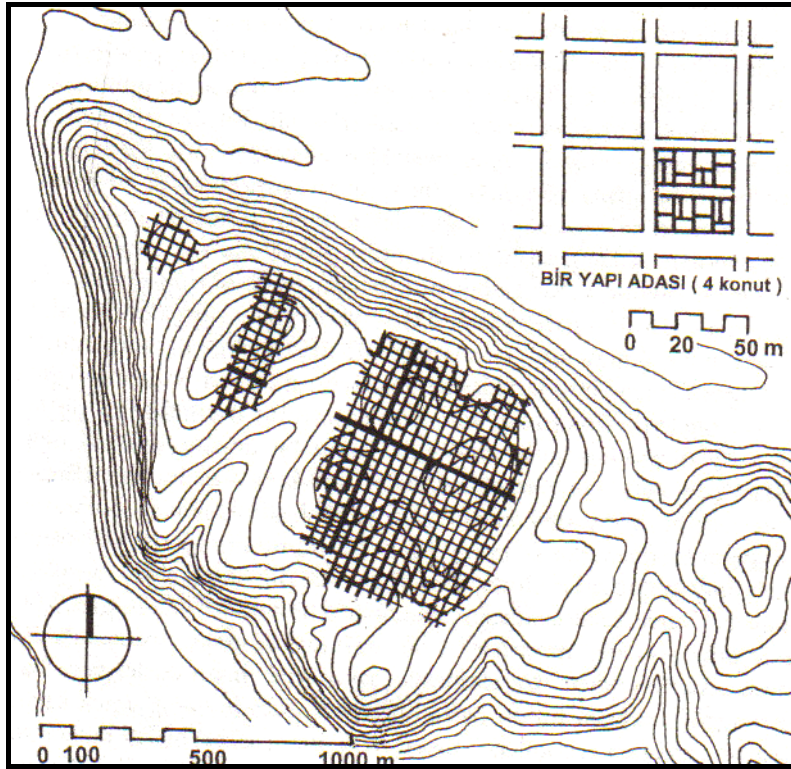

Resim 2. Miletos Tiyatro Ve Tapınak Alanı.

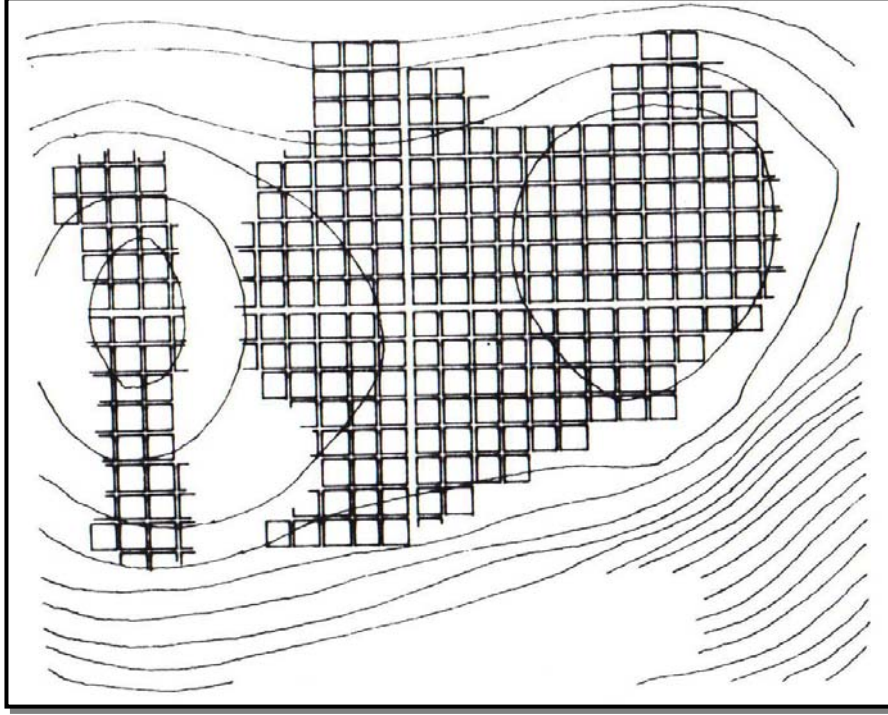
([Http://Www.Goddess-Athena.Org/Museum/Temples/Miletus/Miletus_Theater_Circle.Html](http://www.Goddess-Athena.Org/Museum/Temples/Miletus/Miletus_Theater_Circle.Html))

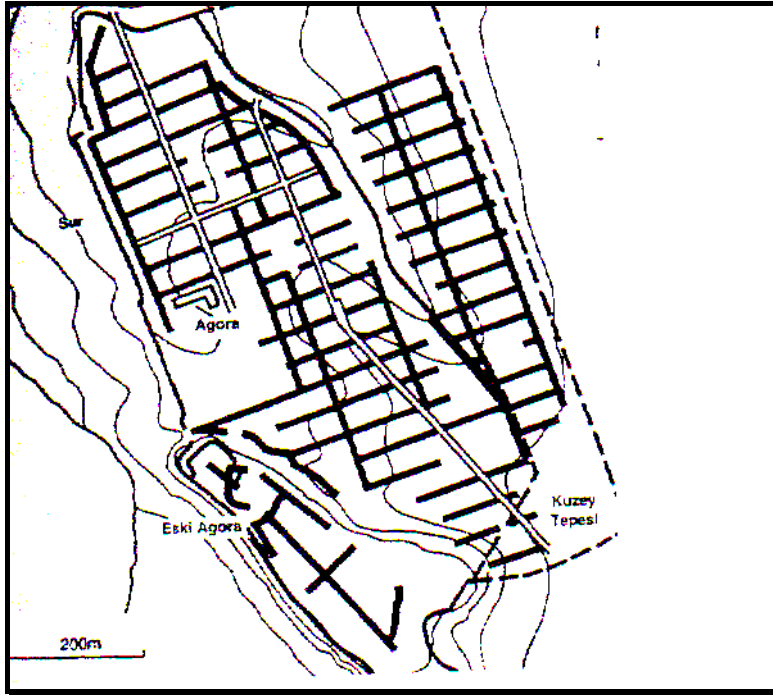
Harita 1. Van Gölü Çevresinde Yer Alan Urartu Yerleşmelerinin Mekansal Dağılımı (Aktüre, 2003, 86).

Çizim 1. Zernaki Tepe Yerleşmesi (Aktüre, 2003, 109).

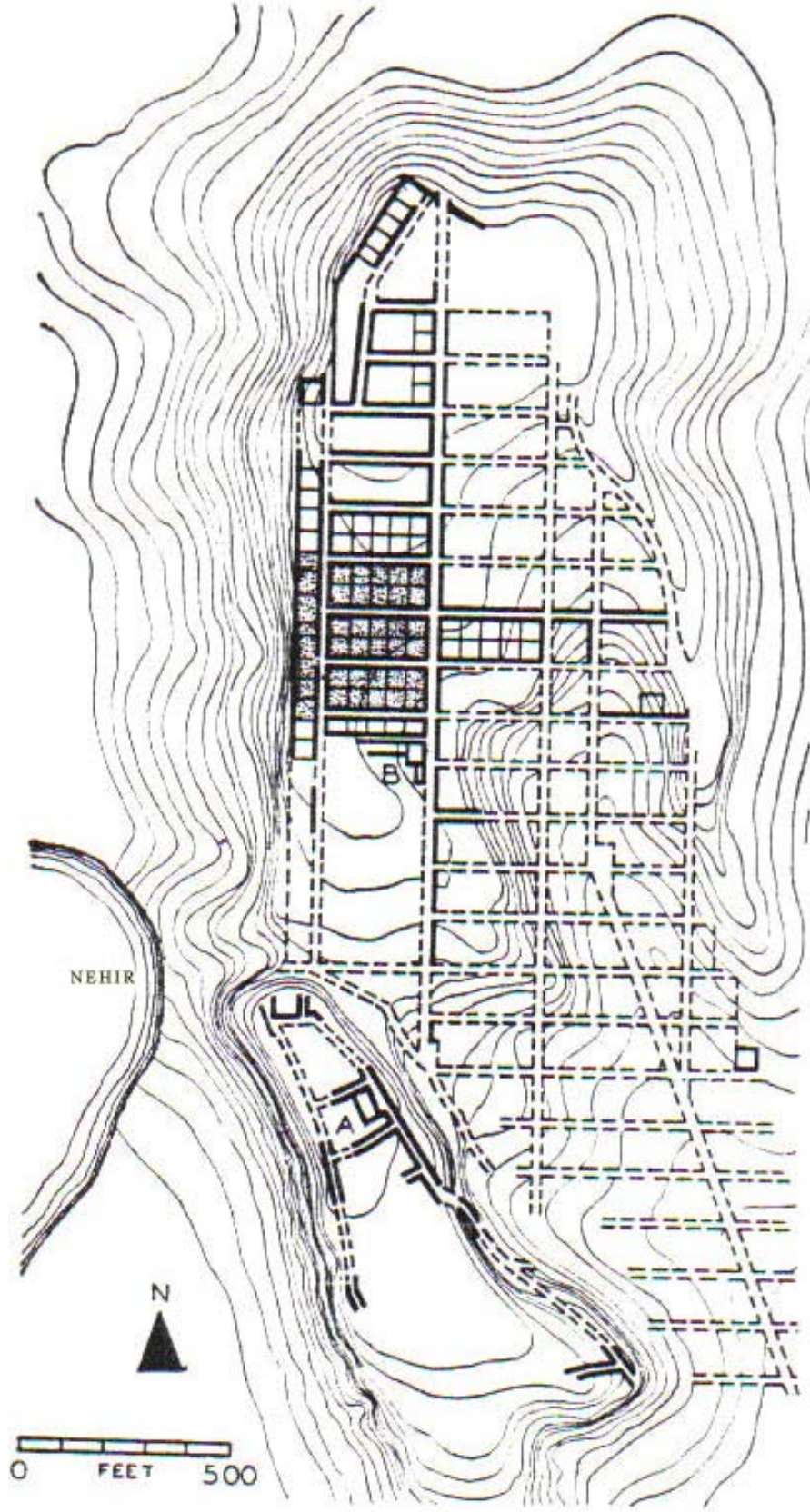

Çizim 1. Zernaki Tepe Kent Planı.

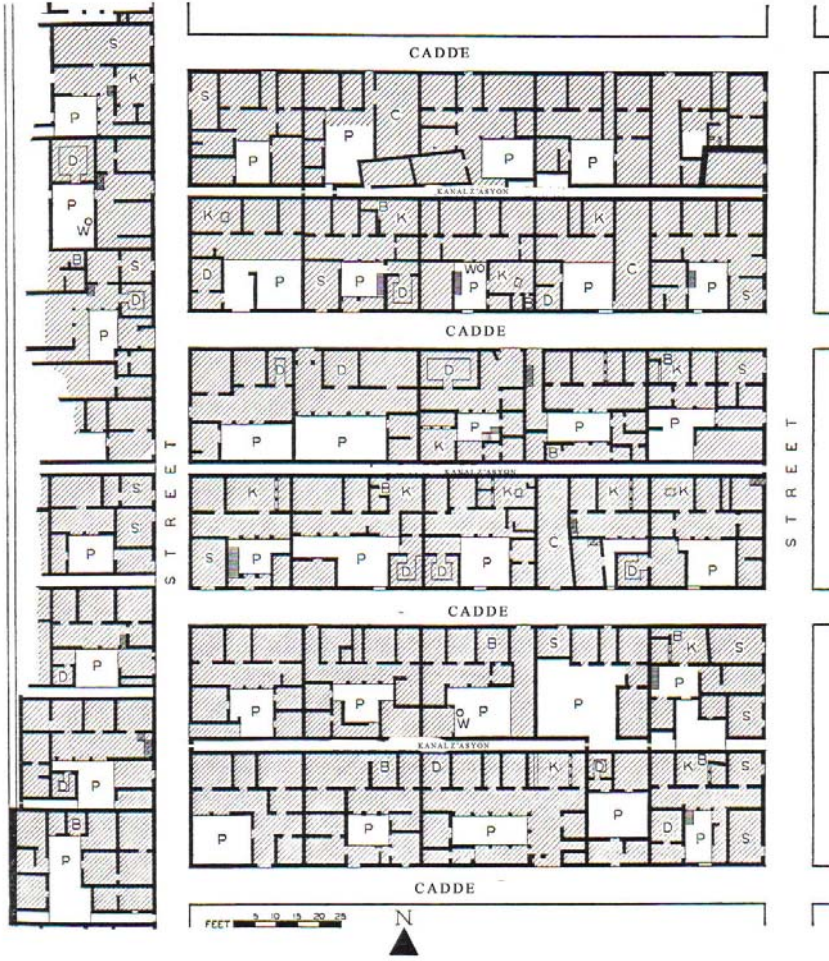

Çizim 2. Olinthos Kenti Sokak Dokusu (Tanaç, 2000, 64).

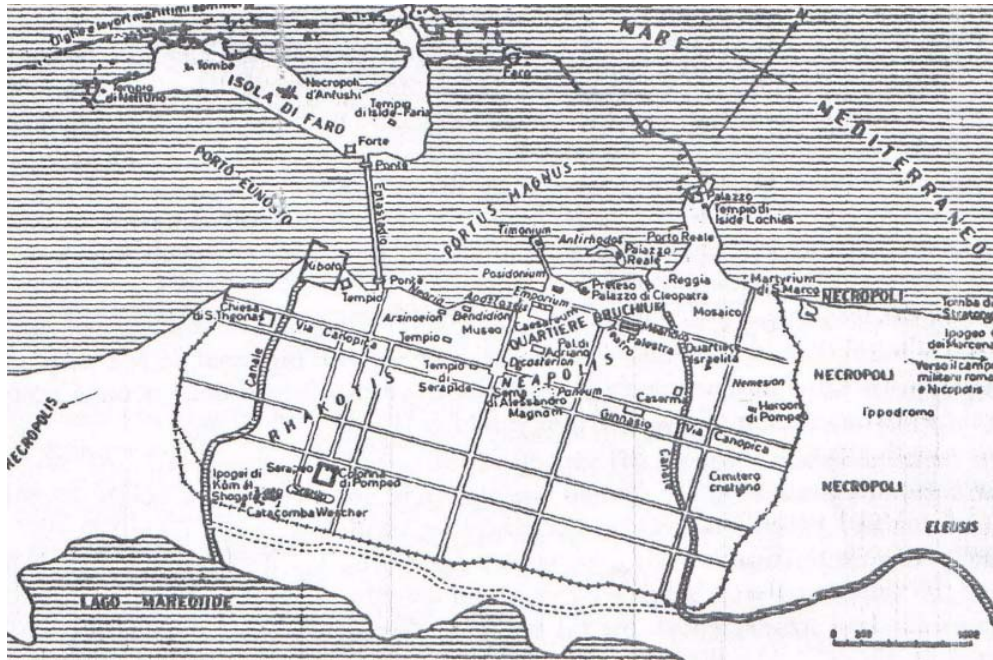

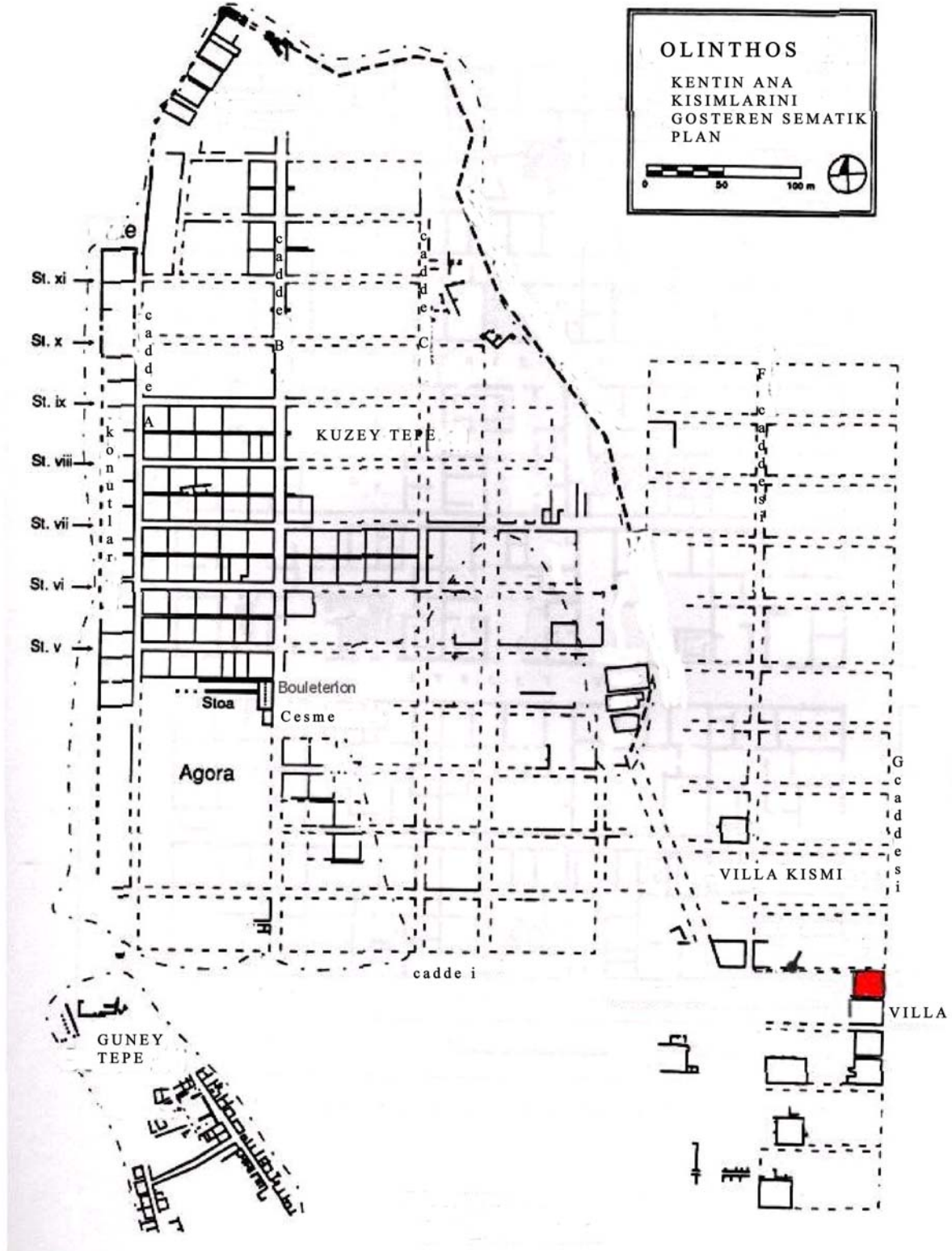
Çizim 1. Olinthos Kent Planı (Gallion, 1993, 16).

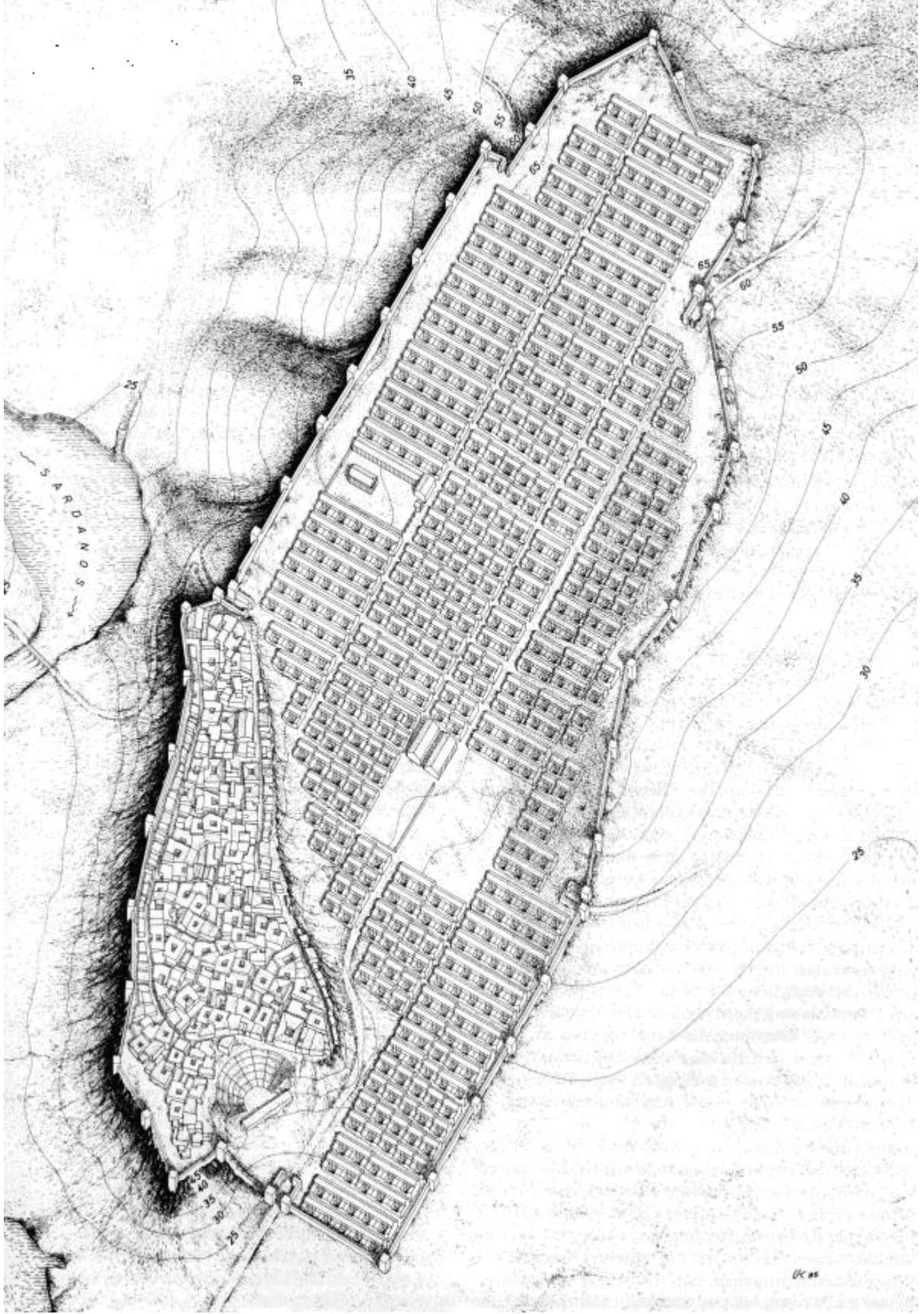
Çizim 1. Olinthos Kent Planından Detay (Gallion, 1993, 17).

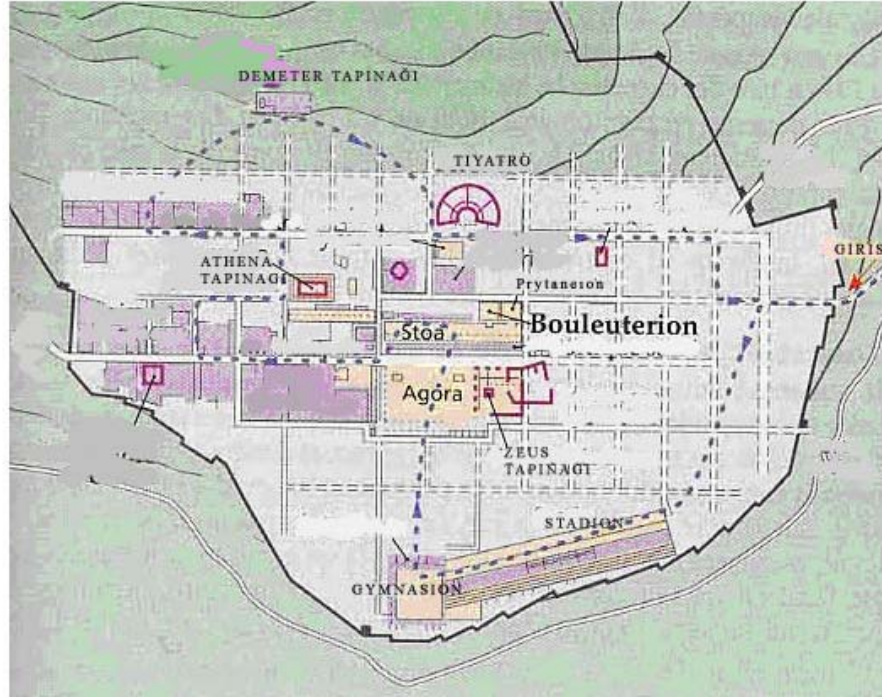
Çizim 2. İskenderiye Kent Planı (Akarca, 1987,47)

Çizim 1. Olinthos Plan (http://www.Macedonian-Heritage.Gr/hellenicmacedoniaenimg_B1211a.Html).

Çizim 1. Olinthos Planının yeniden kurma denemesi

Çizim 1. Priene Kent Planı . (<http://jfbradu.free.fr/GRECEANTIQUE/turquie/priene/00priene.htm>)

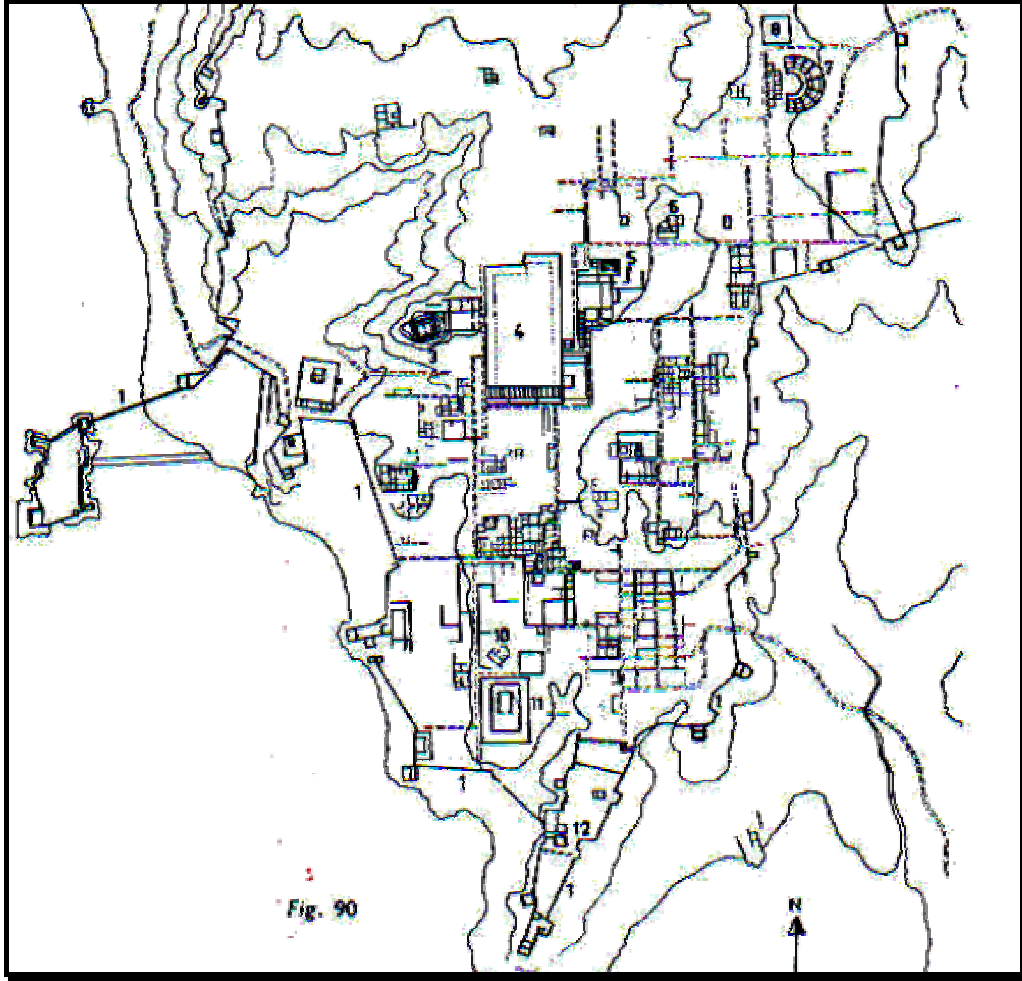
Resim 1. Priene Kent Görünüşü (Http://Www.idealcity.Org.Au/Town_Planning-2-Early_Planning.Html).

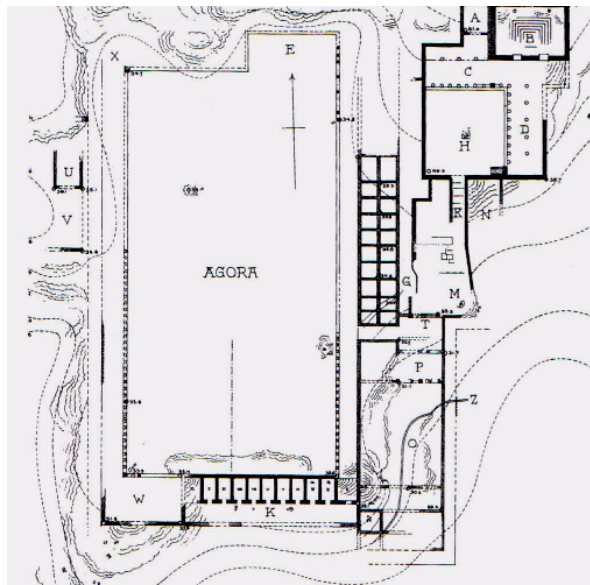
Resim 1. Priene ([Httpwww.Pbase.Com/dosseman/image29767292](http://www.Pbase.Com/dosseman/image29767292)).

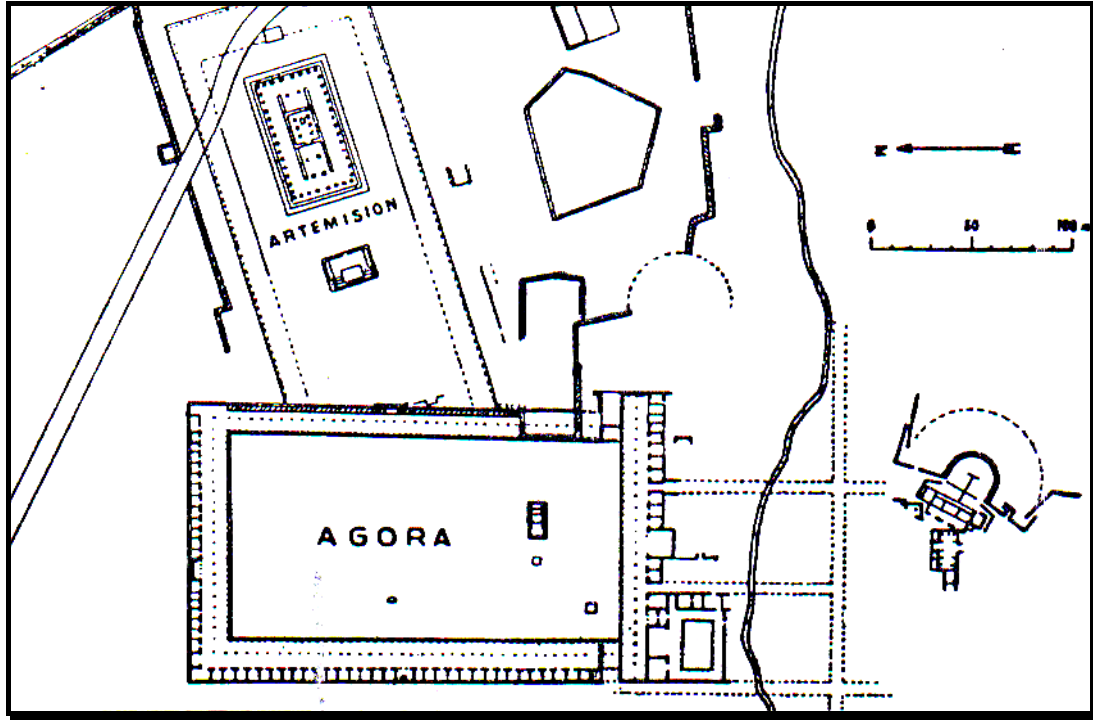
Çizim 1. Priene ([Httpwww.Planetware.Com/mapsturkeyaydinyenikoyprienepriene-Map-Tr-Prie.Htm](http://www.Planetware.Com/mapsturkeyaydinyenikoyprienepriene-Map-Tr-Prie.Htm)).

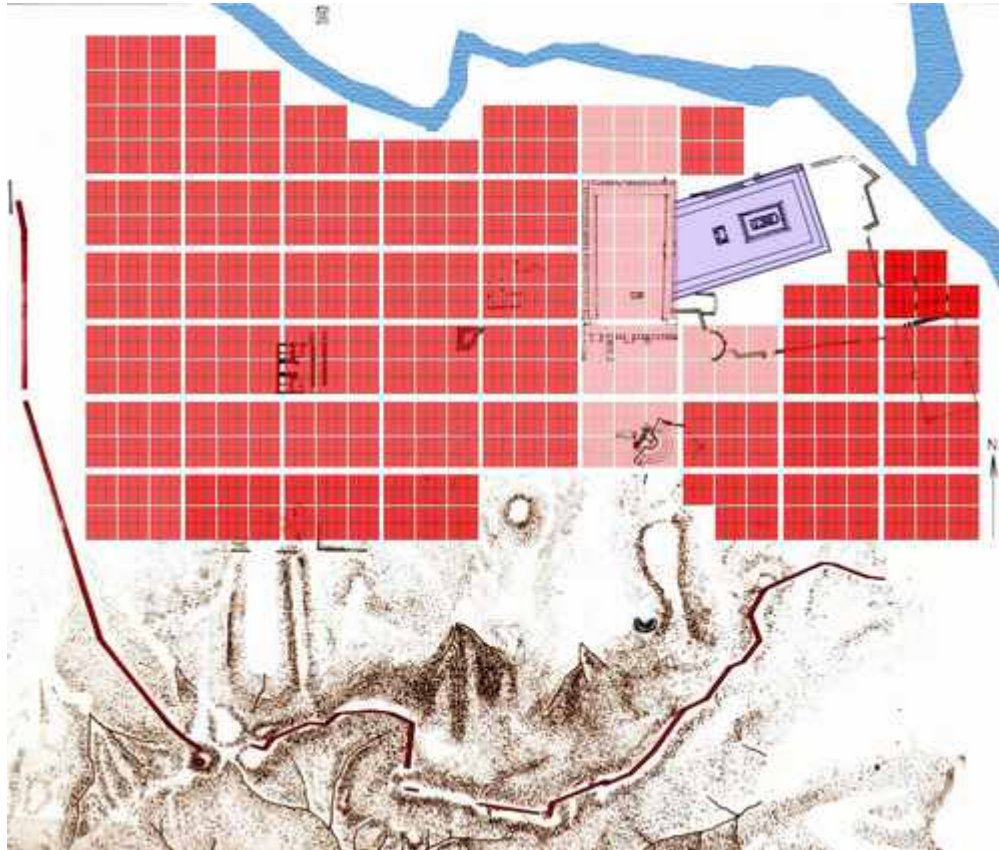
Çizim 1. Latmos Eteğindeki Herakleia'nın Planı (Akurgal, 2000, 399).

Çizim 2. Latmos Eteğindeki Herakleia'nın Planından Ayrıntı (Peschlow- Bindokat,2005,120)

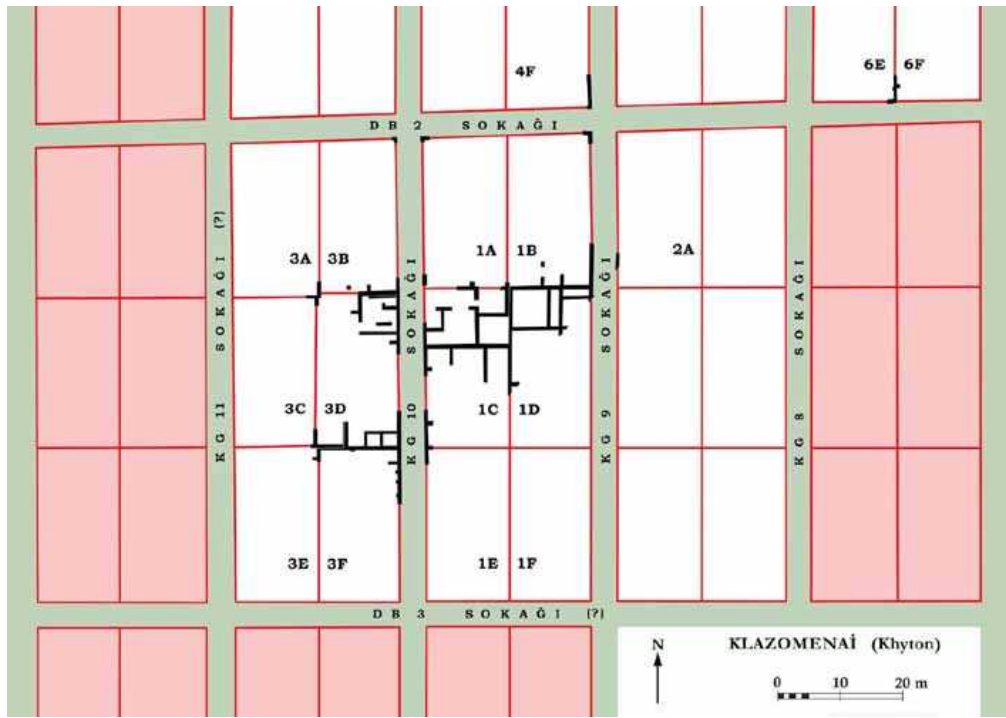

Çizim 1. Menderes Magnesia'nın Kent Planından Ayrıntı (Akarca, 1987, 45).

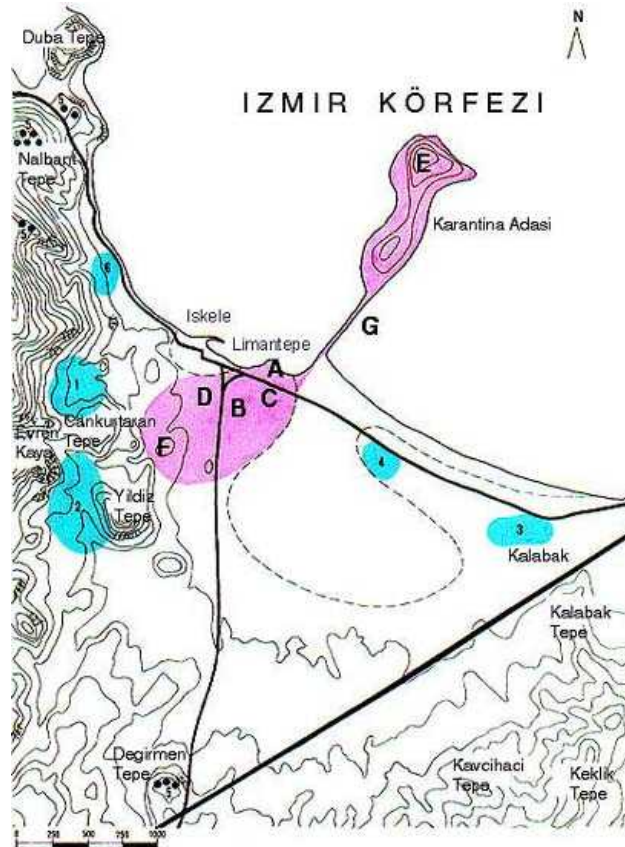

Çizim 2. Menderes Magnesia'nın Kent Planı (<http://www.magnesia.Orgtrtr20.Htm>).

Çizim 1. Klazomenai Kent Planı (<http://www.Klazomeniaka.Com07-07resim.Html>).

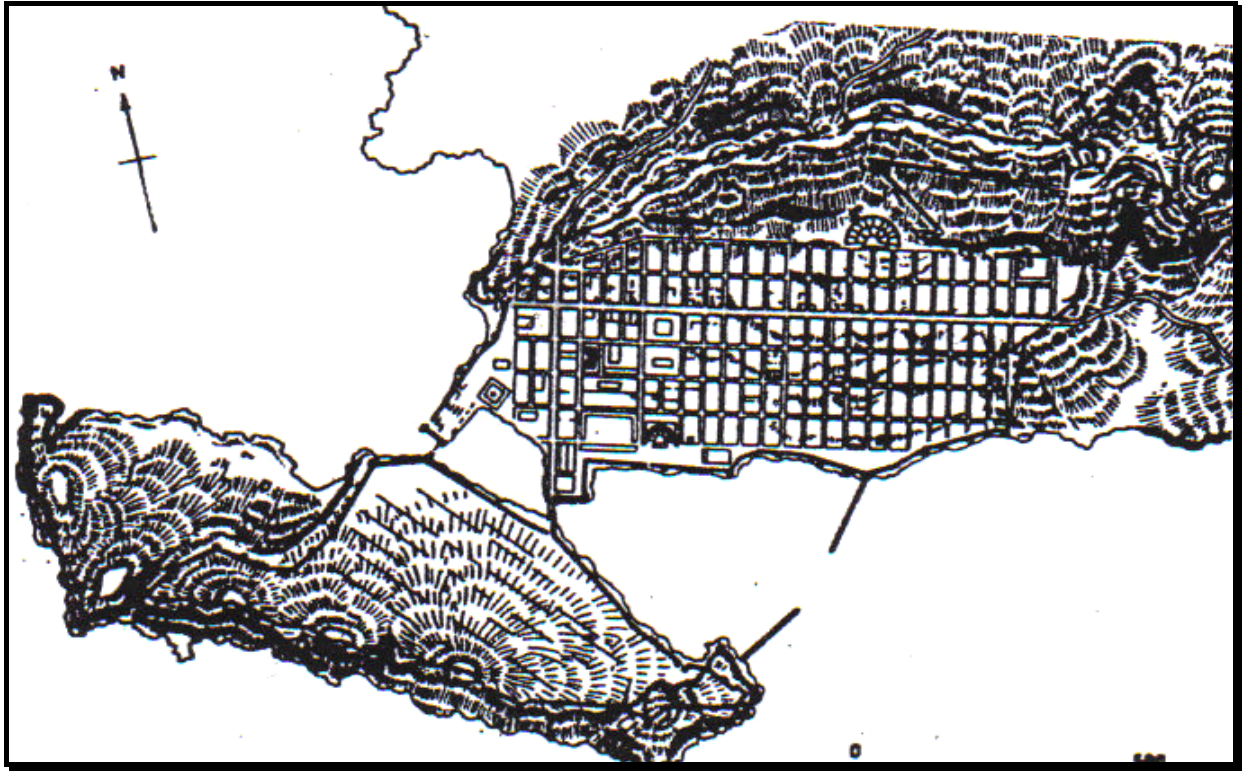
Çizim 2. Klazomenai (<http://www.Klazomeniaka.Com07-KLAZOMENAI-KHYTON-NESOS.Html>).

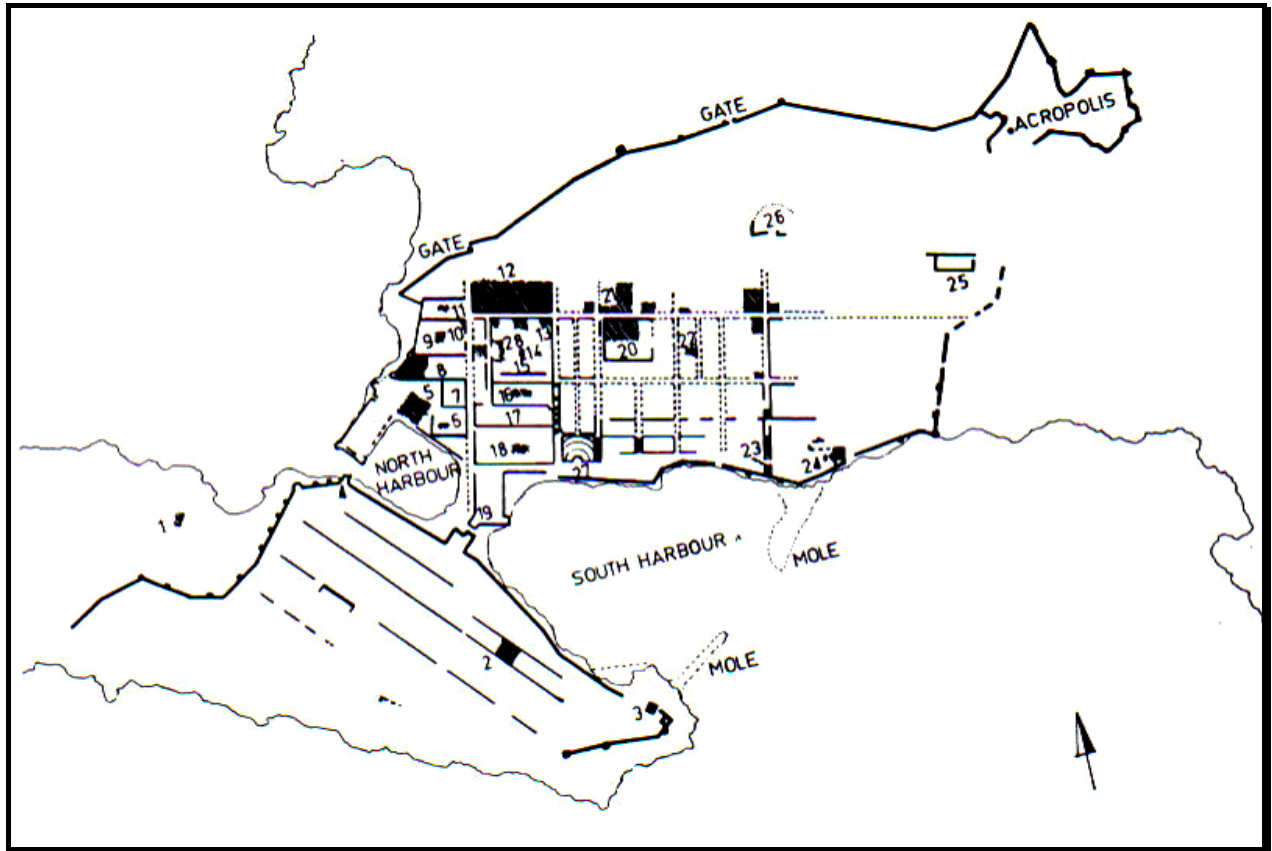
Resim 1. Klazomenai.

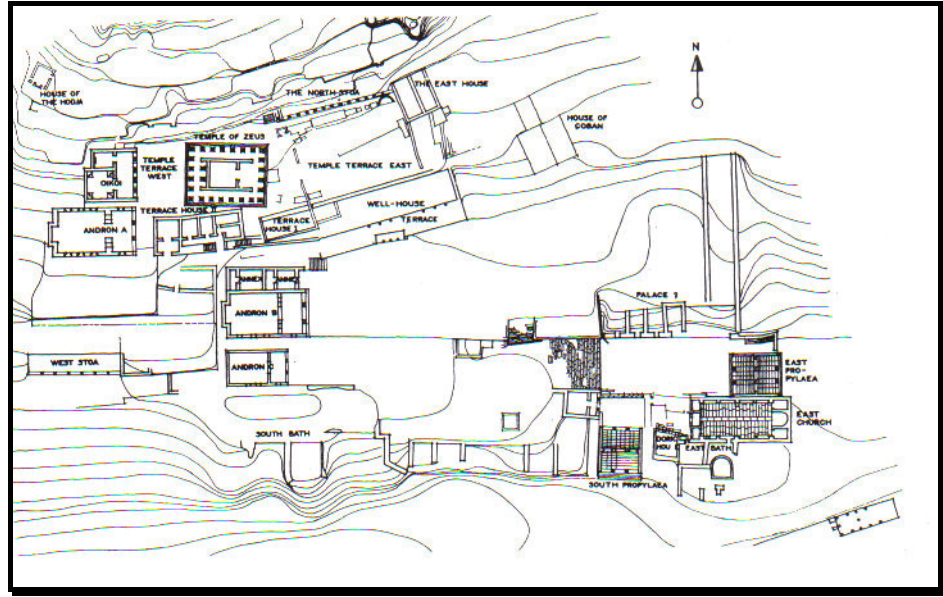
Resim 1. Knidos (<http://www.Pbase.Comdossemanimage29742935>).

Çizim 1. Knidos Kenti Sokak Dokusu (Tanaç, 2000, 86).

Çizim 2. Knidos Kent Planı (Akurgal, 2000, 409).

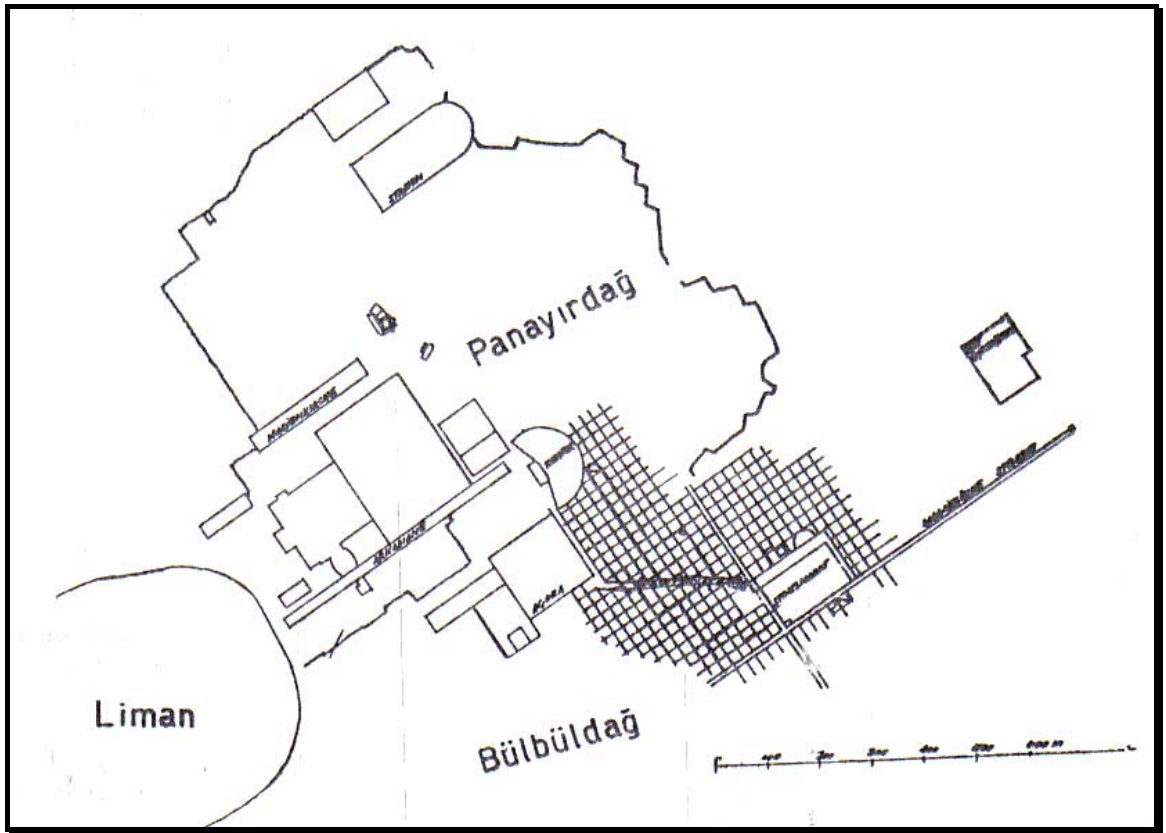
Çizim 1. Labranda Kent Planı (Akurgal, 2000, 403).

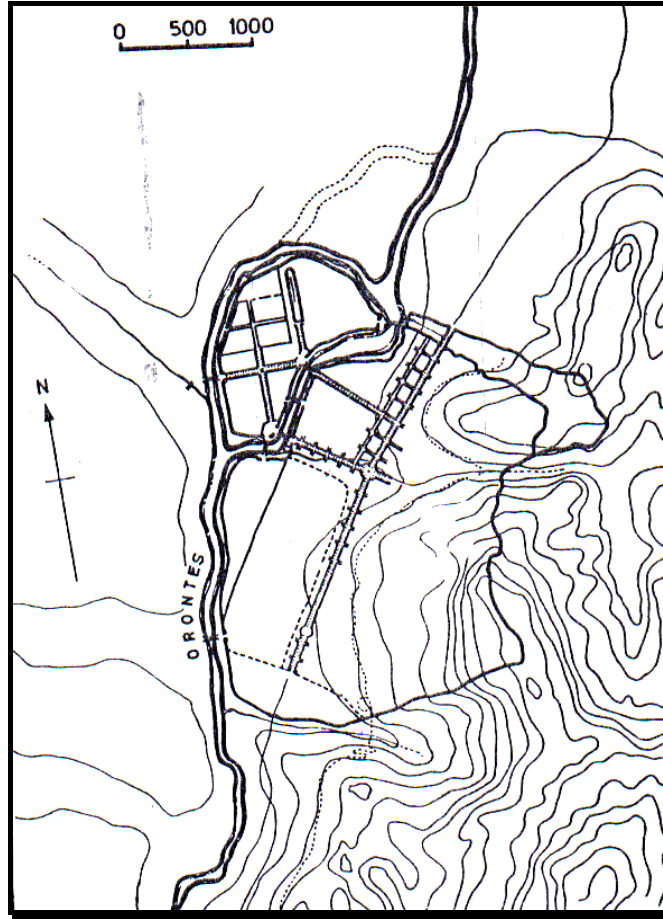
Resim 1. Labranda.

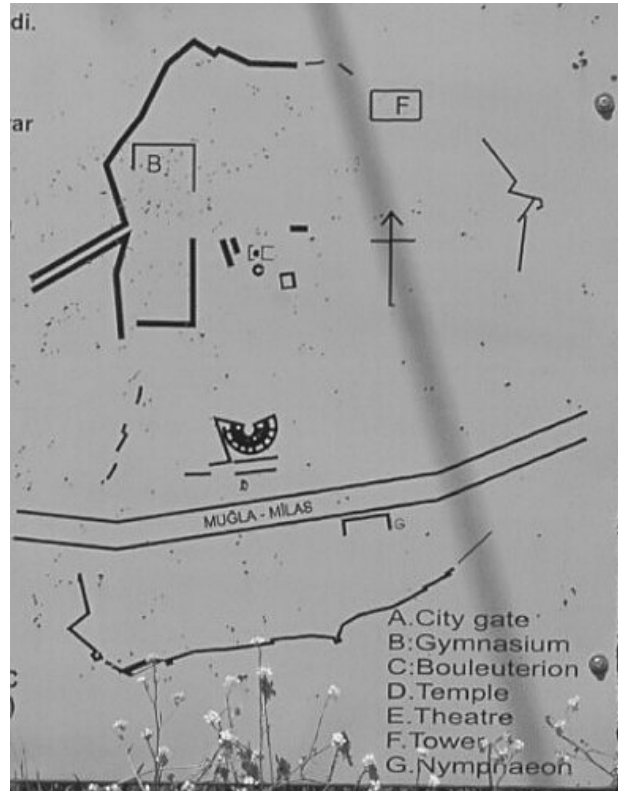
Harita 1. Ephesos'un Arkaik Ve Hellenistik Çağda Yeri (Akarca, 2000, 49).

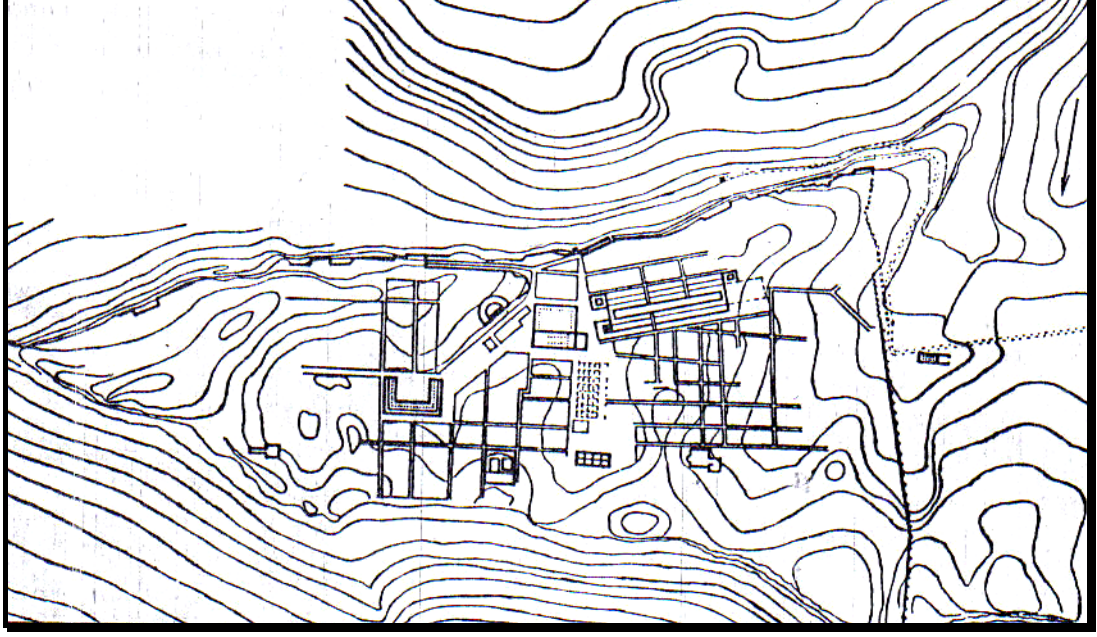
Çizim 1. Ephesos'un Hellenistik Dönem Kent Planı (Akarca, 2000, 50).

Çizim 1. Antakya Kent Planı (Akarca, 1987, 55).

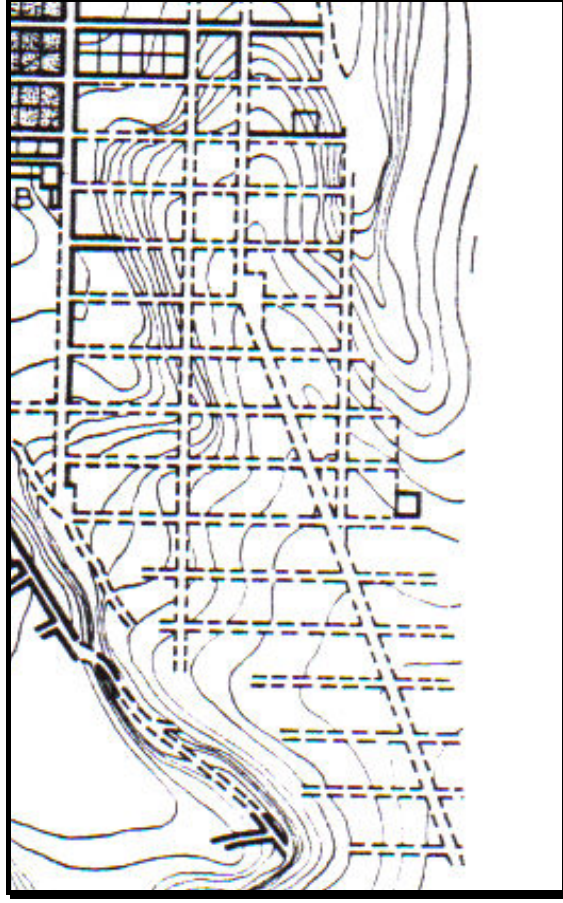
Resim 1. Stratonikeia kent planı
(<http://www.fotografcilar.com/classic/Stratonikeia/previewpages/previewpage3.htm>)

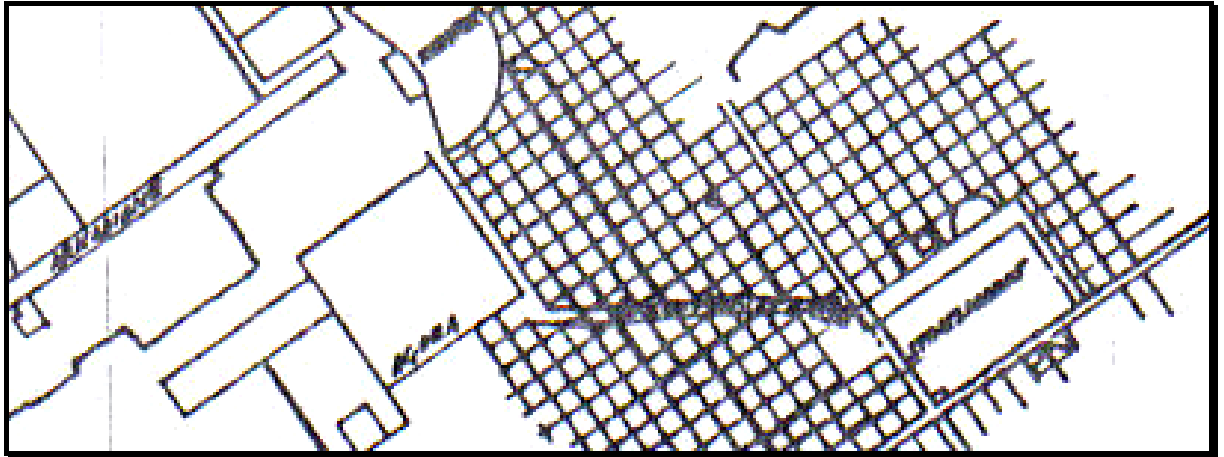
Çizim 1. Kremna Kent Planı (Akarca, 1987, 78).

Çizim 2. Kremna Kent Planı ([Http://Www.Geocities.Com/Arkeoloji2000/Kremna.Htm](http://Www.Geocities.Com/Arkeoloji2000/Kremna.Htm))

Çizim 1. Olinthos Kentindeki Diagonal Yol (Gallion, 1993, 16).

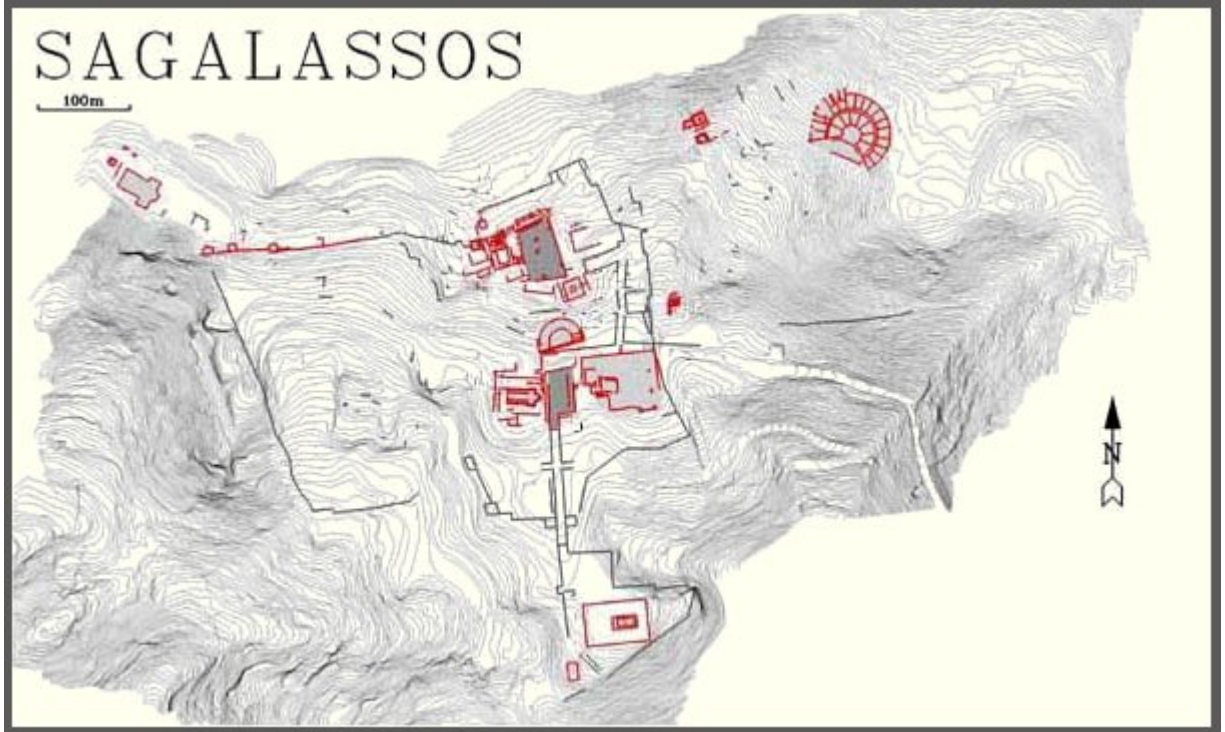

Çizim 2. Efes Kentindeki Diagonal Yol (Akarca, 2000, 50).

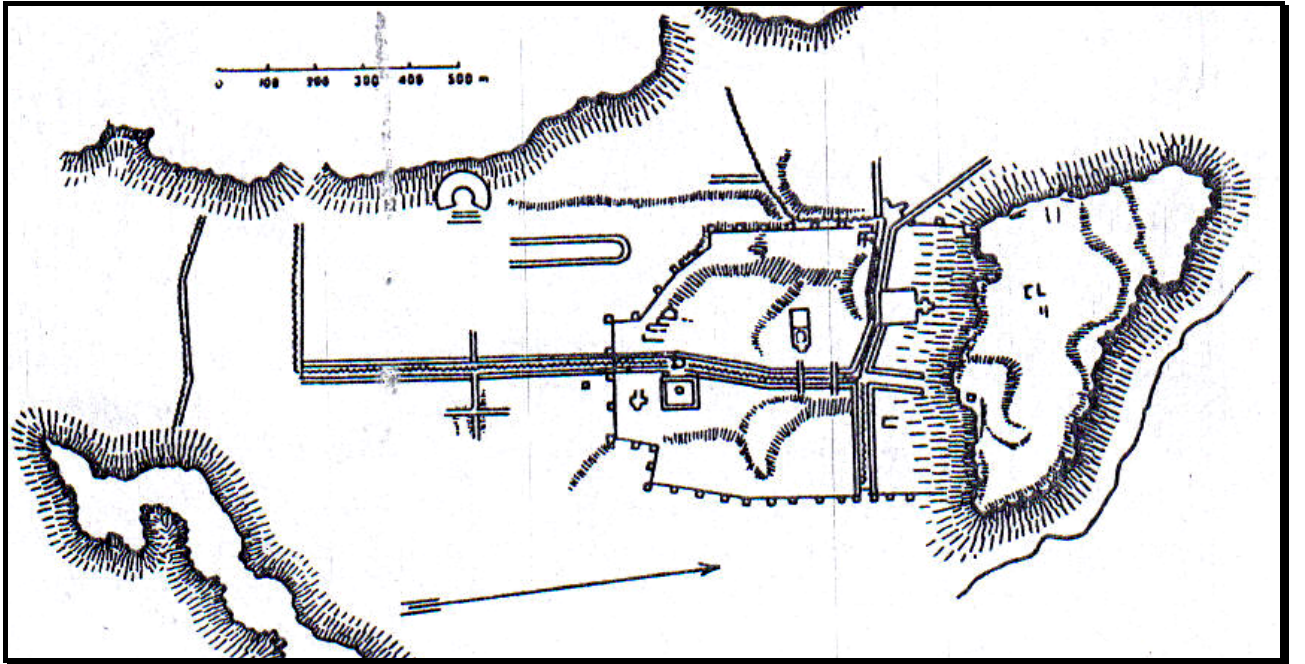
Çizim 1. Sagalassos Kent Planı (Akarca, 1987, 80).

Çizim 2. Sagalassos Kent Planı ([Http://www.sagalassos.be/home.htm](http://www.sagalassos.be/home.htm)).

Resim 1. Sagalassos Görünüm ([Http://www.Anatolia.Luwo.Be/İndex.Htm?Sagalassos.Htm&1](http://www.Anatolia.Luwo.Be/İndex.Htm?Sagalassos.Htm&1)).

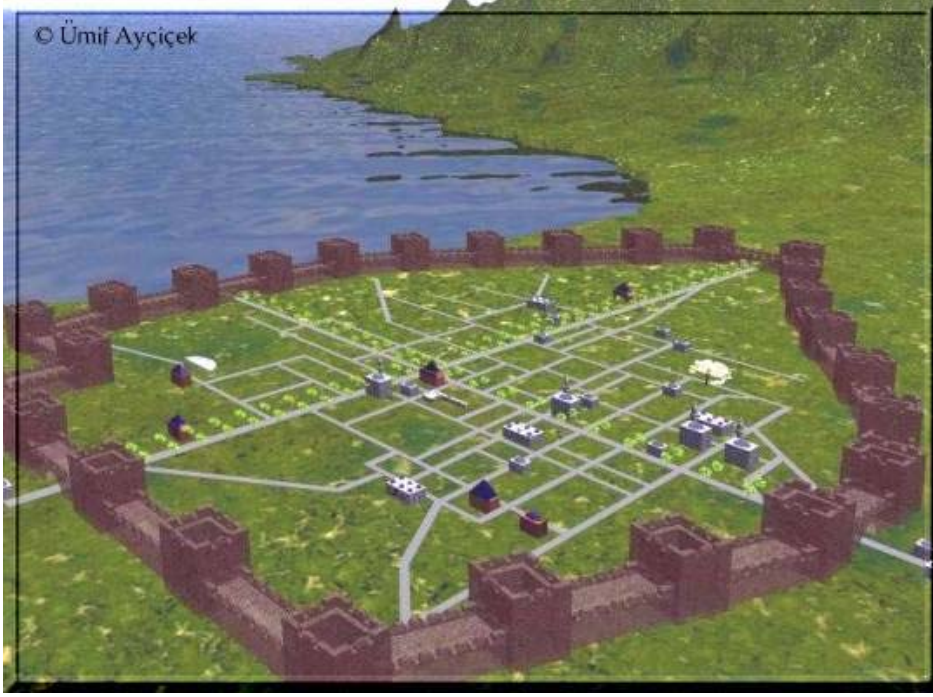
Çizim 1. Perge Kent Planı (Akarca, 1987, 81).

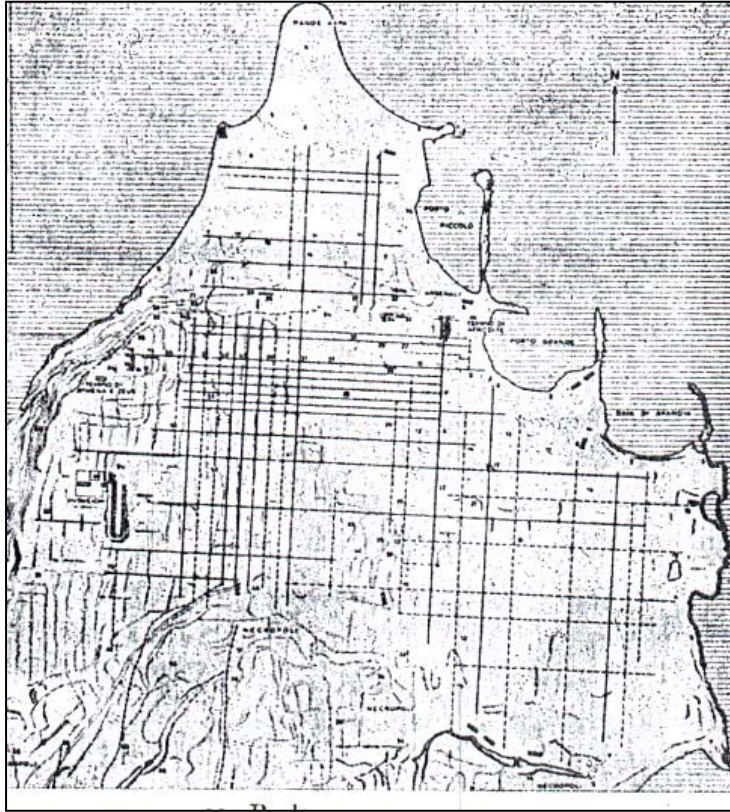
Resim 1. İznik kent planı (<http://www.iznik.gen.tr/nedeniznik.htm>)

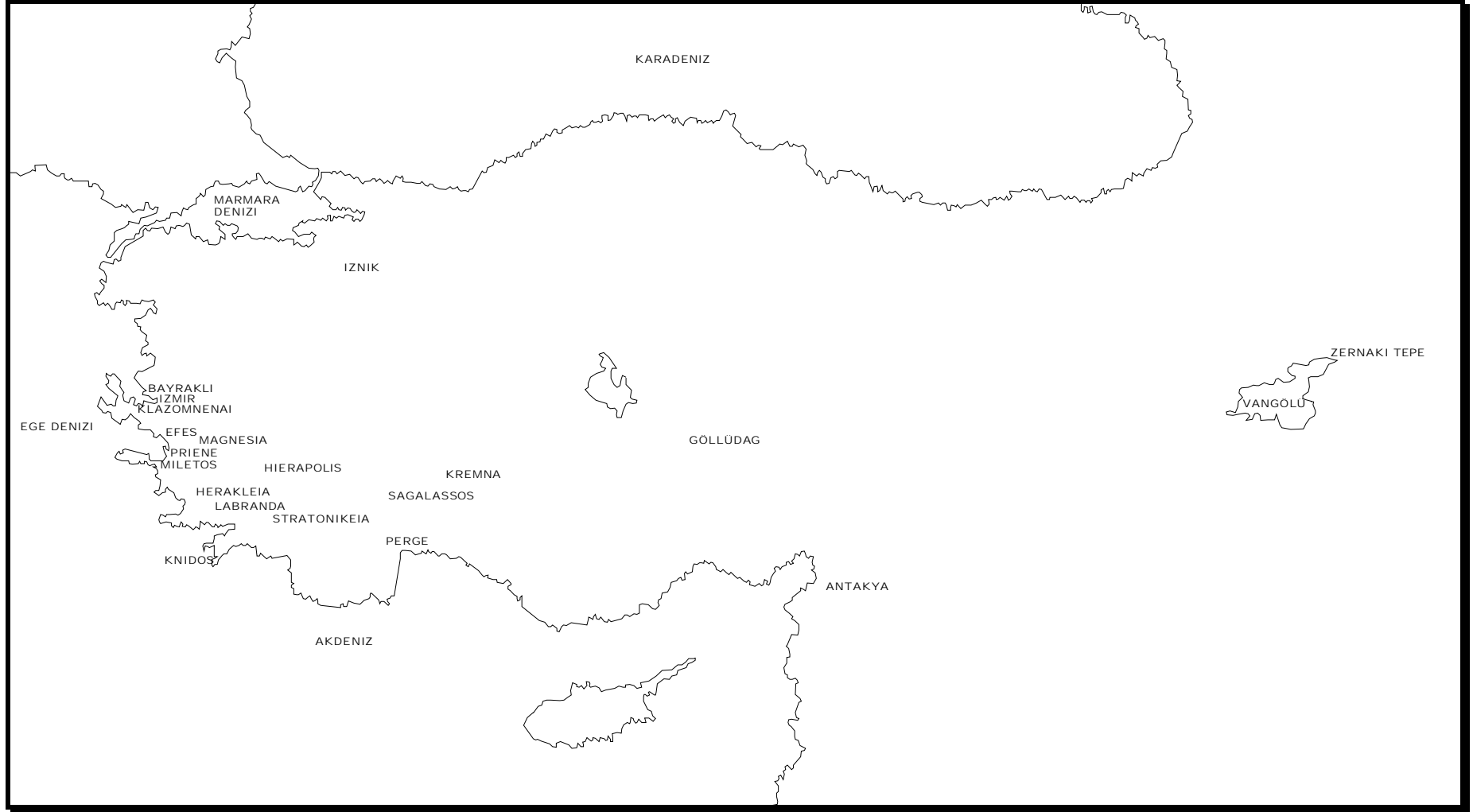
Resim 2. İznik kentinin günümüzdeki kuşbakışı görüntüsü (<http://www.iznik.gen.tr/nedeniznik.htm>)

Resim 1. İznik kent planı (<http://www.iznik.gen.tr/nedeniznik.htm>)

Çizim 1. Rodos Kent Planı(Akarca, 1987, 41).

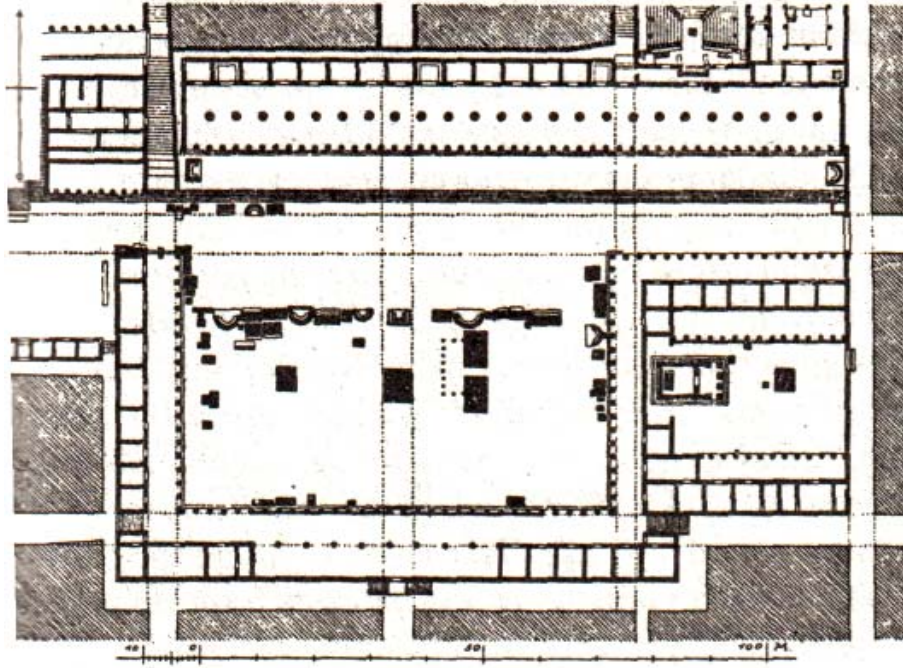
Harita 1. Anadolu'da İlgara Tasar Görülen Kentler

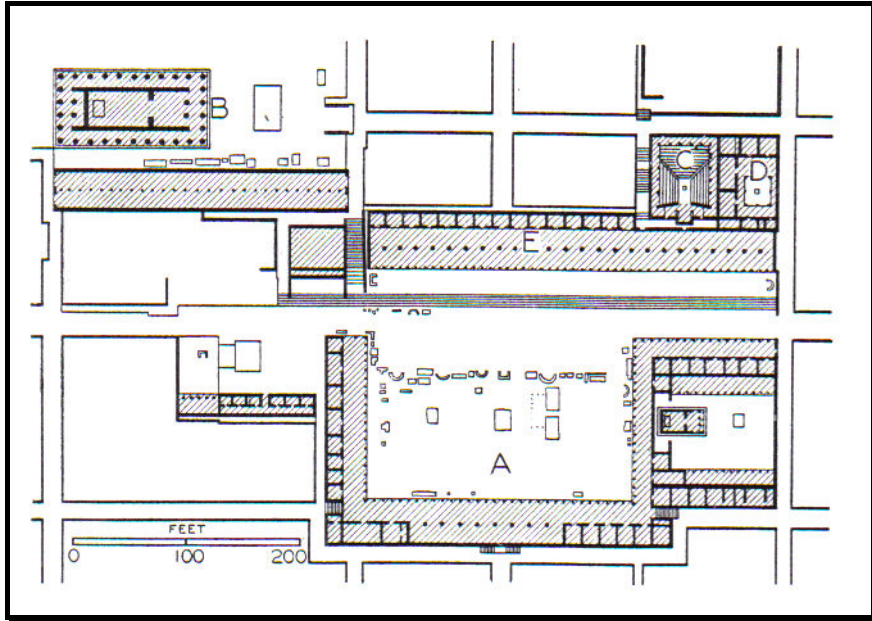
Harita 1. Antik Anadolu (http://www.ancientanatolia.com/sites/ancient_districts.htm#Caria)

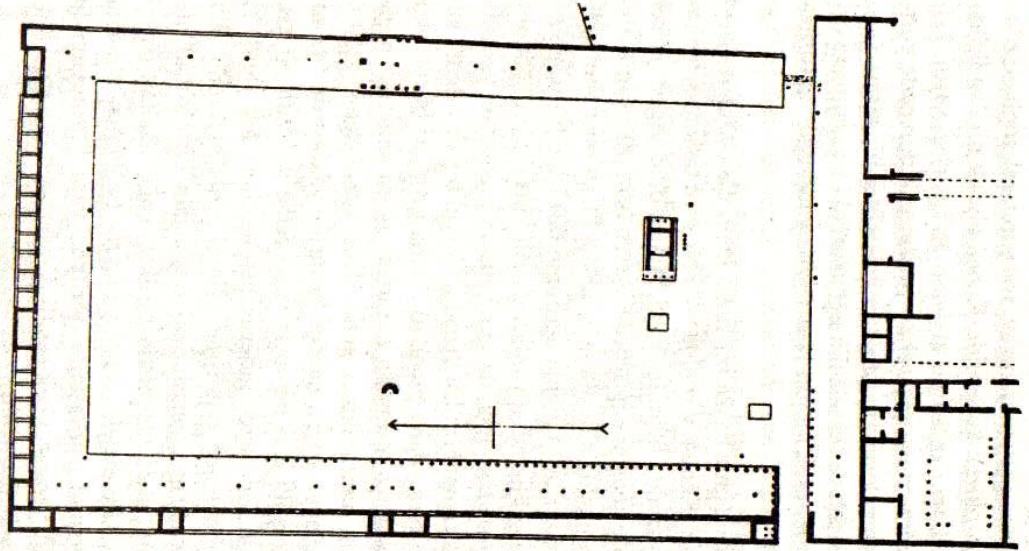
Resim 1. Attalos stoası (<http://www.culture.gr/22121121101m00mk01m022.jpg>)

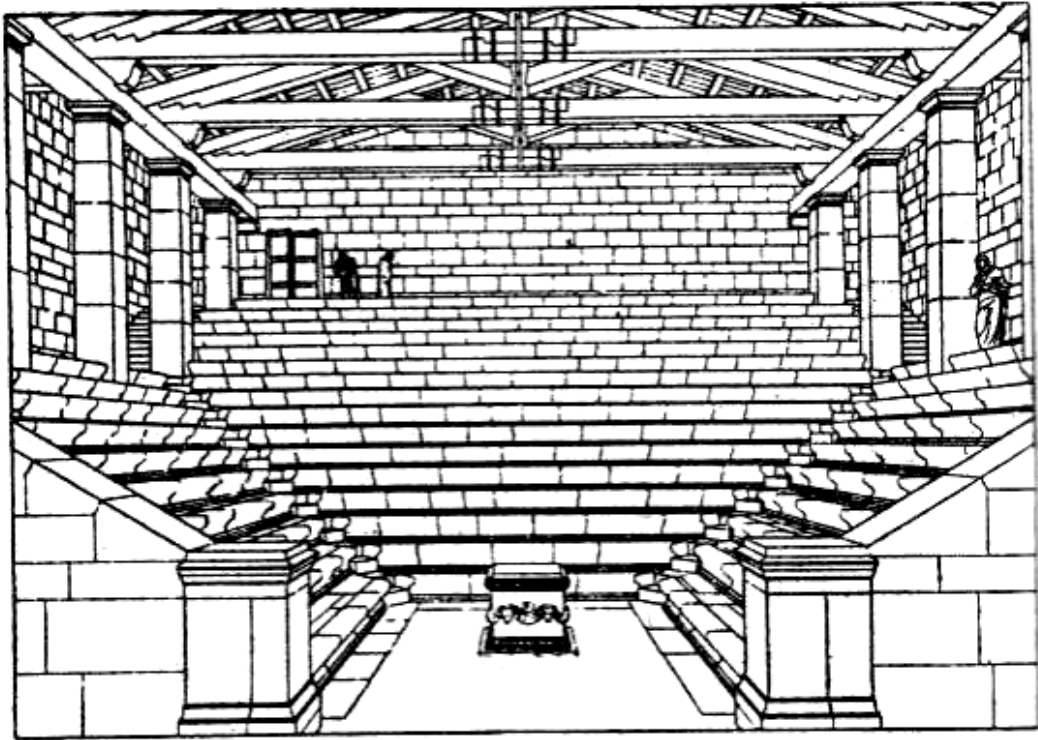
Çizim 1. Priene Agorası (Wycherley, 1993, 67).

Çizim 2. Miletos Agorası (Gallion, 1993, 25).

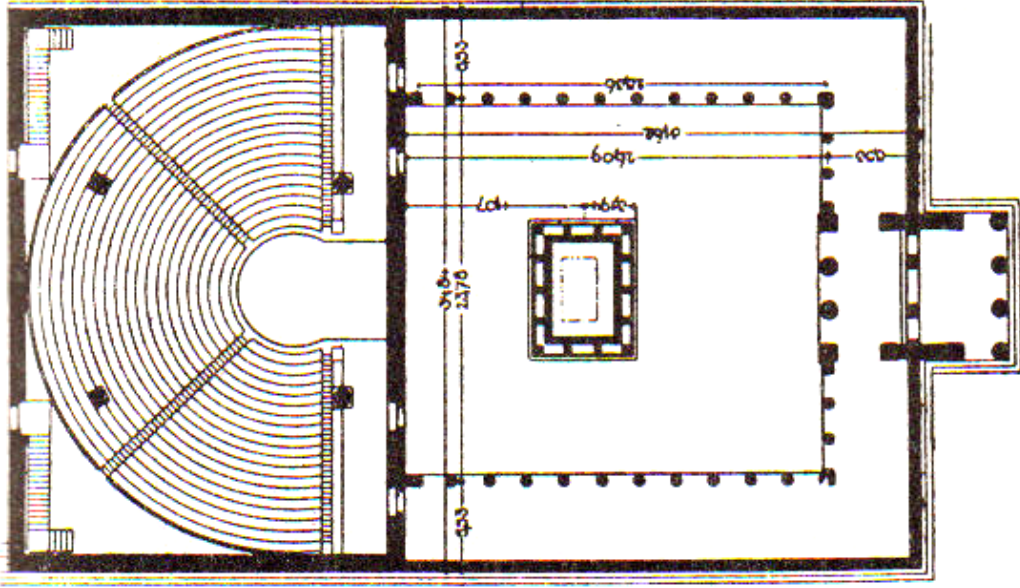

Çizim 1. Magnesia Agorası (Wycherley, 1993, 70)

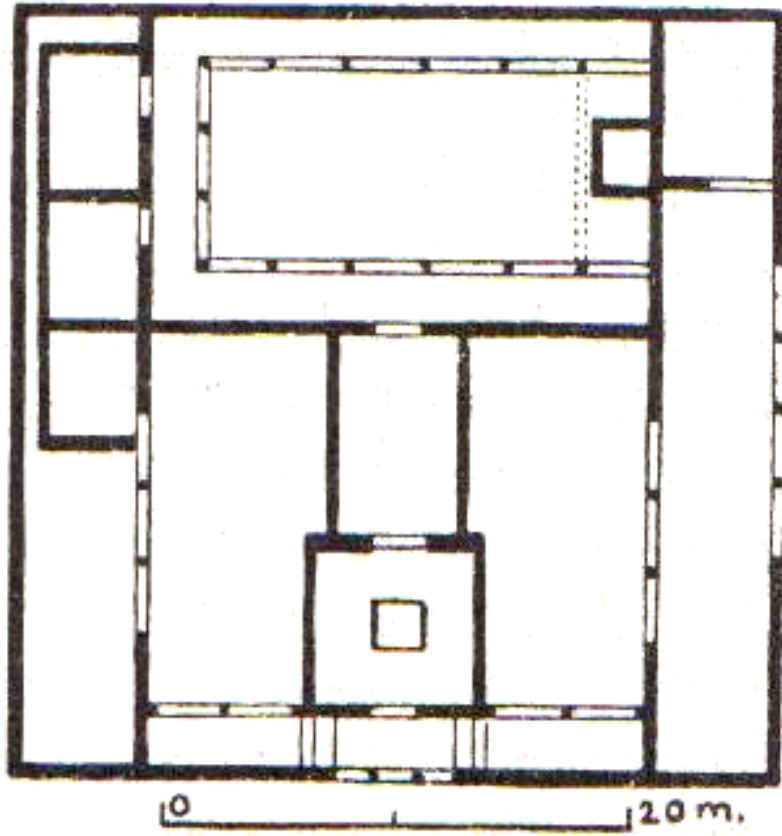

Resim 1. Priene bouleterionu (Wycherley, 1993, 118).

Çizim 1. Miletos bouleterionu (Wycheley, 1993, 120)

Çizim 2. Olympia prytaneionu (Wycheley, 1993, 122)

Harita 1. Anadolu Dışında Farklı Dönemlerde Izgara Tasar Kullanılan Kentlerden Bazı Örnekler

Çizim 1. Ephesos yerleşim planı (Schindler, 1906, Band 1; <http://ezines.onb.ac.at:8080/allergy.hno.akh-wien.ac.at/forum/forum0897/04plan.htm>)

VIII. ÖZGEÇMİŞ

1980 yılında İstanbul'da doğdum. İlkokulu İstanbul'da, Orta ve lise eğitimimi Kars'ta tamamladım. 1996–2001 tarihleri arasındaki yükseköğretimimi Osmangazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nde tamamladım. 2001 yılında Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji anabilim dalında yüksek lisans eğitimime başladım. Yüksek Lisans eğitimim sırasında 'Skepsis Apollonu' adlı semineri hazırladıktan sonra yüksek lisans tezine başladım. 2004 yılında Doç Dr. Mehmet KARAOSMANOĞLU'nun kazı başkanlığında Erzincan-Altıntepe kazısına katıldım. Halen Milli Savunma Bakanlığı Erzurum İnşaat Emlak ve NATO Enf. Bölge Başkanlığında, İhale Uzman Yardımcısı olarak görev yapmaktayım.